שו״ת · אחרונים

ספר מילי דאגדתא ושות

רבי יעקב לורברבוים מליסא

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

ספר מילי דאגדתא ושות

רבי יעקב לורברבוים מליסא

מקור הטקסט: דיקטה · רישיון: CC BY-SA 4.0

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/ספר-מילי-דאגדתא-ושות/
הקובץ נוצר ב־17 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611162349 של הספרייה.

תוכן העניינים

מליסא תשובה א 4
מליסא תשובה ב 7
מליסא תשובה ג 9
מליסא תשובה ד 10
מליסא תשובה ה 12
מליסא תשובה ו 14
מליסא תשובה ז 18
מליסא תשובה ח 22
מליסא - מילי דאגדתא 26

מליסא תשובה א

את חג המצות יחוג בדיצות כבוד ידיד ה' וידידי הרב הגאון החסיד המפורסים כו' מו"ה אברהם דוד נ"י אבד"ק בוטשאטש. מכתבו הגיעני בדבר מה שהתרתי בספרי מק"ח במי ששכר מאדון לזון בהמותיו בחמץ קודם פסח זמן רב והתרתי למכור השורים לאדון ואז יזון האדון את בהמותיו בחמץ שלו והשגתי שם על התב"ש ופקפק כ"ת ע"ז במקומי אני עומד וכל כי הני מילי מעליותא לתאמרו משמאי וכל הגאונים שבמדינה שהייתי שם לא ערערו בדבר ואם לא יזכור הראשונות מי הוא האוסר ויראה בעין השכל עם מופלגי קהלתו אוהבי אמת בנחת דברי בודאי יודה על האמת שהיא פשוט להיתר כביעתא בכותחא וזה החלי ובמה דסיים אפתח מ"ש שמה שהשגתי על התב"ש מהאי דמערימין על מ"ש כבר תירץ בשו"ת ב"א לשארי הגאון מהרא"ז ז"ל עיינתי בדבריו והם תמוהים יותר מדברי התב"ש דמ"ש דמשנה דמ"ש והרמב"ם ז"ל בחיבורו מיירי באופן שכתב הר"ש כשאין מזכה להם המעות והן פודין לעצמן והערמה כזו דפיו ולבו שוין ובהתירא מהפך רק שעושה תחבולה לפטור ממעשר מותר אפילו בד"ת מה שאין כן הערמה דמיירי בגיטין במזכה להם המעות שיפדם לו דמוכח מלתא שלבי בל עמו כי ערים יערים ולזה מדמה התב"ש מכירת הבהמות דשם ג"כ מוכחא מלתא כי ערים יערים וזה תמי' מכמה אנפין חדא דע"כ מודה הרב נ"י דהך הערמה דגיטין דמי ממש למכירת בהמות והרי בס"ד דש"ס שם דמיירי במעשר ד"ת ולא הי' קשה לי' רק משפחה ומדוע לא קשיא לי' הערמה בד"ת שרי ומצינו כמה פעמים בפוסקים שהביאו ראיות מס"ד דש"ס ועוד דהא במשנה דמ"ש בד"ת מיירי כמ"ש הר"ש ושם במשנה השני' קתני הי' עומד בגורן ואין בידו מעות אומר לחבירו ופירש"י בב"מ מ"ה דלחבירו היינו שיודע שאינו עושה רק להפטר מחומש וקאמר התם דאם יש בידו מעות מקנה להם המעות בקנין ואלו הי' אפשר להקנות המעות ע"י אג"ק הי' מועיל אף שאין לו מעות בשדה ע"ש וכשמזכה המעות לחבירו בשביל הערמה שדומה למכירת בהמות ומבואר דהערמה גמורה ג"כ שרי בדאורייתא ועוד הדבר ברור דאף כשאינו מזכה להם המעות רק שיפדו מ"ש לעצמם ע"כ אין כוונתו דהמעשר יהי' באמת שלהם דא"כ ל"ה חשיב הערמה דמה לי אם נותן במתנה לחבירו שיפדה המעשר לעצמו או שנותן לו המעות באופן שאחר הפדיון יהי' שלו ועוד דמה עצה היא זו אם יפסיד כל המעשר שחבירו יאכלנו אלא ודאי שיודע שהם יפדו ויחזירו לו אח"כ וממילא גם זה דומה למכירת הבהמות שיודע שיחזירו לו וכיון דמכיר' כזו אף שיודע שיחזירו לו אח"כ מותר בדאורייתא ה"נ במכירת בהמות דכוותי' כיון דמכירה מעליותא היא ואם ירצה הנכרי יקיים המקח ולא יחזיר לו מותר אף בדברי

תורה ומ"ש שארי הגאון הנ"ל ראי' דאסר הערמה בדאורייתא דבירושלמי מתיר שם במעשר משום דכתיב בי' ברכה תמה אני דאטו דרש גמור היא הא אסמכתא בעלמא היא דמתמה שם איך המשנה נותנת עצה להפטר מחיוב דאורייתא וקאמר משום דכתיב בי' ברכה אבל א"נ דבד"ת הערמה כזו לאו כלום וכבעלים דמי ודאי ל"ה נפטר משום דכתיב בי' ברכה ימה שסתר כ"ת הראי' שלי משבת דשרי הערמה במכירת בהמות וז"ל ושביתת בהמות ג"כ ע"י נכרי נעשית המלאכה ואין הערמה כ"כ במכר שרגילים נכרים לקנות כך ודבריו תמוהים דמה בכך שהמלאכה נעשית ע"י נכרים הא בלא מכירה אסור ליתן בהמתו לגוי לעשות בה מלאכה דבהמתו מחויבת לשבות רק מחמת המכירה אנו מתירין אף דהוי הערמה וע"כ דהערמה שרי ומ"ש דרגילים נכרים לקנות כך הלא עיקר האיסור שכתב התב"ש שניכר ההערמה שמוכר לקונה עני ואין דרכו לקנות ועיניו רואות שעושין כן בשבת שמוכר לעכו"ם המוליך הבהמות שהוא עני סוסים בסך רב להפקיע איסור שבת וגם בדין המבואר בטוש"ע שיתן אותם לנכרי להוציאן והנכרי יקבל אחריות שידוע של"ה נכרי מקבל אחריות ע"ס רב בשביל הנאה מועטת רק שהיא יודע שהיא רק הערמה ומותר בד"ת גם ומ"ש כ"ת דאין ראי' מבכור דגם בהמות ארנונא פטורין מבכורה אלו לא ראיתי לא האמנתי שכ"ת שמכיר אני שכלו הישר לדמות זל"ז וכי מה ענין זה אצל זה דאם נאמר דהואיל ניכר הערמה במכירה שהלוקח אינו רוצה לקנות רק מצד שיודע שהיא הערמה לאו מכירה היא כלל ומכ"ש כשנתבטל ע"י ג"ד כמ"ש כ"ת ודאי דהבכור קדוש מד"ת ול"ד לבהמות ארנונא דהמלך יכול ליטול מדינא דמלכותא דדינא הוא מש"כ במכירת הערמה א"נ דלאו קנין הוא ואנן בבכור בעינן דינא שפסקה להם תורה דמה"ט בעינן כסף ומשיכה ולא משגיחינן על דד"מ אלא כל שהמכירה בטילה מד"ת לא נפקע קדושת בכורה וע"כ דאף שניכר הערמה מד"ת מכירה מעלי' היא ועתה נחזור לראשונות מש"כת כל מכירת חמץ מגלה דעתו שאין המכירה לגמרי ולשיטת הש"א ג"ד מבטל המכירה עכ"ל לא חשידי ישראל על ככה לגלות דעתם שאין המכירה חלוטה אדרבא מוכרים בלב שלם ונפש חפצה להנצל מאיסור ומה איכפת לי' אף אם יתן הנכרי המעות יקח ואף שיודע שהישראל יחזור ויקנה ממנו אבל ל"ח לג"ד ויכול לדרוש ברבים שאסור לג"ד ואין אנו הוכרעין לחשודים לאסור המותר בשבילם ומי שמג"ד לזה חמצו אסור בהנאה ומכח איסור הנאה אף שהתב"ש לא אסר מטעם זה מכ"מ כתבתי שם בספרי שלכאורה יש לאסור מטעם הנאה כמו בנודר אף שהוא מרשה לאחר מכ"מ אם יודע שהאחר יתן להמודר אסיר והנה זה ודאי מד"ס בעלמא דאי אסר מד"ת לא הוי מתירין באין לו מה יאכל וכיון דבמקום שאסר בהנאה אסור מד"ס

כה"ג אך כבר דחיתי שם בספרי דודאי כל שנמכר במכירה גמורה אף שמקוה שיחזור וימכור לו אין בזה איסורא דלא קעבד מידי ול"ד לנודר וכמ"ש שם ומה שכ' כ"ת נידן איסור הנאה מהא דאתקש שאור דאכילה לשאור דראי' והנאת גול"מ היא אין לדברים אלו הבנה ורואה אני כל ד"כ סובבים עפי"ד דהמכירה אינו כלום וכי תמות או תגנוב הבהמה יתבטל המכירה למפרע וזה לא שמיע לן ולא סבירא לן דאף שתמות או תגנוב מחויב הנכרי לשלם וכשאינו משלם היא משום שאין לו או משום אלמות שאינו מזיק בגוף המכירה ומ"ש כ"ת דמכירת חמץ הוא רק ע"י אג"ק תמהני הא אנן במכירת שורים קיימינן שעומדים בחצר הנכרי ונותן כסף והרי איכא קנין המועיל מדברי תורה כסף ומשיכה ומה שכתב כ"ת דכשנתבטל המכר בשורים נתבטל גם מכירת חמץ הגם כי דבריו אין להם שום ביאור כלל אך רואה אני דבריו סובבים במי שמוכר בהמותיו עם חמצו ובזה לא התרתי בספרי שם הואיל ויצא מפי התב"ש ואפשר לבקש טעם לדבריו רק בהשכיר בהמותיו מקודם פסח לזונן בחמץ ופוטר את האדון מחיובו קודם פסח ומוכר לו השירים במכירה גמורה בלי ג"ד לבטל המקח בזה כתבתי להתיר ובמקומי אני עומד כי היא פשוט להתיר ותמהני על תמיהתו הא הח"י בפ"י מתיר בסתם ואין לומר דמיירי כשאין הבהמה מתפטם בחמץ ואין הנותן נהנה מהחמץ ד"ז ל"ש לומר לשום בן תורה ולדברי כ"ת מי ששכח לבטל חמצו ימכרו אסור בהנאה אח"פ דנגד בל יראה דאורייתא ל"מ מכירה ומה נעשה בחמץ שק"ע הישראל אחריות דל"מ לבטל דמבואר בסימן ת"מ שימכרנו ולדברי כבודו אין לו תקנה אלא בשריפה חס מלהזכיר אין לנו להחמיר בחומרת שלא נזכרו בקדמונים להפסיד ממון של ישראל וביום בואי לכאן לא הוריתי בזה לשים אדם אלא שהמורים מתירים מתוך ספרי ולדעתי הוראה טובה היא ומ"ש כ"ת שאחד עשה כהוראתי והפסיד סך רב במו"מ שלו שמעתי כי הרבה עשו עפ"י הוראתי והרויחו והרבה לא עשו והפסידו ג"כ ואולי הי' באמת העונש על מה שהתיר באתרי' דמר וזה ראוי לעונש ודרך תה"ק כך היא בין קדמוני' ואחרוני' לפעמי' אחד מתיר ואחד אוסר וכ"א מורה כשיטתו ולדעתי כאשר יבטל דעתי שהי' נראה לו ראשונה ועיין עם מופלגי קהלתו יודו לדברי ואם לא יודו אין מהצורך לכתוב עוד אליו כי אני לא אחזור עוד כי דברתי בזה עם גאוני ארץ וכולם הודו לדברי ולא ניחא לי בזה לכתוב ולחזור ולכתוב ואין קץ לדברים פשוטים כאלו ומי שרוצה למחות בהעושה כך ימחה ולא אכפת לי בזה בעה"י ספרי נתפשטו ברוב ישראל ובודאי ימצאו לפעמים חולקים על קצת דינם ומי שיחלוק יחלוק ואיני גוזר שישמעון דברי לכל הכ"ד הדנ"ש באהבת נפש קשורה בנפש מאז הכרתיו. ה"ק יעקב אב"ד ליסא:

מליסא תשובה ב

ברכות לראש צדיק יסוד עולם כבוד ידי"נ הרב הגאון המפורסים נ"י ע"ה פ"ה כקש"ת מו"ה משה סופר אבד"ק פרעשבורג. מכתב קדשו קבלתי ועתה באתי ע"ד תורה במה שפקפק מעכ"ת ע"מ שכתבתי בספרי מק"ח סי' תס"ז ס"ק ד' בדין הקמח שנתערב בדבש ונתהפך לדבש והחזיק בשי' החק יעקב דהיכי דנשתני לדבר המותר שרי בכל גווני ואייתי מס' שכנה"ג שציין ע"ד הדבש שכתב הטור ע"ז ל"ט והיינו הא דאמרינן התם אי משום אערובי מיסרא סרי מוכח מדבריו דקים להו לחז"ל שכל דבר שנשתנה לדבר אחר מסרא סרי מקודם ולכך מותר ודם נעכר ונעשה חלב דאמרינן חידוש היא אף דג"כ ע"כ מיסרא סרי מקודם מ"מ לא נשתנה לדבר המותר כשי' החק יעקב הנ"ל הנה אם כי הספר שכנה"ג אינו למראה עיני אשפוט בסנורים כי לא בא להביא ראי' לדברי רי' אלא לתרץ מה דהוי קשי' לי' דלכאורה יש להקשות דלמה לי' לר"י לאהדורי אטעמי בדבש משום שנשתנה תיפוק לי' משום דמב"מ ברובא בטל וכיון דעכשיו טעמן שוה מב"מ היא אך ז"פ מ"מ מדרבנן בעי ס' בלח בלח אך קשי' איפכא לרבינו יונה ז"ל הא קודם שנתהפך הנבילה לדבש נאסר כל הדבש משום טכ"ע שהי' כבוש בדבש ונעשה נבילה כל הדבש ומה בכך שנתהפך הנבילה לדבש והותרה משום שנשתנה מ"מ הדבש שנעשה נבילה ולא נתהפך ולא נשתנה לדבר אחר במה הותר דהא כשנפל נבילה לדבש ונאסר והוציאו הנבילה אח"כ מ"מ הדבש אסיר ומה לי הוציאו האיסור או שהותר ואף שגם טעם הנבילה נתהפך לטעם הדבש מ"מ לא עדיף מאפשר לסוחטו דיצא ממנו הטעם לגמרי וא"ה אסור וכן בהשביח ולבסוף פוגם אסור ולזה אמר הטעם דמיסרא סרי והיינו דבשר בדבש נוטל"פ ומעולם לא נעשה הדבש נבילה ומה שהקשה כת"ה עמ"ש בספרי שם להביא ראי' מכריתות ה' דאמרינן מלחם וקלי לא אתי' דאיתיא בעיני' אלמא דבעי קרא לאיסור שנשתנה עז"כ כ"ת דהתם בעי לומר דלחם ל"ה בעיני' שנתערב עם מים וסד"א דבעי לשער בהלחם שיהי' בו כזית קמח בלא המים כנודע מחיטין ואפאן פת דמשערין כזית קמח קמ"ל דלחם גופי' איסור והאוכל כזית פת דאינו לוקה עכ"ל ומה דפשיט לי' לומר דנודר מחיטין ואפאן פת דאיני לוקה עד שיהי' כזית.. בהקמח אנכי לא ידעתי ומבעיא לי טובא והנה באומר חיטה שאיני טועם אסור רק בפת ומותר בחיטים לכוס וכן בקמח ואם אומר חיטים שאיני טועם איני אסיר רק לכוס ומותר בפת אפוי כמבואר בנדרים נ"ג ע"ב ובטור וש"ע יו"ד סימן רט"ז ואי באומר חיטין חיטה שאיני טועם דאסור בין בקמח בין בפת דמי ממש לתרומה וטבל ומניין לו לכ"ת שאינו לוקה כ"א כשיש כזית מקמח לחודא אדרבא נרלע"ד לא מבעי' לשיטת רש"י בפסחים ונ"ד

ע"ב ד"ה מפת ויין דאילו פשט היין בכל הפת ל"ה פליגו רבנן לי' דהא אית להו טכ"ע ואתעבד לי' פת גופא איסור וכן סבירא לי' להרבה פוסקים מכ"ש בעושה פת מקמח המים דאתעבד כל הפת גופא איסור דקי"ל טכ"ע לוקה על כזית פת אלא אפילו להנך דסבירא לי' דאינו לוקה בטכ"ע אלא ביש בו כזית בכא"פ מ"מ בפת שנעשה מקמח ומים כ"ע מודים דלוקה על כזית פת דהא בתרומה בכוסת חיטין פליגי בתרומות אי חייב קרן וחומש ובאוכל כזית פת חייב קרן וחומש ולא אשתמיט תנא ואף שום פוסק לומר דבעינן שיהי' כזית מהקמח לבדו ומה גם לשיטת בעה"מ שכתב בסוגיא דמשרת גבי ד' מיני מדינה וז"ל דטעם כעיקר נאמר אלא על דבר שיש בו כזית מהאיסור ונמחה בו והוא אוכל ממנו כזית בכא"פ וכו' שכל הערובין השנוין במשנה טעמן נשתנה ע"י העירוב לטעם אחר ואין טעם הדגן ניכר בעירוב אלא שהיא מסייעו ליתן לו טעם חדש מטעם זה שהיא מחדש בעירובו גרם לו לעבור עליו באזהרה וכו' ומכ"ש בפת שנשתנה לטעם חדש מהחיטין והמים ואפילו רבנן דפליגי התם היינו משום דהיתר רבה אבל הכא דעיקרו הקמח ורבה היא ניהו דבכ"מ אם נתערב היתר באיסור והאיסור רבה ל"א נהפך היתר לאיסור היינו משום דההיתר בעין ובכ"מ שהיא היתר היא ולא מצטרף להאיסור אבל הכא המים נשתנו ונעשו פת ודאי דנהפך להאיסור וחייב על כזית פת בתרומה וטבל וכלאים וחדש ואפילו יהבינן לכ"ת סברא דידי' הא בכריתות שם אמר ג"כ דקלי וכרמל ל"א דליתי' בעיני' ובקלי לא שייך זה גם מה שתמה כ"ת על הראי' שהבאתי מחולין ק"כ דהתם אין הטעם משום שינוי אלא משום דאכילה כתיבה ושתי' לאו בכלל אכילה חוץ ותירוש ויצהר ואי חזר ונקרש חייב הנה כ"ת לא עיין בדברי הרשב"א שעיקר ראייתי היא מדבריו והרשב"א שם העלה בפירוש דלמה לי קרא בכל הנך היינו בחלב ודם ושרצים ושאר פירות הא שתי' בכלל אכילה אלמא דבכל ענין שתי' בכלל אכילה רק שתירץ דלא אמרינן דשתי' בכלל אכילה רק בדברים שדרכן לשתותן וכו' והיינו אפילו בשאר פירות ושאר דברים רק בפירות שאין דרך לעשות מהן משקה פטור משום דלא חייבי' תורה אלא דרך בריאתו ועיין שם ברשב"א שכתב שם בהדיא דבהקפה הדם יאכלו אי לאו דאחשבי' ה"א דוקא כשאכלו כברייתו דהיינו מחוי אבל בהקפהו לדם וגמא לחלב פטור שלא חייבי' תורה אלא דרך ברייתו כו' הרי מוכח דבכל שנוי מברייתו פטרה התורה רק כשנעשה אוכל חייבי' רחמנא משום דאחשבי' (חבל על דאבדן לא נמצא סיום התשובה בזה מרבינו ז"ל) ה"כ יעקב אבד"ק ליסא:

מליסא תשובה ג

ב"ה יום ד' ג' מנחם. שלום וברכה ורב טוב לידי"נ הרב המאה:
החריף ובקי המפורסים לשבח כק"ש מפארים מו"ה מרדכי נ"י ראש ב"ד דק"ק לבוב.
מכתבו קבלתי והייתי טרוד מאוד וכעת נזכרתי מדברי כ"ת בדבר שאלתו בריאה שנמצאו בה ג' תולעים דעי"ז הוחזיקו בתולעים ואסורה לישראל אי שרי למוכרה לנכרי דאסורה לי' משם אבמ"ה קעבר אלפני עור הנה לשיטת הר"ם ז"ל דסד"א מה"ת לקולא דהתירה לא דברה רק על הודאי פשיטא דגם לב"נ מותר וחז"ל לא אסרו הספקות לב"נ אלא שכ"ת כתב דגם לשיטת הסוברים דסד"א מה"ת לחומרא מדגלי רחמנא בממזר דס' שרי ע"כ דבכה"ת ס' אסור וכמ"ש הרשב"א בתה"א והר"ן ז"ל ולב"נ דלא נתנה תורה להם שרי ז"א כוח לי' די"ל דג"מ בעלמא היא דל"נ דסברת חוץ היא להתיר ספיקות דא"כ ל"ל קרא בממזר להתיר אע"כ דמסברא ספק אסור כודאי ומה שנסתפק כת"ר אי אזלינן בתר רובא וחזקה בב"נ תמי' לי דכמו דילפינן בש"ס ריש חולין דאזלינן בתר רובא ממכה או"א והרמב"ם ז"ל בהל' א"ב הביא בזה שי' הירושלמי דילפינן מזה דין חזקה (ושלא יהי' דברי הר"ם ז"ל בזה סותרים לדברי הירושלמי מיושב אצלי במ"א ואכ"מ) כמו כן י"ל בב"נ מדאסרה תורה אשת אב בב"נ ודלמא לאו אביו היא וע"כ דאזלינן בתר רובא וכיון דאזלינן בתר רובא דליתא קמן מכ"ש ברובא דאיתא קמן וגם נלענ"ד דקרא דאחרי רבים להטות גופא היא ג"כ בב"נ בדיינים שדנין ב"נ אזלינן בתר רובא לזכות ולחיוב והוא בכלל הדינין שנצטוו ב"נ כמ"ש כמ"ש הרמב"ן ז"ל שנצטוו על הדינין שנאמרו בישראל כגון אונס ומפותה ושאר דינין שבישראל ובכלל זה ג"כ מינוי שופטים עיין בפי' ממלכים וממילא דהלך אחר הרוב בדיינין והזמת עדים ושאר דינים והא דנהרג בע"א ודיין א' שלא כדין ישראל אפשר שהיא מהלכה או מאיזה מקרא ובשאר דינים אין להם שינוי מדייני ישראל וא"כ פשיטא דאזלינן בתר רובא וחזקה בעכו"ם כמו בישראל ומ"ש כת"ר להתיר מדין ביטל ברוב לב"נ דלא כהפ"מ שהבין דל"מ ביטל ברוב לב"נ הוא אמת וברור דודאי שייך בהו אחרי רבים להטות כמש"ל ועוד ראי' ברורה לזה מהא דכתב הר"מ ז"ל בפ"ט מה' מלכים דב"נ חייב באמ"ה ובבשר מן החי בכ"ש ואבמ"ה היא כשיש בו בשר גידין ועצמות כדאמרינן בש"ס וא"כ תקשי ל"ל אזהרת אבמ"ה הא בלא"ה ב"נ חייב על הבשר בכ"ש שישנו על האבר וע"כ דאי לאו אזהרת אבמ"ה הי' פטור כשאכל האבר דהבשר בטל ברוב בגידין ועצמות שבו כדאמרינן בפיגול ונותר וטמא שאוכלן פטור משום ביטל ברוב וכן מצה ומרור בטילי זב"ז וה"ה בזה בטל בשר בעצמות וגידין דלאו בכלל בשר כלל נינהו למ"ד אין בגידין בנ"ט כמבואר בפסחים ר"פ

כ"ש ומ"ש כ"ת מדחשוב א"א לברר אמת נכון דודאי אחר הבישול א"א לברר ועוד דאם יהי' צריך לברר יצטרך לחתוך הריאה על ס' ריבוא חלקים וגבי דגן שצמח בפסח חשבינן לי' א"א לברר גם מ"ש כ"ת דחזקת ג' תולעים ל"ה מד"ת כיון דליכא גורם המסתבר ג"כ לפענ"ד נכון אך מ"מ יש לאסור לישראל ועוד נראה לפענ"ד דאין איסור כלל משום אבמ"ה לב"נ לפי המתבאר לי מדברי התו' חולין ס"ז ע"ב ד"ה לרבות דאי לאו קרא דואת נבלתם תשקצו ל"ה אסורין התולעים משום אבמ"ה משום דנבראים מן הבשר עצמו והוי אמרינן דחשיב כבשר ול"ד לחותך מן הטחול כו' דהתם איכא, חסרון ע"ש והואיל ועיקר האיסור מקרא דואת נבלתם קרא זה לא נאמר לב"נ ולא נתנה תורה להם ושרי ועוד דדמי לאפרוח שנולד מביעה שנולדה מטריפה דהא ודאי מרקבן של בשר אתי דנעשה פירשא ומכ"ש למאן דס"ל דאיסור שנשתנה לדבר המותר דשרי יעיין במ"א או"ח סי' רט"ז ודאי דמותר דנשתנה לתולעה שמותר לב"נ ועוד דהתו' שם כ' דלא חסר כלום משמע שלא נברא מגוף בשר הריאה רק מלחות המשקה ששואבת והפוסקים שנקטו אבמ"ה היא רק לישראל דכל מידי דאתי מתמצית אבמ"ה אסור מקרא דהטמאים לאסור צירן ורוטבן ומינה נלמוד לכל איסור דצירו ורוטבו אסור וה"ה אבמ"ה ועיין בכרו"פ סי' פ"א אבל לב"נ דלא נאמר בהו קרא דהטמאים ודאי דמותר דאפילו דם מן החי שרי לב"כ וכ"ש שאר דברים דאתי מהחי וכן במימי חלב דאסור משום אבמ"ה להרבה פוסקים מ"מ שרי לב"נ כמ"ש בכרו"פ שם כנלפענ"ד ח"ק יעקב אבד"ק ליסא:

מליסא תשובה ד

לחכם אחד ולא נמצא שם השואל כתוך הכתבים. מ"ש כ"ת בני דן המחלוקת שבין הט"ז והש"ך ביו"ד סי' ש"ה בדין בכור שנולד אחר מיתת אביו אי הב"ד יכולין לפדותו כל דבריו צדקו מאוד כי דברי הש"ך מגומגמים ואני מוסיף ע"ד כ"ת דאין כאן דמיון כלל להאי דפ"ק דכתובות דמטבילין גר קטן לדעת ב"ד דשם זכות היא לקטן שמכניסין אותו לדת ואין בו שום ענין חוב וכן לתרום על של קטן אין שום תועלת לקטן אם יחזיקו בטבלו כיון שע"כ כשיוגדל יצטרך ליתן אותו ואין לו שום צד חוב רק הא דמצוה דילי' היא או משום שמא ירצה להמעיט או להעדיף אבל בפ"ה דחוב של ממון היא כ"ז שאין הקטן בר חיוב לשלם ויכול להרויח בממון מה"ת יגבו הב"ד ממונו לשלם להכהן הא למ"ד פריעת בע"ח מצוה היא אמרינן דיתמי לאו בני מעבד מצוה נינהו ואם הב"ד יפדוהו ממעותיהם בלי זכוי המעות להקטן ג"כ א"נ לפענ"ד דהרב בהג"ה פסק שם דאין לפדות ע"י שליח ורבים תמהו ע"ז ולפענ"ד נראה דודאי אין דעת הרמ"א בשליח ששולח

מעותיו לכהן לפדות דזה ודאי מהני כיון שהכהן קבלם בתורת פדיון לא גרע מתקפו כהן דהבן פדוי והכהן נותן לבעלים דמי ט"ה כמבואר בתו' בסוגי' דתקפו כהן אלא כוונתו דאין לעשות שליח שיפדה ממעותיו וזה ל"מ דדוקא בקדושין שהיא קנין מהני כשנותן אחר המעות מדין עבד כנעני אבל בפ"ה שהקפידה תורה בדמי הפדיון דקרקע ושטרות ל"מ ודוקא בשטר חוב שנותן הפודה אמרינן ד"ת בנו פדוי לכשיתן ומש"ה כשאחר נותן המעות ל"מ שחיסר מצוה דכמו שאין מצוה כשעושה שליח לחבירו שיתן צדקה עבורו ממעות השליח שיהי' נחשב להמשלח לצדקה וכן במתנות עניים דל"מ כשיעשה שליח שיתן ממעות עצמו עבורו שיהי' נחשב להמשלח למצוה כן לענין מתנות כהונה ל"מ מה שנותן להשליח וכן בשקלים פרש"י כתובות ק"ח בשוקל לו את שקלו דשכר מצוה על הנותן ובדבר שהיא זכות אין חילוק בין עשאו שליח או לא וא"כ ודאי שחיסר המצוה אלא שנראה עוד דאין בנו פדוי כלל דל"ד לשקלים דכשאחר שוקל עבורו נפטר הוא מחובו דשם עיקר המצוה שיהי' לכ"א מישראל חלק בקרבנות וכיון שנתן האחר המעות כבר יש לו חלק בקרבנות שמעות חבירו קונה לו כמו דמהני בכל דבר קנין מדין עבד כנעני ושוב אין צריך ליתן עוד את שקלו אבל במצוה שהיא חובת הגוף וכשחבירו נתן בעדו חיסר המצוה הרי המצוה שהיא חובת הגוף עדיין רמי' עלי' ומחויב הוא עוד לעשות המצוה דרחמנא רמי' עלי' ואין הבן פדוי ואם הב"ד מזכין המעות להקטן ומקנה לו המעות במתנה גמורה שוב הוי מעות קטן ואם מזכין לו רק לצורך פדיון כמעות אחרים דמי כקנ' ע"מ להקנות ודינן כפודה ממעות אחרים דל"מ כנ"ל אמנם נלפענ"ד לחדש דפ"ה חלוק משאר מצות דבשאר מצות ליכא שיעבוד נכסי לשלם מנכסיו בע"כ דידי' אבל בפ"ה ע"כ יש שיעבוד נכסי על נכסי הבכור ונראה דרחמנא אקני לכהן בגוף הנכסים כאילו יש לו חלק בהן וכמו שיכולין ליתן תרומה וראשית הגז לכהן שהיא שלו כ"כ נכסי הבן יש לכהן חלק בהן דאלת"ה קשיא האי דספק בכורות אחד בכור אדם כו' תקפו כהן אין מוציאין כדאמרינן פ"ק דמציעא ואילו ל"ה לכהן חלק בגוף הנכסים ל"מ תפיסת כהן דאפילו בדררא דממונא אין מועיל תפיסה רק כשטוען על גוף החפץ שהיא שלו ולא בתובע מחמת חוב ועיין תומים בכללי תפיסה וגם למה מועיל תפיסת כהן ואין צריך להחזיר לבעלים רק דמי ט"ה א"נ דל"ה רק חוב בעלמא יכול לומר מפייס הוינא לכהן אחר לקבל ממני במתנה עמ"ל אלא ודאי דרחמנא אקני לכהן בגוף הנכסים ודידי' תפיס כמו בתרומה וראשית הגז ולא זיכה רחמנא לבעלים רק הט"ה וכשמחזיר לו כהן דמי ט"ה דידי' היא ולא נשאר לבעלים עוד שום זכית בו והרי גם בתרומה ג"כ מהני מתנה עמ"ל ואפ"ה כשתפס הכהן אין צריך ליתן לבעלים רק דמי ט"ה והמותר דידי'

היא ועוד ראי' דבשאר מצוה אי אמר לא בעינא למיעבד מצוה אין ב"ד יורדין לנכסיו רק מכין אותו עד שתצא נפשו וכ"ה בפריעת בע"ח למ"ד דמצוה היא ובפ"ה טורפין הב"ד מלקוחות והרי שיעבוד נכסי לא כתיבה בפ"ה ומ"ש מצוה זו משאר מצות דיכול לומר ל"ב למיעבד מצוה אלא ודאי דכל מתנת כהונה שקולי' ובגוף הנכסי' מקנה רחמנא לכהן והכהן יכיל לתקוף הנכסים וא"כ ה"ה בקטן מה בכך שאין מוטל על הקטן לעשות מצוה מ"מ מוטל על הנכסים ויכול הכהן ליקח את שלו ובלקיחת כהן נפדה כמו בתפיס וכמו שגובין מתנת כהונה זרוע ולחיים וראשית הגז כ"כ גובין חמש סלעים מנכסיו ואפילו אם אינו רק שיעבוד על נכסיו כיון דרחמנא שיעבדו לנכסיו אם רוצה לאכול כל נכסיו הוי כרוצה להזיק שיעבודו של חבירו דהב"ד חייבין למונעו כמו קטן האוכל נבילות ואפילו בשורו שהזיק אם הוא מועד כתבו התו' ב"ק ל"ט דחייב מן הדין רק דתק"ח היא לפוטרו דאפילו הוא עצמו שהזיק פטור ע"ש א"כ בפ"ה דרחמנא חייבי' ושיעבדו לנכסיו מה"ת לא ישעבדו נכסי קטן וא"ל דכיון דכל שיעבוד נכסי' היא רק מדין ערבות וכיון דשיעבוד הגוף ליתא בקנון גם שיעבוד נכסים ליכא דע"כ הכא לאו מדין ערבות אתינן עלה דהא אין כאן שיעבוד הגוף דהוי ממון שאין לו תובעים אלא ודאי דגוף הנכסים של כהך הם וכמו שאם תפס אצל הגדול אינו יכול לתבוע ממנו ולומר לאחר אתן כ"כ מהני תפיסה אצל הקטן והואיל לתפיסה מועיל מכ"ש שב"ד מגבין מנכסיו כנלפע"ד עכ"ז למעשה צ"ע לעשות נגד הט"ז ומ"ש כ"ת לפדות עכשיו על תנאי הנה ממעות הקטן ודאי דא"א להתנות שיהי' מתנה לכהן דא"א ליתן מתנה ממעות יתמי וממעות אחרים אין תקנה לפענ"ד כמ"ש לעיל אלא שיכולין להקנות ולזכות לו על תנאי שאם יפדה בעצמו בגדלותו יהי' מתנה לכהן ובאם שלא יפדה עצמו בגדלותו יהי' מעכשיו מתנה להבן ע"מ שיהי' פדוי בהן: דברי ה"ק יעקב אבד"ק ליסא:

מליסא תשובה ה

שלום וברכה ורב טוב יחילו על ראש צדיק ידי"נ הרב הגאון האמיתי פאר הזמן מו"ה עקיבא ני' אבד"ק פוזנא דבריו הנאהבים הגיעני לנכון ביום אתמול ודרש ממני להסכים עמו בדבר אשר נשאל להגאון מוהר"ם ווייל באשה שחייב מן הדין לגרשה ואינה רוצה לקבל גט אי צריך מאה רבנים להתיר לו לישא אחרת וברוב ענותנותו הוא עושה זאת כי ערכי ערך קטן להצטרף עם גאוני ארץ אך אין מסרבין לגדול ולא אדע מדוע מספקא להו לכבוד גאונם בזה הואיל והיתר מאה רבנים נצמח מדברי האחרונים ז"ל ומדבריהם שמעני דכ"ג א"צ מאה רבנים כמבואר בדברי הרמ"א בס"ס א' וביחוד מדברי הב"ש שם

ס"ק כ"ג ומה שנסתבך מדברי מהרי"ק שורש ס"ג שלא רצה שם להתיר לישא אחרת בלתי הסכמת ראשי הקהל וטובי העיר אף דשם מיירי במורדת שמן הדין לגרשה הנה מהרי"ק הביא שם תחלה דברי הראב"ן שבמרדכי שמתירין לו לישא אחרת וע"ז כ' יש לדחות דהתם אין מעגנין האשה כ"א יב"ח ולפום ריהטא דבריו אינם מובנים אבל הדברים כפשטן דשם ר"ל להתירו לישא אחרת ולעגן את האשה לעולם שלא לגרשה כלל וכמ"ש בשורש כ"ט הובאו דבריו בח"מ סי' ע"ז ס"ק י"ח דיכיל לעגן המורדת לעולם כ"כ הי' דעתו תחילה להתיר לו לישא אחרת אף אם היא רוצה לקבל גט כמ"ש הראב"ן במרדכי וע"ז כ' לדחות דאולי אין מתירין לישא אחרת כשרוצה לעגנה ושאני התם כשרוצה לגרשה רק דאנו מעכבין אותו מלגרשה עד יב"ח כדי לייסר האחרות ולהכי מתירין לו אחרת והא דמשהינן הגט יב"ח אף דבע"כ יגרשנה אחר יב"ח כשישא זו דמ"מ יש תועלת בזה כי אולי תמות או יגרש השני' ויחזיר להראשונה כשתחזיר בה או כדי לייסר האחרות מש"כ כאן שיש בידו לגרשה תיכף בע"כ או מרצונה בלי כתובה מה"ת נתיר לו לישא אחרת ולעגן המורדת וא"כ כשאין רצונה לקבל גט היכי שמהדין לגרשה ודאי דמתירין לו לישא אחרת בלי התרת מאה רבנים גם מ"ש מהרי"ק שם לחוש שמא תקדיח תבשילו ואומר מורדת היא ל"ש בנ"ד לענין להתיר גירושין בע"כ לא חשש לזה וע"כ דה"ט משום דהגט נעשה בעידי מסירה ולא יעשה כן לגרש בע"כ בלי רשות ב"ד כי חדר"ג ידוע לכל העולם וכענין שאמרו בגיטין י"ז אהני דלכתחילה לא תנשא וכמו שפר"שי שם דלא כתבי לי' ולא חתמי לי' סהדי גט בלא זמן משא"כ לישא אחרת יש חשש שילך לעיר אחרת וישא אשה וכשיתוודע שבעל אשה היא יאמר מורדת היא דנשואין אין צריך לרשות ב"ד במורדת אם הי' הדין להתיר לישא אחרת ושפיר כ' מהרי"ק בזה דאין מתירין לו לישא אחרת כשיכול לגרשה בע"כ או מרצונה וממילא לא יעשה הדבר בלי התראת ב"ד שתקבל גיטה ואם לא תרצה אח"כ מתירין לו אחרת ותו אין לו התנצלות כשישא אחרת לומר מורדת היא דגם במורדת אסור לו לישא אחרת בלי התראת ב"ד שלא תרצה לקבל הגט ולפעד"נ דמ"ש הרמ"א באה"ע סי' ע"ז סעיף ב' בזה"ל וי"א דבזה"ז שאין נושאין ב' נשים לא משהינן לה יב"ח אם רוצה לגרשה ואם אינה רוצה מתירין לו לישא אחרת וי"ח שאין להתיר לו לישא אחרת נראה דט"ס הוא וצ"ל ואם אינו רוצה שבבעלה הדבר תלוי ודיעה הראשונה היא שיטת הראב"ן ז"ל דמתיר לגמרי אף כשמעגן האשה מתירין לו לישא אחרת ולזה כ' דהברירה בידו או שיגרשנה או אם אינו רוצה לגרש ובא לעגנה מתירין לו לישא אחרת וע"ז הביא ויש חולקין והוא שי' מהרי"ק וכן שי' הרשב"א ז"ל סי' תת"ס דכה"ג דהיא רוצה לקבל גט אין מתירין לו אחרת אבל כשהיא אינה רוצה

בגירושין גם מהרי"ק מודה דמתירין לו לישא אחרת וכנ"ל וכן מורה לשון הרמ"א ז"ל דאי קאי על האשה שאינה רוצה לקבל גט והברירה בידה הי' לו לכתוב צריכה לקבל גט ממנו או מתירין לו לישא אחרת כמש"ש בלשון זה אח"כ אחר יב"ח לכן נראה כמ"ש ואולם אף א"נ דאינה רוצה קאי על האשה ואף ע"ז פליגי הי"ח ואומרים דאין מתירין לו לישא אחרת היינו דוקא בתוך יב"ח כי אינה מעגנה את הבעל ואומרת לו גרשיני ותן לי כתובתי כמ"ש בח"מ ולדיעה הראשונה אף בזה מתירין לו לישא אחר וע"ז פליגי הי"ח דאין מתירין לו לישא אחרת כשהוא מעגן אותה וכמ"ש בשו"ת הרשב"א ס' תת"ס בהדיא אבל אחר יב"ח שהאשה מעגנת את הבעל לית דין צריך בושש שמתירין לו לישא אחרת לפענ"ד וק"ו היא מהאיש שכופין אותי אף דגט מעושה הוא חשש דאורייתא וק"ו חדר"ג דל"ש כה"ג ואני מסכים בזה לדברי כבוד גאונם הכ"ד הדו"ש באהבה עזה אהבת נפש הקשורה בנפש:

ה"ק יעקב אבד"ק ליסא:

מליסא תשובה ו

ב"ה בחג המצות ישיג שובע שמחות וכוס ישועות ליד"נ הרב הגאון האמיתי אין גומרין עליו ההלל כבוד מו"ה עקיבא נ"י אבד"ק פוזנא עד עתה לא יכולתי לפנות להשיב מגודל הטרדא ועתה נתתי אל לבי לעיין קצת בדבר השאלה נידון הכרות שפכה שנחסר מהאבר למטה בתחתיתו ויש ספק אם הוא בידי שמים שנולד כך או בידי אדם ע"י המוהלים וצריך לחלוץ ליבמתו הנה אם היינו אומרים דכ"ש הוי כסריס ופסול לחליצה ממילא גם בספק היינו אוסרים הואיל ויש כאן חזקת איסור ונולד הספק בהמתיר ודמי ממש לספק שנולד בהמקוה ואולם לפענד"נ דאם הוא כ"ש אין בו חשש איסור לענין חליצה דלאו סריס הוא כלל דלא מבעי' אם נשאר עדיין מהדופן שלמטה בתחתית האבר נגד קצת העטרה ודאי דמותר דהא ודאי אם הי' חסר אותו מקצת מהדופן שלמעלה והעטרה שנגד החתך דלמטה כשנולד אטו שום חששא אית בי' במה שנולד בעטרה קטנה ולפ"ז ודאי משום שלמעלה קצת העטרה מארכת יותר מהחלק שלמטה יהי' אסור אלא אפילו אם הדופן השלם דלמטה בתחתיתו אינו מתחיל רק אחר כלות העטרה שלמעלה לגמרי מ"מ לא גרע ממ"ש הרא"ש בתשובה הובא בב"י באה"ע סי' ה' באחד שהי' לו נקב המ"ר סמוך לכיס דאם ליכא חלל בגיד למעלה אף שהזרע יוצא אחורי העטרה דכשר ובודאי בזה אף אם נחתך החתיכה הזו דכשר כיון שאין להזרע מבוא לשם וגם מלתא דמסתבר הוא דאטו אם אחד נולד באבר חלק בלא עטרה אסור לבוא בקהל ודוקא נחתך העטרה פסול

דקים להו לחז"ל בטבע הבריאה דהתאספות הזרע להיות יורה כחץ היא בסוף האבר כפי שיעור העטרה אבל כשנברא כך שהנקב זה שהזרע יוצא ממנו הוא הסוף ואין לו מקום אחר דמותר והא דהזכירו הפוסקים בטוש"ע נולד כרות שפכה נראה דלא משכחת לה רק בנקב ומטעם שכתב רש"י ז"ל דמחמימות התאוה יוצא הזרע דרך הנקב ולא נשאר לנו ספק בזה אלא שמא בידי אדם נחתך דופן שלמטה ובזה נלפענ"ד דאף שהשביל שבין שני קצות העטרה שבתחתית האבר הולך עד הנקב שמ"ר יוצא ממנו שאין העטרה מקיף כל ראש האבר רק נשאר כעין שביל חלק למטה מעט עד הנקב ולפמ"ש התו' ביבמות ע"ה ע"ב ד"ה ניקב למטה דכל שניקב ע"ג הגיד למטה מהעטרה שכנגדו בתחתית האבר הוא למעלה מהעטרה דפסול ומבואר מזה דאף במקום שהעטרה מתקצרת למטה פוסל נקב מ"מ א"א לומר שאף אם הנקב הוא למעלה ממש סמוך להנקב של מ"ר נגד מקום זה של השביל שבין שני ראשי העטרה שפוסל דא"כ לא משכחת לה נחתך למטה מעטרה כשר רק כשנחתך מהצדדים ובודאי דאז כשר אף כשנחתך ג"כ קצת מצידי השפופרת ואפילו אם נחתך משני צידי העטרה עד השביל שבין שני קצות העטרה שאין העטרה מכסהו ולדעת התו' דאין הנקב פוסל עד שיהי' מעל"ע אפילו נחתך גם החלק שע"ג הגיד שלמטה מהעטרה ולא נשאר מהשפופרת של הש"ז רק חלק רביעית דהיינו החלק שלמטה שהיא נגד שביל שבין שני קצות העטרה כשר וזה לא מסתבר כלל וכלל שהחלק שלמטה שהוא חלק ואין בו רושם עטרה יציל מלפסול ואם יחתוך קצת המקום ההיא יפסול וגם נצטרך לומר דהא דאמר ר"פ שם כקולמס וכמרזב כשרה מיהו מבעי' לי' למטה מעטרה או למעלה פשיטא דלמעלה מעטרה דאי למטה אפילו נכרת הגיד נמי וההכרח יהי' לפרש דלמטה מעטרה כנגד למעלה היא ג"כ בכלל למעלה מעטרה והא דאמר למטה מעטרה היינו מצד השביל תחת העטרה וכ"ז דוחק מאוד לכן נראה כיון שהעטרה הולכת בשיפוע למטה בחתיכת האבר ובסוף השיפוע הולכין בשוה שני קצות העטרה עד הנקב של מ"ר ואותה חתיכה שהולכת בשני קצות העטרה הוי למטה מעטרה אף שיש שם הפסק בין שני צדדי עטרה כעין שביל מ"מ אין זה נקרא למטה נגד למעלה רק למטה ממש וחתיכה זו אף אם נחתך לגמרי כשר ואם באנו לפסול בזה א"כ אף נחתך מעט דמעט פסול כיון שתופס מקצת השביל א"כ נפסל הרבה מישראל שרוב פעמים מזדמן שהמוהל נוגע קצת וחותך בבשר אלא ודאי כמ"ש וראי' לזה דבדף ע"ו שם בניקב ונסתם כל שאילו ניקב ונקרע פסול מקשה אי למטה מעטרה אפילו נכרת נמי ופרש"י דלמטה מעטרה ליכא לאוקמי דהתם ודאי לא מקרע שאין הזרע דוחה ומתאסף אלא אצל נקב יציאתו ולכאורה קשה כיון דמסיק דאפילו העטרה עצמה בראשה בדקינן וע"כ

ששם ג"כ מתאסף הזרע א"כ המ"ל ג"כ בלמטה שהיא נגד למעלה מהעטרה דשם ודאי סמוך לנקב יציאתו וע"כ כמ"ש דלמטה מעטרה דקורא שם היינו בזה החתיכה הולכין בשוה קצות העטרה דאין שם למטה מהעטרה דמשני הצדדים היינו ע"ג הגיד ובתחתיתו הם למטה מהעטרה ושם הזרע מתאסף לצאת ובזה פשיטא דכשר וקים להו לחז"ל דא"א לעשות נקב למטה מהעטרה שיגיע עד השפופרת רק במקום שהיא נגד למעלה מעטרה וזה נקרא שוב למעלה נקב מהצד שאינו מגיע לשפופרת הש"ז שנקרא ג"כ למטה אינו פוסל ולפ"ז אם החתך שלמטה אינו רק במקום ששני קצות העטרה הולכים בשוה אינו פוסל אבל אם היא למעלה מזה נגד מקום שמשפע נראה דאפילו לשי' התו' דבעינן נקב מעל"ע מ"מ בכה"ג יש לחוש שנחתך כל השפופרת של הש"ז דאז אף שנשאר הבשר שלמעלה לא מעלה ולא מוריד ולפ"ז לענין חליצה כשר ממ"נ דאי בידי שמים שנולד כך מותר כמש"ל ואי בידי אדם כשר מדינא ולענין היתר לבוא בקהל ב"ס ב"א או ב"ש מ"ש כ"ת הגאון ני' דע"כ נלמוד מממזר דאמרינן בקהל ס' יבוא ה"ה בפ"ד דאל"כ תקשי מנלן לאסור לוים וישראלים בפ"ד דבממזר בעינן חמשה קהלי בקידושין פ"ב חד לכהנים וכו' יש לחלק דלענין זה גילוי מלתא סגי דגם לוים וישראלים אקרי קהל בלשון תורה אבל להתיר ספק פ"ד דבעינן קרא יתירה מנין לנו ללמוד זמ"ז ואולם כבר מבואר בפוסקי' הטעם דס' פ"ד שרי משום דגם גבי' דרשינן בס' קהל יבוא וע"כ הא דספיקות מותרין ע"כ לאו בשתיקה דבזה ממ"נ בין שהוא ישראלית בין שהיא ממזרת אסורה לפ"ד לשיטת הרמב"ם ז"ל רק מה שהתיר הרמב"ם ז"ל הספיקות לפ"ד היינו אסופי שיש בו ספק שמא מן הנכרים הם והיא גיורת והוי ספק קהל ומ"מ לישראל אסור משום מעלת יוחסין ומשום ספק ממזר ולפ"ד לא אסרי כיון דלית בי' מעלת יוחסין דלאו בר אולידי היא והתו' בקידושין ע"ג ר"ה וחד למשרי כתבו דמקשינן ספק ממזר לספק קהל וה"ה דמקשינן ספק פ"ד לספק קהל ומ"ש כ"ת דיש ליזל בזה בתר רובא דאינם נולדים כך והוי בידי אדם ואסור נראה דאף שכ' הרשב"א דמסוגיא דקידושין הנ"ל דאמרינן דב"ת שתוקי כשר מ"ט רוב כשרים אצלה כו' נשמע דאי הוי רובא לפסול אסור דלא התירה תורה ספק ממזר רק בליכא רובא נראה דהיינו דיקא ברובא דאיתא קמן כגון בט' ממזרים וחד ישראל ואזיל הוא לגבה ובזה הדברים צודקים דהא חזינן בס' טומאה ברה"י דהתורה טומאה מספק כודאי ואפ"ה אמרינן בתוספתא הובא בשלהי פ"ק דכתובות ונידה דף י"ח בט' צפרדעים ושרץ אחד ביניהם ופירש דאפילו ברה"י טהור א"כ ה"ה בס' ממזר ניהו דהתורה התירה ס' ממזר מטעם ודאי דהא מותר בשניהן בישראלית וממזרת כמ"ש מהרי"ט ז"ל בתשובה מ"מ ברובא דאיתא קמן אסור אבל ברובא דליתא קמן בין בס'

טומאה ברה"י בין בס' ממזר כמו דלא אזלינן בהו בתר חזקה כ"כ לא אזלינן בתר רובא דליתא קמן וראי' ברורה לזה דהא בקידושין ע"ה מוכח דרב מתיר ממזר בשתוקי אף דרוב כשרים אצלה וע"כ דודאי בדידעינן דאזיל הוא לגבה אסור בממזרת רק הכא מיירי דלא ידעינן דלמא הוא אזלא לגבייהו והוי קבוע כמעמ"ח אך אכתי תקשי דהא הרשב"א שם הקשה בה דאמרינן בש"ס אי דאזלי אינהו לגבה כל דפריש מרובא פריש מאי אמרת דלמא אזלא איהו לגבייהו הו"ל קבוע וכמעמ"ח דמי דהא מ"מ איכא רוב דאי אזיל הוא לגבה הוי רוב ואי אזלא היא לגבייהו היי מעמ"ח ואיכא רוב צדדים להכשיר ותירץ דלרוחא דמלתא אמר כן דאפילו אי הוי מעמ"ח שרי בממזר וא"כ בשתוקי דאיכא רוב כשרים אצלה אף דלא ידעינן דלמא אזלא היא לגבייהו הוי רובא לאיסור ואפ"ה מותרת בממזר מד"ת וע"כ אנו צריכין לומר דש"ה דל"א רק ברובא דליתא קמן ועיין בריטב"א שכתב דהך מלתא דלמא אזלה היא לגבייהו הוי ס"ס ע"ש וכיון דשתוקי מותר בממזרת מוכח דס"ס מותר והרשב"א בתשובה כ' דס"ס אלים מרוב א"כ מכ"ש דרוב מותר בס' ממזר וע"כ דה דכ' הרשב"א דס"ס אלים מרוב היינו מרובא דליתא קמן דהא ראייתו היא מאלמנת עיסה דמכשירין בס"ס וברוב כשרין פסלינן ורוב כשרים ל"ה רק ברובא דליתא קמן דאיכא למיחש דלמא אזלא היא לגבייהו רק דמ"מ היי כרובא דליתא קמן עכ"פ שרוב צדדים להכשיר וע"ז הי' הוכחת הרשב"א בתשובה סי' ת"א דכמו דרובא דליתא קמן מהני במקום ח"א והכ"נ ס"ס עדיף מח"א אבל רובא דאיתא קמן ודאי דעדיף מס"ס דהא רובא דאיתא קמן מהני להוציא ממון בסנהדרין וס"ס ל"מ להוציא ממין ולפ"ז מתורץ קושית התו' בשבת קל"ה בד"ה ולא ערלתו ספק שהוקשו דל"ל קרא למעוטי ספיקא פשיטא דמספק אינו דוחה את השבת ולהנ"ל מיושב דקמ"ל קרא דמטעם ודאי לא דחי אף דאיכא רוב בס' בן ז' ס' בן ח' דרוב נשים ולד מעליא ילדן אפ"ה לא דחי ועוד נראה דל"ש לומר רוב לא נולדו כך לפמ"ש למעלה דאם הוא כ"ש לאו סריס הוא והואיל ול"ש לומר רובן לאו סריסים נינהו איך יתכן לומר רוב לא נולדו בתואר זה בדבר שאין בו נ"מ כלל וגם י"ל להיפך דרוב וחזקה יש לאומנין שאין מקלקלין אמנם ממה שיש לו שערות אין ראי' דאף דמבואר בסי' קע"ב דאפילו סריס אדם אין לי שערות נראה דדוקא בפ"ד שאין לו כח המוליד כלל אבל בכ"ש שיש לו כח המוליד שהזרע אינו מבשל או שיוצא דרך הנקב וא"י להוליד אין ראי' משערות דהא אם יסתם הנקב שלא יהא שותת יוליד והחוש יעיד ע"ז דכשמסרסן ונוטל הביצים והגיד שבטל כח המוליד זרע והחום והתאוה והשערות ממותרי החום והלחות באים אבל כ"ש לא נתבטל החום והתאוה והזרע והרמב"ם כ' כי הסריס לא יבין תאות המשגל אף שכ"ש נקרא סריס בלשון הש"ס

ששניהם שוין לענין שאין מולידין מ"מ רחוקים הם זמ"ז כרחוק מזרח ממערב (סיום התשובה לא נמצא):
ה"ק יעקב אבד"ק ליסא:

מליסא תשובה ז

ב"ה ט' שבט תקצ"א לפ"ק סטריא שפעת ברכה לכ' אהובי מח ידיד ה' ויד"נ הרב הגאון המפורסים בישראל כש"ת מו"ה יהושיע העשיל נ' אבד"ק טרנאפאל. מכתב ק' הגיעני היום ובראותי כי הדבר נחוץ לדינא אפנה להשיבו בעז"ה ע"ד השאלה באשה גרושה שלא התחילה להניק כלל ושכרה מינקת להולד והנושא אותה רוצה להתחייב בחיוב גמור להספיק הולד כל ימי הנקה ודעת כת"ה להתירה ע"י חיוב זה ואינו נוח לי להקל מטעם זה דלפ"ד אם אחר יתחייב להספיק די מחסור הילד תהי' מותרת להנשא ומ"ש מאם האשה מחייבת א"ע ושכרה כבר מינקת דל"מ משום שמא תחזור בה וגם בזה לא יצאנו מחששא זו ומה שהוכיח כ"ת דבמינקת לא גזרינן הא אטו הא מהא דמקשינן ביבמות מ"ב ולתבעינהו ליורשים ומאי קושיא הא שפיר יש לגזור אטו אם לא הניח ירושה כלל דאסורה להנשא א"ו דל"ג במינקת הא אטו הא והביא בשם ס' גבורות אנשים להש"ך ז"ל שחיזק ראי' זו ולדידי אין מזה הוכחה ל"מ לשי' הר"ש דבגרושה הואיל ואינה משועבדת להניק מותרת להנשא א"כ אי לא הניח ירושה כלל הרי אינה משועבדת להניק בחינם וע"כ דעיקר הגזירה בהניח ירושה דמשועבדת להניק א"כ שפיר מקשה ולתבעיניהו ליורשים ואף שכ' הפוסקים דבאלמנה אף באינה משועבדת אסורה משום דלפעמים משעבדא ועיין ב"ש סי' י"ג ס"ק ל"ז היינו לבתר דשני בש"ס דבהניח ירושה גזרינן משום דאשה בושה לתבוע ממילא גם באינה משועבדת גזרו אטו משועבדת אבל לס"ד דבהניח ירושה ליכא למגזר דתתבע ליורשים א"כ פשיטא דבלא הניח ירושה ליכא למגזר הואיל ואינה משועבדת אלא אפילו לשי' החולקים על הר"ש וסוברים דאף באינה משועבדת להניק אסרו להנשא י"ל דודאי שייך לומר לא פלוג רבנן בתקנתן ואסרו אף המועט אטו הרוב אבל ל"ש לומר לא פלוג לאסור הרוב אטו המועט ולהכי לס"ד דש"ס דבהניח ירושה ל"ש לגזור דתתבע ליורשים וא"כ רובא דרובא אין מקום לגזירת מינקת דרוב מניחין ירושה ויש לה ממי לתבוע וביחוד למ"ש א"ז המהרש"א ז"ל דהא דאסרו גרושה לשי' החולקים על הר"ש ז"ל היא משום דגזרינן אינה מכירה אטו מכירה א"כ עיקר הגזירה ל"ה רק במכירה ואין לה ממי לתבוע ל"ש לגזור בהרוב אטו מיעוטי דאסורות להנשא ולומר בזה לא פלוג מש"כ למאי דמסיק דאף בהניח ירושה אסורה

משום דבושה לתבוע א"כ שפיר אמרינן הואיל ורובא אסורות ל"פ בתקנתן ואסרו אף המיעוט דל"ש בהן חשש זה וזה אין צריך לפנים וגם י"ל דהגמרא נקיט מילתא: דשכיחא ולתבעינהו ליורשים ובאמת אף על עני שלא הניח ירושה קשה ולתבעינהו לקהל ולב"ד כמבואר בטוש"ע אה"ע סי' פ"ב וכבר הארכתי בזה בתשובה שהשבתי זה כמה שנים להגאון מו"ה מאיר צילך ז"ל אבד"ק לאסק והגאון הנ"ל עוררני והאריך לתמוה על שיט' הרשב"א ז"ל שהתיר ג"כ בגרושה כשי' הר"ש ז"ל רק במכירה אוסר ונתקשה בזה דממ"נ אי סבירא לי' דבגרושה הואיל ויש לו אב ממסמס לי' בביעי וחלב א"כ אף במכירה הי' לו להתיר ואי לא ס"ל טעמא דאב ממסמס לי' ולא הותר באינה מכירה רק מטעם דאינה משועבדת א"כ תקשי גם כשאינה מכירה הואיל ובנה אצלה הלא אחר שתיעכר חלבה אחר ג"ח יהי' מכירה ויסתכן הולד והרי בשו"ת הרשב"א שהביא הב"י מבואר דס"ל דבגרושה אב ממסמס לי' וא"כ גם במכירה יש להתיר וישבתי ביאור שי' הרשב"א ז"ל עד"ז דבאמת לכאורה דברי הרשב"א ז"ל שהביא הב"י בל"ה קשיא כי ז"ל שם שנשאל אי אלמנה מינקת שרי' להנשא כשנותנה בנה למינקת קודם שהכירה והשיב ז"ל נ"ל שלא נאמרו דברים הללו אלא בגרושה שיצאה שלא ברצונה ושיש לו אב למסמס לי' ביעי אבל אלמנה לעולם לא עד כד"ח ותדע לך מדתני נתגרשה אין כופין אותה להניק ואם הי' מכירה כופה ומניקתו מפני הסכנה ואם איתא לתני נתאלמנה או נתגרשה אין כופין אותה להניק ועוד תני' מיניקה שמת בעלה תוך כד"ח כו' משמע כל שמת תוך זמן זה ואפילו מת בו ביום שנולד וכו' ולכאורה הדברים תמוהים דארכבי' אתרי ריכשי הואיל ויצאה שלא לרצונה ויש לו אב ומה זה שיוכיח מדלא תני נתאלמנה אינו כופה להניק מה לנו להוכחה זו דמשעבדא להניק הלא אף גרושה דלא משעבדא אסורה אי לאו דיש לו אב למסמס ובאלמנה אין לו אב וגם מה צורך להוכחה זו דאלמנה משועבדת להניק הלא בהדי' שנינו דכל מלאכה שהאשה עושה לבעלה אלמנה עושה ליורשים ובכלל המלאכות שהאשה עושה לבעלה תנינן ג"כ במניקה את בנה ומכ"ז נראה ברור דשאלת השואל להרשב"א ז"ל הי' רק באלמנה דלא משעבדא להניק כגון שפסקה כבר להניק ע"י א"נ וא"ע ואין בנה אצלה ואסתפק לי' אף דבהדי' אמרינן בש"ס גומלתו אסורה להנשא דלמא היינו דוקא בהניקה צ' יום ואז משועבדת להניק ולהכי אף שכבר נתנה בנה למניקה ונתבטל הכרת התינוק מ"מ באיסורה עומדת שמא תחזור המינקת אבל קודם צ' יום דלא רמי השיעבוד כ"כ עלי' וכבר סילקה השיעבוד מע"ע אזדא לי' איסור מינקת חבירו וע"ז השיב הרשב"א ז"ל דאף באלמנה שאינה משועבדת להניק מ"מ אסור אף באינה מכירה שלא נאמרו דברים הללו לחלק בין מכירה לאינה מכירה רק בגרושה

והחילוק מבואר בזה די"ל דס"ל להרשב"א ז"ל כשי' הפוסקים דאלמנה שאמרה א"נ וא"ע מ"מ כופה להניק בשכר עכ"פ והובא שי' זו גם בבאר היטב וטעמם נראה בזה דאשה מעשי ידי' תחת מזונות הוי כשכירה להנקה ואף שנותן לה רשות לחזור בכל עת ולומר א"נ וא"ע מ"מ בהנקה שהיא דבר האבד א"י לחזור א"ל שתעמיד מינקת אחרת והטורח חל עלי' מש"כ בגרושה שיצאה שלא ברצונה ופוסק מליתן שכירתו ודאי שאין עלי' חיוב להניק בשכר ולחזור אחר מינקת אחרת ואף לשי' הירושלמי דכ"ז דלא פרע לה הכתובה חייב במזונותי' מ"מ אין מעשה ידי' שלו וזהו כונת הרשב"א ז"ל להוכיח דבאלמנה אף שאמרה א"נ וא"ע כופה להניק בשכר מדנקיט הדין בגרושה דאינה כופה ולא נקיט באלמנה אלמא דבאלמנה לעולם כופה להניק בשכר עכ"פ ועפ"ז כל הדינים מבוארים תכלית הביאור דבגרושה המכירה ל"מ נתנה בנה למניקה דהא אסורה ליתן למינקת וכלא נתנה דמי וכשבנה עמה יש לחוש לעכירת החלב ובושה לתובעו ובאינו מכירה מותר בגרושה הואיל ולא משעבדא להניק להכי כשנותנה בנה למניקה אין לחוש שתחזור המינקת ובושה לתבוע לבעל דכשהגרושה שוכרת מינקת הוי כשוכר הפועל בשלו והראהו בשל חבירו דכל שלא אמר שכרכם עלי דשכרו על חבירו וא"כ המינקת תחזור על הבעל לתבוע השכירות וכן כשתחזור לא תוליך הולד רק לבעל שאין שייך לה משא"כ אלמנה בשעה שנותנה למניקה הי' משועבדת ובשלה שכרה הפועל ותתבע השכירות להאשה והיא בושה לתבוע מהיורשים ותקח הולד אצלה ואם תחזור המינקת תוליך הולד להאשה והיא מחייבת להניק בשכר עכ"פ וכשתניקהו ותעכר חלבה בושה לתבוע ליורשים ובזה נתיישב קושית התו' לשי' הר"ש ז"ל דמתיר בגרושה משום דאינה משועבדת דא"כ אלמנה שאמרה א"נ וא"ע ג"כ נתיר הואיל ואינה משועבדת ולהנ"ל החילוק מבואר דבא"נ וא"ע מחיובת להניק עכ"פ בשכר ועכ"פ הרשב"א ז"ל אינו מתיר רק בנותנה בנה למניקה דאז תחזירנה להבעל וממסמס לי' ומ"ש בש"ע בשם הרשב"א ז"ל להתיר אפילו בנה עמה באינו מכירה זהו מדברי הרשב"א שהביא המגיד דלא אתי עלה שם מטעם מסמס דאב רק הואיל ולא משעבדא ל"ה בכלל מינקת דלא נקרא מינקת רק במשועבדת להניק ויותר נראה בעיני שהיא ט"ס וצ"ל הר"ש במקום שמו של הרשב"א וכן בנימוקי שם נתחלף בין ר"ש לרשב"א ז"ל אולם לפענ"ד לדון בזה הואיל ודעת הר"ש ז"ל להתיר בגרושה אלא שרבו החולקים עליו ולכן חובה עלינו לבאר דבריו באופן שכולם יודו לדבריו ויתאימו הדיעות שונות זל"ז דהנה התו' ביבמות ובכתובות הקשו לשיטתו ג' קושיות חדא דלישנא דלא ישא אדם מינקת חבירו כולל כל מניקה ואפילו גרושה במשמע מדאינו מחלק ועוד דהא למאי דבעי לומר ביבמות שם טעמא

דמעוברת משום דחסא ע"כ אין חילוק בין גרושה לאלמנה ה"ה במינקת דנכלל בחד לישנא עם מעוברת ונשמע דאף למסקנא דטעמא דמעוברת למניקה קיימי אין לחלק דלענין דינא לא חזר מטעם הראשון ועוד דלשיטתו גם באלמנה משכחת דלא משעבדא באומרת א"נ וא"ע ואומר אני אחר שנדקדק בהא שציינו התו' בכתובות דינו של הר"ש ז"ל על הא דאמרינן מת מותר ולא הביאו דינן על עיקר הדין דלא ישא אדם מעוברת חבירו אע"כ דבודאי אם לא נתנה בנה למניקה והיא מניקתו לא עלה ע"ד הר"ש ז"ל להתיר דהואיל והיא בושה לתבוע להבעל תזיק להולד ומה לנו במאי דאינה משועבדת מ"מ הרי לפנינו שיבא הולד לידי סכנה דהיא בעצמה מניקתו ותעכר חלבה כשתתעבר וימות הולד ולא הותר אלא בגומלתו או נתנה בנה למינקת דאז באלמנה עשו בזה תקנה להולד ואסרוה להנשא אף באמרה א"נ וא"ע דלא משעבדא משום שעי"מ שאנו אוסרין לה להנשא כל אשה תניק את בנה ולא תאמר א"נ וא"ע ולא תגמול את בנה בכדי שיתן לה בעלה מזונות שתוכל להניק את בנה משא"כ אם אנו מתירין אותה להנשא כל אשה שתרצה להנשא תגמול את בנה וכמ"ש התו' והרא"ש ז"ל וכן חוששין שתתן את בנה למניקה ואח"כ תחזור בה המניקת לכן משום תקנת הולד נגעו בה ואסרוה להנשא אף אם תאמר א"נ וא"ע וגומלתו וממילא לא תעשה כן ותהי' נזונת מנכסי יתומים ותניק הולד משא"כ בגרושה למה זה יאסרוה להנשא ומה תועלת יש בזה הואיל ואף אם מניקה אין לה מזונות ומי יכוף אותה להניק אמת שהרא"ש ז"ל בתשובה כלל כ"ג כ' נועם האיסור משים דאי לא תנשא תחזור אחר מניקה אחרת אם תחזור בה מניקה ששכרה משא"כ כשתנשא לא יניח אותה הבעל לחזור אחר מניקה אחרת ולפ"ז גם בגרושה הי' לנו לאסור בכדי שתחזור לשכור מניקת אחרת אם זו תחזור בה אך נראה ברור לפענ"ד שבפסקים חזר בו דהא מתיר בצימקי' דדי' ונתנה בנה למניקה בחי' בעלה ולטעם שתחזור אחר מניקה אחרת גם בצימוק דדים יש לאסור אלא ודאי שחזר מטעם זה ועיקר הטעם שעי"מ שאנו אוסרים להנשא לא תגמול הולד ולא תאמר א"נ וא"ע וזה ל"ש בגרושה ולפ"ז אין קשי' להר"ש ז"ל מהא דאינו מחלק בש"ס בין גרושה לאלמנה ומסתם סתים דלא ישא מניקת חבירו דבש"ס מיירי דהיא עצמה מניקה בנה דאם אינה מניקה עכשיו אין שמה מניקת חבירו וק"ו בגרושה דלא משעבדא להניק ואינו מניקתו במה נקראת מניקת חבירו וגם מדנקט מעוברת ומניקת כחדא משמע דהולד אצלה כמו דמעוברת וכה"ג אין חילוק בין גרושה לאלמנה ומכלל דברינו תמו כל הקושיות על שי' הר"ש דודאי ביבמות שם דמיירי דהולד אצלה אין חילוק בין גרושה לאלמנה כמו לטעמא דחסה רק כשאין הולד אצלה שרי בגרושה משא"כ באלמנה אף שאמרה א"נ וא"ע דלכונה זו אסרוה להנשא

בכדי שלא תפקיע שיעבודה ותהי' נזונות משא"כ בגרושה אינו בדין לתקן תקנות לכופה הואיל וא"נ וכדעת הרשב"א ז"ל דגרושה אינה אסורה רק במכירה משום סכנת הולד ונראה דגם הרא"ש ז"ל לא נחלק על הר"ש כ"א לפ"מ שהבין דאף בבנה עמה מתיר ועז"כ לאסור משום דאשה בושה לתבוע וחסה על בנה ותניקהו אף שאינה משועבדת ואיכא חשש סכנה להולד אבל כשנתנה בנה למניקה דאין כאן סכנה לפנינו ומן הדין אינה משועבדת ואין אנו רשאין לכוף אותה להניק ואיך נתקן תקנות ולאסור אותה להנשא א"כ אין לך כפי' גדולה מזו שלא כדין שתניק בנה אף שאין לה מזונות מן הדין אף אם תניק וראי' לדברינו מהא דמקשינן בסוגיא דיבמות מאי טעמא דמעוברת ולכאורה יפלא הואיל ולא קשיא לי' רק מ"ט דמעוברת וע"כ דטעמא דמניקת הי' פשוט לו א"כ איך לא ידע דמעוברת למניקה קיימא אע"כ כיון דכל איסור מינקת היא רק כשהולד עמה ושמא תתעבר ותתעכר חלבה ותסכן הולד ומש"ה מקשה מ"ט דמעוברת דהוי ס"ד דלאו למניקה קיימא היינו שתניק בעצמה כי אולי תתן הולד למניקה וכה"ג ל"ש איסור דמניקת והתרצן חדוש לי' דסתם מעוברת קיימא להניק בעצמה ומה"ט אסרו באלמנה אף בנתנה בנה למניקה כדי שלא תסלק נפשה ושיעבודה מהנקת הולד כאורח שאר נשים דעלמא וכן מסייען לדברינו דברי הטור אע"ה סי' פ' שכ' דאשה תחת בעלה אינה מניקה את בנה מאישה הראשון שתמה ב"י שם דאיך ניסת לאיש הא מניקת חבירו היא והרי לשי' הרא"ש ז"ל אף בגרושה אסור אף באינה מכירה ואיך יכתוב הטור נגד שי' אביו הרא"ש ז"ל אלא הוא אשר דברנו דבנתנה בנה למניקה גם הרא"ש מודה לשי' הר"ש ז"ל דמותר ובלא"ה איכא לאשכוחי בנתנה בנה למניקה ג"ח בחי' בעלה אלא שלפי הצעתינו הדבר פשוט בלי פקפוק נראה ברירה דמלתא דבגרושה ולא התחילה להניק ונתנה בנה למניקת דמותרת דברי מחו' ידידו או"נ דו"ש: ה"ק יעקב אבד"ק ליסא:

מליסא תשובה ח

נשאלתי באשה שהי' ליל טבילתה י"ב ניסן ואח"כ נסע הבעל מביתו לליפציג ובא לביתו ערב חג השבועות וקודם ביאתו לביתו הוכר עוברה לפי עדות הנשים שהעידו בב"ד שראו דדי' ועשו לה רפואות שלא יצערינה חלבה ושכרה משרתת שתשרת אותה אחר לידתה והאשה שעשתה לה רפואה להקל החלב העידה שהי' ניכר בדדי' שהיא מעוברת וגם ע"א העיד שבחודש תמוז הי' כריסה כין שיני' וכן העידו שתי נשים ואח"כ מת בעלה בי"ג אלול והילד נולד לה בכ"ח כסליו ומת אחר ט"ו יום ללידתו והיבם א"י מקומו אי' זה כמה שנים:

והשבתי הנה לכאורה חשבתי להוכיח דע"כ א"א כלל שיהי' הכרת העובר בדדין אי בגופה קודם ג"ח ואף אם עדים מעידים ע"ז ע"כ שקרי נינהו או טועין הן חדא דהא ביבמות מ"ב מקשה בש"ס בהא דבעי להמתין ג"ח בכדי להבחין ותמתין משהו ותנשא וכי מלו ג"ח לבדקה ופרש"י לבדקה בדדים כדרך נשים ואי מעברא ודאי בר קמא הוא דאי בר בתרא הוא אכתי ל"ה מנכר דלא מלו ג"ח לנשואי' דחסר לה האי משהו וסומכין ע"ז להתיר לי שאר בעלה השני וע"כ דזה דבר ברור דלא מנכר עוברה קודם ג"ח וכן יש להוכיח מדברי התו' שם ל"ז ד"ה רוב היולדת שהקשו שם מה מועיל המתנת ג"ח משום הבחנה אכתי כשתלד לו' חדשים ויום אחד אי אפילו לג' ימים יש להסתפק שמא בנו של ראשון הוא ולא נקלט הזרע עד יום ג' או של שני הוא וילדה לשבעה מקוטעין ותירץ דכ"כ ל"ה משתהה הכרת העובר של ראשון עד שליש ימי' מן השני וא"נ דאתרמי הכרת העובר קודם שליש ימי' אכתי תקשי דלמא יוכר העובר אחר חודש או ב' חדשים לנשואי שני ויהי' ספק על הולד שמא מראשון או משני והוכר עוברה קודם שליש ימי' אלא ע"כ הדבר מוכרח דאין מקום לחוש כלל להכרת העובר קודם שליש ימי' אפילו באיסור עריות ואזלינן לקולא ולפ"ז בנ"ד כיון דהוכר עוברה קודם ר"ח סיון ע"כ מלו לה ג"ק לעיבורה ומקודם לכן נתעברה ואף שהי' לה ווסתה בימי' אלו אין מזה ראי' שלא נתעברה ובפרט קודם ג"ח דאין הוכרח לסילק דמים וא"כ דמי ממש לבעל ופירש וילדה אחר ט' דל"ח לנפל דהרי אתברר דכלו לו חדשיו ואולם אחר שובי לחמתי די"ל דאין ראי' מדברי הש"ס והתו' הנ"ל שלא יהי' אפשרות להכרת העובר קודם שליש ימי' דהנה דברי התו' שם בלא"ה תמיהן לי טובא דהא תירוצם לא יועיל בהא דתנינן דאין היבמה מתיבמת עד שיש לה ג"ח גם אחר ג"ח ניחוש שמא לא נקלט הזרע עד ג' ימים ומה יענו בזה גם יש לתמוה אמאי לא הקשו קושייתם אמתניתין דתנינן עד ג"ח (ובזה הי' אפשר לומר דאמתניתין לא קשה להו דהי' מקום לומר דבג"ח הוי הכרת העובר אף אי לא נקלט הזרע עד יום ג' וסגי בג"ח פחות ג"י ועיקר קושייתם בהא דאמרינן הכא לט' ילדו ועוברה ניכר לשליש ימי' משמע דשליש מט' חדשי העיבור בעינן להכרת העובר) גם לשון התו' בא"ד שכ' וא"ל כיון דהמתינה ג"ח כו' אינם מובנים יפה להמעיין ומכ"ז נרלפענ"ד ביאור דבריהם דודאי בהבחנה שפיר חששו למיעוטא ול"א שבודאי לא תצא אשה זו מרוב נשים דכיון דידעינן דעכ"פ יש מיעוט בעולם שאינו כך חששו ז"ל שמא יקרה כך ויהי' הולד בס' לפני ב"ד ולא תהי' השכינה שורה עליו דאין השכינה שורה על הס' כפרש"י שם אבל כשיהי' הבחנה מהולד של מי היא בעיני הב"ד מכח רובא והב"ד יהיו יכולין ליחסו מאיזה אב הוא סגי לכל דבר כי השכינה שורה על הודאין בעיני הב"ד

אף אם לפי האמת אינו כך כדדרשינן אתם אפילו מוטעין וכמבואר במדרשים ז"ל אקרא דאקרא לאל גומר עלי ואין אלי' בא כו' ולהכי לא קשיא להו אמתניתין דהבחנת ג"ח סגי אפילו לענין כרת די"ל דקים להו לחז"ל דרובע הזרע מיקלט מיד ול"ח למיעוטא אפילו במקום דאפשר בהמתנה ובבדיקה כמ"ש הרא"ש ז"ל לענין נט"ל באיסורין דא"צ טעימה כי מה שנעשה עפ"י ריב רחמנא שריא ואף שנתוודע אח"כ א"צ כפרה אבל הכא שפיר הקשו למאי דאמרינן דרוב יולדת לט' א"כ כיון דחששו לענין הבחנה למיעוט א"כ יש לנו לחוש שמא תלד לו' חדשים וב' ימים ולא יוכר עוברה עד שליש ימי' מהשני ואז יהי' ס' בעיני הב"ד מחמת תרי רובא דסתרי אהדדי דהא רוב היולדת עוברה ניכר לשליש ימי' והא דלא מנכר בה בתרא הוא ואיכא ג"כ רוב לט' ילדין דמסייע לומר דבר קימא הוא ועז"כ דא"ל דל"ח כלל שתצא א האשה מהרוב ואם מעוברת היא ודאי דתלד לסוף י' חדשים ולא יהי' ס' בעיני הב"ד כלל דא"כ תקשי תמתין חודש אחד דהא ודאי יהי' מנכר העובר לסוף ג"ח דהא ל"ח שתצא האשה מהרוב וממילא יהי' הבחנה להולד מחמת רובא דלט' ילדין אלא ודאי דלענין הבחנה חיישי חז"ל שמא יקרה המיעוט ויהי' הולד ס' בעיני הב"ד ולא רצו חז"ל שיזדמן דבר כזה בעולם וע"ז תירצו דלא משתהה הכרת העובר כ"כ ובודאי יוכר העובר קידם ב"ח לנשואי השני ולא שייך תו לחוש שמא יוכר העובר לסוף ב"ח אחר נשואי השני ויהי' הולד ס' בעיני הב"ד מחמת תרי רובא דסתרי אהדדי דהואיל ואמרינן רוב עוברה ניכר לשליש ימי' היינו דרוב לא מקדימין ולא מאחרין א"כ אם יוכר עוברה לסוף ב"ח ע"כ יצאה אשה זו מרובא דעוברה ניכר לשליש ימי' דוקא וממילא מוקמינן לה ברובא דלט' ילדין ולפ"ז ליכא הוכחה ג"כ מסוגיא דיבמות מ"ב הנ"ל בהא דמקשה ותמתין משהו ותנשא ולכי מלי ג"ח לבדקה אף דע"כ צ"ל דהדבר הזה בלתי אפשרי כלל שלא יוכר העובר אחר ג"ח בבדיקה בדדין דאל"כ מאי מקשה בש"ס ותמתין משהו הא איכא למיחש שמא לא יוכר העובר אחר ג"ח דהא התו' כתבו דכ"כ לא משתהה הכרת העובר עד שליש ימי' מן השני משמע דלפחות מזה לפעמים משתהה וע"כ כוונתם דהכרה לעינים שכריסה בין שיני' לפעמים משתהה דהתו' שם קאי על הכרה לעינים תדע דהרי אחר ג"ח שריא להנשא בלי בדיקה בדדין אבל הכרה ע"י בדיקה ע"כ א"א דמשתהה אחר ג"ח מ"מ אין להוכיח ג"כ דקודם ג"ח אפילו בבן ז' א"א להכיר והיינו דאלת"ה אפילו אי יוכר עוברה בבדיקה יהי' הולד ס' בעיני הב"ד כיון דלא הוכר עוברה לעינים די"ל דהא דאמרינן דרוב עוברה ניכר לשליש ימי' היינו שלא יוקדם ושלא יאוחר ועפ"י רוב הכרה בדדין והכרה לעינים באים כאחד דקודם ג"ח אפילו בבדיקה לא מינכר אצל הרוב ואחר ג"ח מינכר אפי' לעינים והואיל ורובא

באה ההכרה בכלות הג"ח להכי אם בודקין אותה אחר ג"ח למיתת בעלה וקודם ג"ח לנשואי השני יהי' הכרה להולד בעיני הב"ד מכח רובא דלט' ילדין דודאי של ראשון הוא הואיל והרוב השני דעוברה ניכר לשליש ימי' אינו מנגד להוכיח שהוא בן ז' כיון דהרוב אפילו בן ז' לא מינכר עוברה קודם ג"ח וע"כ אשה זו יצאה מרוב זה דעוברה מינכר לשליש ימי' דוקא ואולם נראה דאף למאי דבעינן למימר דאפשר להכרת העובר קודם שליש ימי' רק דרובא לא מינכר קודם שליש ימי' מ"מ יש להתיר בנ"ד דהואיל ועכ"פ רוב נשים אין עוברה ניכר קודם שליש ימים וזו שניכר עוברה ע"כ דמקמי' הכי נתעברה דשדינן לה בתר רובא דעלמא וממילא ע"כ דכלו לו חדשיו והרי התו' הקשו בכמה דוכתי וביבמות ל"ז וקי"ט בהא דחיישינן לס' נפל ולא אזלינן בתר רובא ותירץ דמיעוט נפלים הוי מיעוט המצוי ועוד דחיישינן שמא יאמרו פיהק ומת דכה"ג ליכא רוב המתנגד ושני התירוצים ל"ש כאן לענין רוב שאין העובר ניכר פחות משליש ימי' דמיעוט הניכר קודם שליש ימי' הוי מיעוט שאינו מצוי מדסמכינן ע"ז לומר דבר קמא הוא להתירה בעריות דשאר של שני ולא תיקשה לתירץ התו' דמיעוט נפלים הוי מיעוט המצוי אמאי לא מוקי ביבמות קי"ט מתניתין כרבנן דל"ח למיעוט ומ"מ חששו למיעוט נפלים משים דמצוי דודאי כשהספק הוא על הולד י"ל דמיעוט נפלים מצוי משא"כ בדף קי"ט שם דהלכה בעלה וצרתה למדה"י ואפילו שהו שם כמה שנים ורוב נשים מתעברת ויולדת וע"כ אנו באין לומר שמא היא מהמיעוט שמפילות כל ולדותיהן וזה ודאי מיעוט שאינו מצוי ועוד נלפענ"ד דרובא דמינכר עוברה לשליש ימי' דווקא ע"כ הוא רוב גמור ואותן שנכרות קודם ג"ח היא מיעוט שאינו מצוי כמו אותן שאינן ניכר עוברן לעינים בלי בדיקה אף אחר ג"ח דודאי מיעוט שאינו מצוי היא כלל דאל"כ תקשה לר"מ דחייש למיעוטא מאי מועיל הבחנה בג"ח והני תרי מילי שלא יוכר עוברה אחר ג"ח ושיוכר עוברה קודם ג"ח בחדא מחתא מחתינן להו דתרוויהו נכללו בלשון רוב יולדת עוברה ניכר לשליש ימי' ומינה שמעינן דמיעוטא הם דנכרות קודם ג"ח ושאינה ניכרות אחר ג"ח וע"כ דהוי רוב גמור ולכן בנידן דידן שניכר עוברה בבדיקת דדין קודם ביאת בעלה בר"ח סיון וגם העיד ע"א שהוכר עוברה לעינים בר"ח תמוז ופירש וילדה אחר ט' דל"ח שמא לא כלו חדשיו ואף שדעת הרא"ש בתשובה דאין אשה מעידה לחברתה שכלו לו חדשיו מ"מ כיון דלהרי"ף והרמב"ם ז"ל נאמנת ראוי לסמוך בדבר שהוא רק חומרא בעלמא כמ"ש הב"י בסי' קנ"ו:

(סיום התשובה חסר):

הק' יעקב אבד"ק ליסא:

מליסא - מילי דאגדתא

אבות פרק ג' עקביא בן מהללאל אומר הסתכל בשלשה דברים ואין אתה בא לידי עבירה מאין באת מטיפה סרוחה ולאן אתה הולך למקום עפר רימה ותולעה ונראה שהן זה נגד מה שאמר ר' אליעזר הקפר הקנאה והתאוה והכבוד מוציאין את האדם מן העולם והיינו כי שלשה אלה סיבות כל החטאים הנה כי יש מצות האיברים שבין אדם למקום שהן כל מצות המעשיות ויש מצות שהן בין אדם לחבירו כמו שחשבם בעל חובת הלבבות לא תקום ולא תטור ולא תשנא ושרשם הוא ואהבת לרעך כמוך ושמיעת כולם הן שמיעת דברי חכמים כמבואר בתורה לא תסור מדבריהם אפילו יאמרו לך על ימין שהיא שמאל וע"י התאוה בא לעבור על כל מצות האברים שבין אדם למקום ושבין אדם לחבירי גרמתו היא הקנאה ומניעת שמירת דברי חכמים הוא הכבוד ונגד אלו השלשה אמר עקביא הסתכל בשלשה דברים הללו להנצל מהם ומאין באת היא סיבה להנצל מכבוד כמאמר החסיד בספר חובת הלבבות תמה אני האיך מעבר הדם והשתן פעמים יתגאה ונגד הקנאה אמר למקום רימה ותולעה והוא כענין אמרו אל תירא כי יעשיר איש כי ירבה כבוד ביתו כי לא במותו יקח והכל לא ירד אחריו כבודו כי קנאה הוא מה שמתחרה מה שחבירו יש לו ואף שהוא ג"כ עשיר וכשחושב זה אין לו קנאה על חבירו כי מה תועלת בהעושר הלא הכל על מגן כי אל קברו לא יתנו לו ולא ירד אחריו כבודו ועוד נראה בכוונתו כי בשבת גבי הני קפולאי דאשכחי לר' אחא בר יאשי' שהי' שלם ואמר ורקב עצמותו קנאה וזה מאמרו כאן שיזכור לאן הוא הולך ומחמת קנאה יעשה רימה ותולעה ונגד תאוה אמר לפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון שמחמת זה יפרוש מן העבירות והא דלא אמר בכילמו האי דדין וחשבון הוא משום דאמרינן בש"ס דברכות לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצר הרע אי אזיל מוטב ואם לאו יעסוק בתורה ואם לאו יקרא ק"ש וא"ל יזכור לו יום המיתה שהיא תמי' שהי' לו להזכיר תיכף יום המיתה וגם מה ענין בזה לשון ירגיז שאמרו חז"ל פה ונראה בזה דהרמבם ז"ל בפי' המשניות באבות הקשה אהא דאמרו בש"ס אל יאמר אדם א"א בבשר חזיר אלא אפשי ואבי שבשמים גזר עלי דהא כתיב במשלי נפש אדם רשע איותה רע ומחלק הרמב"ם בין מצות שכליות למצות שמעיות ומה שנראה לי ביישוב סתירת הרמב"ם דאפשר שהרמב"ם כיון לזה שיש מצות חוקיות אשר ציוה יתברך שהן לחק עולם ואלו לא נתנה התורה לא היינו יודעים שיש עבירה בזה כלל ויש מצות שכליות התלוים במדותיו של אדם כגון קנאה שנאה תאוה ומי שמדותיו רעים ע"ז נאמר נפש רשע איותה רע ונגד המצות שחקוק הבורא ית' אין לפרוש מהם רק מיראת השם ית' והנה הרמב"ם מחולק

עם המקובלים כי הרמב"ם אמר שיצ"ט ויצה"ר הם שני כוחות שהטביע הקב"ה באדם היינו כח השכלי וכח התאווני והמקובלים סוברים שיש מלאכים הממונים הנקראים יצ"ט ויצה"ר ולאמת שניהם דברי אלקים חיים כי באמת יש כח התאוה אמנם יש ג"כ מלאך ממונה ע"ז הנקרא יצה"ר שנתמנה לפתות בני אדם וזה אומרם כאן לעולם ירגיז אדם יצ"ט על יצה"ר הכונה בודאי יכול אדם בבחירתו למאס בעיניו כל תאות עוה"ז וכענין אומרם איזה עשיר כל שיש לו ביה"כ סמוך לשלחנו הכוונ' שאיזה עשיר בדעת המואס כל תאוות כי כל תאוה שבאדם סופן מאוס בתכלית המאוס כי המאכל תיכף בנוטלו לתוך פיו נמאס בעיניו ולזה אמר שעשיר בדעת הוא שימאס כל תאוותו אפילו במוכרח לאכול ולחשוב מה שיהי' ממאכלו ולזה אמר כל שיש לו ביה"כ סמוך לשלחנו אך בבוא עבירה לידו אין זה גדר יראת ה' למאסה תיכף כי העיקר שהפרישה מעבירה יהי' רק מיראת ה' וזה אומרם כאן שירגיז אדם יצ"ט על יצה"ר דהייני שלא ימאס תיכף עת בא העבירה לידו רק שיאמר אפשי בבשר חזיר רק מה אעשה שאבי שבשמים גזר עלי ולכן לא ציוה לו להזכיר תיכף יום המיתה כי יותר טוב להפריש מן החטא בעבור יראת הי ולא מחמת יראת המיתה ואי אזיל מוטב וא"ל יעסוק בתורה כי אולי היא ככח התאווני שיש באדם כדעת הרמב"ם והתורה מתשת כח התאוה שבשביל זה נקרא תשוי' ואי לא אזיל שאז יש לחשוב שהיא מהמלאך השטן המסית האדם לרעה ולזה יקרא ק"ש כי אמרו בש"ס כל הקורא ק"ש מזיקין בדילין ממנו והיינו שנאמר ובני רשף יגביהו עוף רשף אלו המזיקין ואי לא אזיל ואז אין לו ברירה ומוכרחו להזכיר המיתה וזהו ג"כ כונת התנא על תהי כעבדים המשמשין את הרב ע"מ לקבל פרס אלא הוו כעבדים המשמשין את הרב שמע"לק"פ ויהא מורא שמים עליכם שאין שייכות לאלו שני מאמרים זל"ז כלל גם תמהו המפורשים בזה הלא כל התורה מלאה בהבטחת שכר ופרס על קיום המצות גם קשה לו שהי' לו לומר אל תעבדו השי"ת עמלק"פ כי מה שאמר הוו כעבדים קשה מאוד כי הלא עבדיו של אדם העובדים על מגן עבודתן גרוע כלא יחשב כי אסיא דמגן מגן שוי' לכן נראה בכונתו כי יש שני מיני עבדים אחד שעובד בשביל השכר שמקבל בעבודתו העבדות עליו כמשא כבד וכעבד ישאף צל כן שכר יקוה פעלו כי העבדות דבר קשה ורע רק שעושה העבדות בשביל קיבל שכר ועושה המלאכה בלב רע ויש עוד פועל בשכר שלומד המלאכה אצל אדונו ואם היא מלאכה המעשרת בעלי' כגון נוקב מרגליות ודאי דעוסק בה יומם ולילה מחמת חיבת המלאכה בעיניו והנה נחזה אנן הא דאמרו בש"ס אל יאמר אדם א"א בבשר חזיר אם גם במצוה שבאה לידו יאמר בהיפך אי אפשי ואבי שבשמים גזר עלי הא ודאי ליתא דמצוה ודאי צריכה שתהי' בשמחה וטוב לב ותהי'

לתאבון כי כל המצות מצד עצמותם טובים הנה עד למאוד ובהדיא כתיב קרא מפורש ויצוינו ה' אלקינו לעשות ככל המצוה לטוב לנו לחיותינו רק בעבירה אף שמצד עצמה היא רע מ"מ מחויב לפרוש מצד יראת ה' וזהו אומרו אל תהי' כעבדים המשמשים את הרב עמלק"פ פי' שהמלאכה היא דבר קשה ועבדות גדול ועושין רק מההכרח של השכר אל תהי' עושין כן המצוה כעבדים הללו דהיינו שיהא עשיית המצוה קשה בעיניכם עד שאין אתם עושין איתה רק בשביל השכר רק הוו כעבדים המשמשין את הרב שלעמלק"פ פי' כאותן עבדים המשמשין בשביל המלאכה כי עשיית המצוה בעצמותה טובה היא ואלו לא הי' שום קיבל שכר עלי' ג"כ ראוי לעסוק במלאכה טובה כזאת והשכר היא רק מתנת חינם כמי ששוכר אחד שיתפור בגד לעצמו וילבישנה בעצמו ונותן לו שכר עבור זה אמנם בעבירה אמר בהיפך ויהי' מורא שמים עליכם דהיינו שלא תפרשו מהעבירה בשביל שבעצמותה היא רעה רק בשביל מורא שמים ולזה נגד התאוה אמר שיסתכל במה שעתיד ליתן דין וחשבון דהיינו שלא יפרוש עצמו מתאות דברים אסורים שחקקה תורה רק מגזירת מורא שמים אמנם נגד הגאוה והקנאה שהם מדות רעות בזה כ' הרמב"ם שמלבד גזירת השי"ת ראוי להרגיל עצמו במדות טובות שלא יהי' לו שום חשק למדה רעה כי נפש רשע איותה רע וע"ז אמרו מאוד מאוד הוי שפל רוח דהייני שיתעקר המדה רעה לגמרי מכל וכל מצד הטבע ולזה אמר שלא מצד הדין וחשבון לבד ראוי לפרוש רק להרגיל במחשבתו מצד הטבע ולחשוב מאין בא ולאן הולך לזכור יום המיתה למען יתעקרו המדות רעות מצד הטבע וכבר הזהרנו חז"ל שנעלה תמיד על לבינו יום המיתה ולאן אתה הולך:

במדרש שיר השירים סמכוני באשישות אלו הלכות ורפדוני בתפוחים אלו אגדות הא שממשיל הלכות לאשישות ואגדות לתפוחים דאשישות היינו אשישי ענבים שהיין מובלע בתוכו והיין בעצמותו משכר וכשהיא מובלע בענבים אינו משכר כן הוא ההלכות שעל דרך פשוטו הן כענבים המתוקין לחיך וכאשר ידרוך אותם ויעשה מהן יין אז לאו כל מוחא סבל דא ויש גבול לשתיית כל אחד וכ"כ ההלכות שעפ"י פשוטו הן כיין הנבלע באשישות וכאשר יעיין בהן בעומק עיון לאו כל מוחא סבל דא והגדות ממשיל לתפוחים שהן אתרוגים כמבואר בתרגום שאם יראה בהן כאשר הן מלמעלה בקליפתן אין בהם רק ריח בעלמא ובתוכן הן טובים מאוד והתוך מכוסה בקליפה וגם אין משקה שלהן משכר וע"ז אמר הכתוב הטעם למה אין תוך שלהם נגלה לזה אמר כי חולת אהבה אני וכשם שאם רוצים לזון את החולה צריכין ליתן לו מעט מעט ואף אותו המעט צריכין ליתן לו במשקה שיוכל לקבל כ"כ אנחנו חלושי ההשגה וא"א להשיג עומק ההלכה לעומק

המושג לכן מושלו ליין וההגדות שהחיצונות שלו היא רק כקליפת האתרוג שאין בו רק ריח בעלמא אף שהיא רק למוסר טוב אמנם תוכיותיו הוא כעין תוכו של אתרוג שהוא טוב: רמב"ם הלכות תשובה פ"ב ה"ב וז"ל עד שיעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב עוד לזה החטא כלל ותמהו כולם ע"ז הלא הבחירה חשית ולפענד"נ פשוט כי האדם מקודם עשותו העבירה הוא שוה בבחירתו לטוב או לרע אבל אחר עשותו החטא שורה עליו רוח טומאה ומלפפתו עד שמחטיאו שנית ולזה הגדולה שבתשובות באותו מקום ובאותו אבר ובאותה אשה ולזה אמר שישוב כ"כ עד שיעיד עליו יודע תעלומות פי' שכבר סר החטא מדעתו עד שכח העבירה לא ישוב עליו רק הוא בבחירה שוה כמקודם וזה ג"כ כוונת הש"ס בהתשובה באותו מקום לא ח"ו שיתיחד עם אותה אשה כי ח"ו לא הותר יחוד לבעל תשובה רק כוונתם שישוב כ"כ עד גדר שאלו הי' בא לידו חטא כזה לא הי' עושיהו ולזה מוזכר בס' חסידים שפעם אחד הורה חסיד אחד לחוטא לעשות תשובה הנזכרת באותו מקום ונכשל בזה מטעם דלאו דינא קאמר דלא הותר יחוד לבעל תשובה כנ"ל רק כוונתו על דרך שכתבתי כן נראה לי ברור ונכון:

רמב"ם הלכות תשובה פ"ג הל"ב דנין את האדם אם עונותיו מרובין מיד הוא מת ברשעו ואח"כ דנין את העיר ואח"כ דנין את המדינה ואח"כ דנין את כל העולם עיי"ש והקשה הלח"מ דאם דנין כל העולם עפ"י רוב מה יש לו לדון שוב המדינה והעיר והאדם והיא קושיא חמורה לכאורה ונראה לי לתרץ דהא ודאי עונשי העבירות אינן שוים דיש עבירות שהעונש שלהם הוא בבני ויש שהעונש הוא בחיי ויש מהן במזוני וכן שכר פירות המצות אינן שוות יש שהשכר הוא בבני ויש בחיי ויש במזוני וכולן נשקלין בדעת אל דעות ואם עשה אדם ד"מ אף אלף עבירות שעונשן הוא במזוני לפי דינו של מעלה ועשה מצוה אחת ששכרה חיי לא בשביל אלו העבירות ינטל שכר זו המצוה שאין עונשן של אלו נגד שכרה של זו אכן אם עונשי עבירות נגד שכר המצות אז הם נשקלין מה הן הרוב אם לילך אחר המצות או העבירות והולכין אחר הרוב וכן ה"ה בכל העולם דיש עבירות שמחייבת השחתת עולם עפ"י דין של מעלה כמו ע"ז אשר נאמר עליו בפרשת האזינו שבעבור השבט או המשפחה שיהי' כמהפכת סדום וכן שבועת שוא שנפרעין מכל העולם ויש עבירות שאין דנין על כל העולם רק על עצמו לבד וכן יש מצות שגורמין קיום העולם כמו השלשה דברים שהעולם עומד עליהם וכולן נשקלים בדעת אל דעות אשר לו נתכנו עלילות ואין אתנו יודע מזה עד מה ואם יש ד"מ בעולם עבירות שגורמין השחתת ומצות שגורמין קיום נשקלין זה כנגד זה והולכין אחר הרוב וא"כ א"ש הכל בעז"הש"י שמקודם דנין את העולם ואם יש בה דין השחתה דנין את המדינה אם יש בה דין השחתה נשחת

ואח"כ את העיר ואח"כ את האדם ולא קשה נמי אמאי לא הכריע כל העולם כלו את נח כי הגם שלא הי' בשכר מצותיו קיום העולם מ"מ הי' שכר מצותיו רב כ"כ שהי' גורמין לקיומא דידי' ועיין היטב ותמצא הכל על נכון בעזהשי'. ועוד נראה לי כי דווקא אותן הצדיקים שיש להם עונות רק שזכיותיהן מרובים מעונותיהם מצריכים מעשיתם לעלות על כף מאזנים ועולין מעשיהם עם מעשי הרשעים בכף מאזנים אחד ולפעמים מכריעין הרשעים הצדיקים או להיפך אבל צדיק גמור שאין צריך לעלות בכף מאזנים כלל אינו נשקל כלל עם הרשעים ולא הוא מכריע אותן ולא הן מכריעין אותו תדע דמשה לא הכריע את כל ישראל בשעה שאמר לו השי"ת ואכלם ואעשה אותך לגוי גדול ולא הן היו יכולין להכריע אותו ובזה א"ש נמי מה דקאמר הש"ס בשביבותא דרב לא הי' דברתא וכו' אתחזי לי' בחלמא דהא מילתא זוטרתא והש"ס זו תמי' ולפי דברינו א"ש דהם היו סבורי' דרב הוא כך נפיש זכותא ועלה עמהם בכף מאזנים אחד והכריע אותן והא מילתא גנאי היא לגבי' דרב דרב צדיק גמור הי' ולא נשקל כלל עמהם ולזה אתחזי לי' בחלמא דלאו משום דרב הי' ולזה א"ש נמי הש"ס דפ' חלק גבי צדקיהו בן מעשה אשר קלם מלך בבל דקאמר שם דאמרו לי' ליתי ליהושיע כ"ג דנפיש זכיתי' ואח"כ גבי נבוכדנצר אמר ידענא בך דצדיק גמור את ולפיד א"ש דהם היו סבורים דיהושוע הוא רק נפיש זכותי' ויעלה עמהם במשקל ויכריע אותן ואח"כ כשלא נשרף נראה שהוא צדיק גמור ולא נשקל עמהם כלל ועוד יש לפרש מה שלא הכריע דור המבול את נח מחמת שעבדו ע"ז ויצאו מן הכלל ולא יכלו להכריע:

עמוס ה' הנה אני נושא עליכם קינה נפלה לא תוסיף קום בתולת ישראל הרבה פירושי' נאמרו בזה ונראה לפענ"ד לפרש הכוונה כי הישראל נקראי' בכל תנ"ך בתולת ישראל ומבואר במדרש חזות שהישראל הן הכל בבחינת ארוסה כדכתיב וארשתיך לי לעולם ובעת הגאולה הן בבחינת נשואין ובעולה כדכתיב כי בועליך עושיך וז"ש הנביא כי בעת שיהי' הנפילה לישראל בכדי שלא תוסיף להיות שוב בשם בתולת ישראל רק בשם בעולה כדכתיב (ירמי' ג') כי אנכי בעלתי בכם ואנכי בעלת בם וז"ש הנביא שנושא קינה על בית ישראל כי בעת שנפלה למען לא תוסיף קום עוד בשם בתולת ישראל רק בשם בעולה וכמ"ש ירמי' אז יהי' הנפילה גדולה עד מאוד ונטשה מעל אדמתה אין מקימה והעיר היוצאת אלף תשאר מאה כלומר שאז יהי' הנפילה כ"כ כדבר המושלך לחוץ וכן אמר ירמי' כאשר הבטיח ואמר ובעלתי בכם ואמר ולקחתי אתכם אחד מעיר ושנים ממשפחה הרי שקודם שתבעל ישאר מעט מהרבה וזהו אשר נושא עמוס הקינה על ישראל ולכך אמר אח"כ כי כה אמר ה' דרשוני וכו':

ירמי' ח' מדוע שובבה העם הזה ירושלים משובה נצחת וגו' הקשבתי ואשמע לא כן ידברו ונראה לפרש הפסוק דהנה יש שני מיני חטאים א' שמורה היתר לעצמו ואומר שדבר זה מותר הוא והשני הוא מחמת שנאת המוכיח כמ"ש שנאו בשער מוכיח ומחמת נצחון נתכוין לסתור דברי מוכיח ועושה רע וזה כוונת הכתוב מדוע שובבה העם הזה בשובה נצחת כלומר שחוטאים כדי לנצח דברי המוכיח ולהכעיס הבורא ית' החזיקו בתרמית מאנו לשוב פי' אף שידוע להם שהיא תרמית מ"מ מאנו לשוב בשביל הנצוח וכדי להכעיס הקשבתי ואשמע לא כן ידברו פי' הקב"ה אומר שמעתי שהם בעצמם אומרים שלא נכון דרכם לפני וז"ש לא כן ידברו ופירש"י שכן הוא מלשון נכון וזה אמרו שהם בעצמם אומרים שלא נכון הדבר ואעפי"כ אין איש שם על לב להטיב:

הספד:

כתובות דף ס"ב: אמר רב אנחה שוברת חצי גופו של אדם שנאמר ואתה בן אדם האנח בשברון מתנים ובמרירות תאנח ור"י אמר אף כל גופו של אדם שנא' והי' כי יאמרו אליך על מה אתה נאנח ואמרת על שמועה כי באה ונמס כל לב ורפוי כל ידים וכהתה כל רוח וכל ברכים תלכנה מים ור"י נמי הא כתיב בשברון מתנים ההוא דכי מתחלא ממתנים מתחלא ופריך ורב נמי הא כתיב כל לב שאני שמועה דבהמ"ק דתקופא טובא והוא תמי' מאוד א' דמאי נפ"מ בפליגתוהו הלא אדם יראה לעינים ולבבו יבין אם ישבור כל גופו או החצי וגם גוף הדבר אינו מובן ענין של גוף וחצי גוף ב' דהא לא פליגי אי יש שמועה רעה ששובר כל גופו או לא דהא לא פליגי רק באנחה ועוד דאין סברא כלל דפליגי אי יש שמועה רעה ששובר כל גופו דודאי אם יגיע לאדם שמועה שנתחייב ראשו למלך וליסרו ביסורין קשים הא ודאי ששובר כל גופו וע"כ דפלוגתיהו אי האנחה שוברת כל גופו או חצי גופו ואף שהשמועה אינו קשה כ"כ א"כ מאי מייתי ר"י ראי' מהא דכתיב על שמועה כי בא ונמס כל לב הא שם שבירת כל הגוף משום השמועה הוא ולא משום האנחה ג' דאמר ממתנים קא מתחלא הא ודאי שנשבר כל גופו כששמע הנביא השמועה מפי הקב"ה וא"כ בשעה שאמר לישראל כך כבר נשבר כל גופו משעת ידיעה ואמאי אמר לו שיאנח רק בשבירת מתנים לעיניהם וליישב זה נראה מקודם הענין של מתנים שבכתוב ובש"ס קורא אותו חצי גופו וגם מה שקשה שאמר והי' כי יאמרו על מה אתה נאנח למה הי' לו להמתין עד שישאלו הי' לו לומר תיכף בשעת האנחה ולכך נראה דהנה בלשון הנביא חולק תמיד הגוף לשנים כענין שאמר יחזקאל ממראה מתנים ולמעלה וכו' ולדעתי הוא שם המושאל כענין שאמר יחזקאל (כ"ט) והעמדת להם מתנים ופי' התרגום יונתן ולא תהי' להם לבית סמכין כי עיקר הגוף הן הראש והלב והמתנים הן

סמכי הגוף ולזה הושאל להסמכין שם מתנים וכן ומחץ מתנים קמיו היינו שלא יהי' להם עוזר וסומך והשתא נבוא אל הביאור דלכאורה יפלא לצוות להיות נאנח הא אמרו חז"ל סמא דיסורים קיבולא ואדרבא יתכן להודות לה"ית ולברכו על הרעה כמו על הטובה אמנם הוא כך הנה אין בעל הרחמים פוגע בנפשות תחילה ומקודם מיפר עצתם שלא יהי' להם עוזר וסומך שיראו בעצמם שאין להם על מי להשען רק על אבינו שבשמים אולי ישיבו בשברון מתנים וזה פי' הכתוב ואתה בן אדם האנח בשברון מתנים כלומר בעבור שברון מתנים דהיינו כשתאמר להם שיהי' להם שברון מתנים תאנח שישבר עוצם וכח סמיכתן ומסיים והי' כי יאמר אליך על מה אתה נאנח הלא הנביאים אומרים לנו שלום ואז יחרה אפי ותוכל לומר להם השמועה ששוברת כל הגוף כי אז בודאי תבוא כל הרעה כמו שאמר הנה באה ונהיית ובזה איש מחלוקת רב ור"י בפי' הכתוב דרב סובר שהאנחה שנאמר לו מקודם לא הי' רק על שבירת מתנים שעדיין יש לו תקנה כי על דבר שאין לו תקנה אין להתאנח והנה ודאי שכל אדם שבא עליו יסורים מחויב לקבל באהבה כמבואר בגיטין דאמרינן התם השמחים ביסורים עליהם הכתוב אומר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו וא"כ הי' אסור מן הדין לאנח על הצרות דהאנחה אינו בגדר שמחה אך כיון שאמר בש"ס שצרך להודיע צערו לרבים שרבים יבקשו עליו רחמים וא"כ מכח זה מותר להתאנח לפני רבים כדי להודיע צערו לרבים ולזה סובר רב שרק באופן זה מותר להתאנח משא"כ כשידוע שנגזר הגזירה בשבועה שהיא בעיניו כמייאש וכלא כבר נשבר כל גופו שאין לו תקנה ח"ו דאז אסור לאנח בפני רבים כש"ה ישב בדד וידום רק כשנשבר חצי גופו דהיינו מתנים דהיינו העוזרים והסומכים וכמ"ש ליחזקאל האנח בשברון מתנים ור"י סבר דאף אחר שהוא בעיניו כמתייאש שבדעתו כבר נשבר כל גופו ואין לו שום תקנה מאחרים ג"כ מותר לאנח בפני רבים כמ"ש ליחזקאל כשאמרו לו על מה אתה נאנח ואמר להם שכבר נשבר כל גופו והיינו ששוב אין תקוה שיצאת הגזירה בשבועה וע"ז מקשה שפיר לר"י הא כתיב האנח בשברון מתנים וכמו שכתבנו למעלה והדר מקשה על רב הא כתיב ונמס כל לב אלמא דאפילו על שבירת כל גופו בדבר שאין לו תקנה ג"כ מותר לאנח בפני רבים ומשני שאני חורבן בית המקדש דתקופי טובא והצרה נוגע לנשמה שנתבטל השראת השכינה מותר לאנח בפני רבים ודווקא בצרות הגוף אסור להתאנח כמ"ש בדוד כשראה נשמת הילד אמר למה זה אני צום וגו' ור"י סובר דאפילו אחר שבירת כל גופו מותר להתאנח כי לעולם יבקש אדם רחמים עד זיבולא בתרייתא היוצא לנו מזה דבחורבן בהמ"ק מותר להתאנח בפני רבים מחמת שהצער מגיע נשמה ולפ"ז מכ"ש על מיתת צדיקים דקשה סילוקן של צדיקים יותר

מחורבן בהמ"ק ראוי לעורר קינה והספד כי מעי מעי אוחילה קירות לבי הומה על כי שבר על שבר נקרא במיתת שני צדיקים בשנה זו האחד הלא הוא הגאון מו"ה דוד אבד"ק דרעזדען והשני הגאון מו"ה עזריאל אבד"ק לובלין שידוע ששניהם היו גאונים וצדיקים מפורסמים לבי לא אחריש יש ומהראוי הי' להרים קול לעורר הבכי הגם שאין אני מהכת המעוררים שיכולים לעורר בקולם הבכי אך סמכתי על הכתוב בירמי' ט' קראו למקוננות ותבואינה ואל החכמות שלחו ותבאנה ותמהרנה ותשאינה עלינו נהי ותרדנה עינינו דמעה ועפעפינו יזלו מים שקשה שותבואנה הראשון בסגל והשני בקמץ ופי' האלשיך שיש מקוננות שקולם נאות ועורר הבכי ואינן יכולין לסדר לשון קינה ויש שיכולין לסדר לשון הקינה ביפוי לשון לעורר הבכי ואותן נקראים חכמות והנה החכמות צריכין היכי דאין הצרה ידוע כ"כ והחכמות מבררין הצרה משא"כ כשהצרה משברת כל לב ואין צריך לחכמות רק למקוננות ולזה אמר קראו למקוננות כי המה מצויות ושכיח שיבואו ואל החכמות ותבואינה מלשון ביאת השמש כלומר שלא יהי' כלל כי אין צריכין להם כי תיכף כשתשאנה עלינו נהי ותרדנה עינינו דמעה וכן הוא בהספד זה כי הוה על הוה בא דודי ירד לגנו ללקוט שושנים שני צדיקי וגאוני עולם:

בגמרא אמרינן כשמת ר' אבוהו נחותי עמודי דקיסרי מיא ופיר"שי דמעה והכוונה כי על שלשה דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים יאמר זה למליצה כי לפעמים יש צדיק אשר עוסק רק בתורה ומרבה ישיבה ועל מיתתו ראוי לומר ספדי התורה כי חיללה תפארתך ורק עמוד התורה יש לבכות על זה ויש צדיק אשר כל עסקו הוא רק בג"ח ובמיתתו אין מתעורר להחזיק בזה וע"ז י"ל שעמוד של גמ"ח בוכה על מיתתו וכן יש צדיק המעורר לעבודת הבורא ית' וליראתו המוכיח תמיד להעם ובמיתתו יש לומר שעמוד העבודה בוכה עליו וכשמת ר' אבהו שהי' שר התורה ועשיר גדול וצדיק גדול והי' כח בידו לכוף העשירים לצדקה ועבדות ויראת השם ממילא במותו בא קילקול לכל העמודים ואמר על דרך המליצה שכל העמודים בכו וכן אנחנו יש לנו לומר במיתת הצדיק הזה שכל עמודי העולם תורה ועבודה וג"ח שהי' לומד עם תלמודים והי' בעל אגדה שהי' ממשיך לב העולם באגדה לעבודת ה' ויראתו וכן עמוד של גמ"ח שכל דברים טובים יצאו ממנו וכמעט אין דבר טוב פה שהוא לא הי' הגורם ע"ז ואף הדברים הטובים שאחרים התנדבו כגון הדבר טוב שהיא הכנסת כלה ושאר דברים הוא הי' הגורם וכולן ראוי להקרא על שמו והענוה היא גדולה מכולן ועליו ראוי לומר כמ"ש על יהושפט מלך יהודא (מכות כ"ז) ואת יראי ה' יכבד זה יהושפט כשהי' רואה ת"ח הי' מחבקו ומנשקו כך הי' הצדיק הזה שהי' מחבב ת"ח כנפשו ממש ומחבקם ומנשקם

ועליו ראוי לומר בנות ישראל אל שאול בכינה המלבישכם שני עם עדנים לכך לן יאות למבכה לן יאות למספד כי נתגדל בקהלתינו וכמ"ש במגילה כד שכיב ר' זירא ספדו לי' הכי ארץ שנער הרה וילדה ארץ צבי גדלה שעשועי' או נא לה אמרה רקת כי אבדה כלי חמדתה ואמרו במגילה למה נקרא שמה רקת שאפילו ריקנין שבה מלאה מצות כרימון ובשאגת ארי' תמה ע"ז דמה ענין זה לטבריא להקרא רקת הלא על כל פושעי ישראל נאמר שהם מלאים מצות ולדעתי נראה שבאמת נקרא רקת על שלא הי' דרים שם באותו זמן רק אותן שאינן בני תורה ונקרא רקת ע"ד ריקנין שהיו דרין בתוכה ולא הי' קשה לו למה נקרא שמה רקת שידע הטעם רק שהי' קשה לו לקרא על גנאי ומשני שאין זה גנאי שאף אותן שאינן בני תורה מלאים מצות הם היוצא ל"מ שרקת נקרא ע"ש ריקנין וכן ראוי לומר עלינו להקרא בשם רקת שנתרוקנו עכשיו מלומדים ולא נשאר אף חלק עשירי מערך הלומדים שהיו אז פה ולכך י"ל אוי נא לה אמרה רקת אבדה כלי חמדתה כי כלי חמדה הי' לנו שאנו היינו מתפארים בגדולים שלנו ונאבד מאתנו וכן במיתת ר' עזריאל הגאון מלובלין מלבד שיש להספיד על מיתת הצדיקים יש להספיד על אבדת התורה ובפרט בזמן הזה שנתמעט התורה ומלבד מה שראוי לנו להעריך הספד על מיתת הגאונים הצדיקים כאלה יש ג"כ להעריך הספד על מיעוט כבוד התורה כי מקדם הי' נאמר וזרח השמש ובא השמש עד שלא שקעה שמשו של משה זרחה שמשו של יהושע משא"כ עכשיו שהתורה מתמעטת ואין מתרבה כי אין שום אדם שישיא בתו לת"ח או להחזיק בידו ת"ח וזה העונש מחמת שממאסין לת"ח לוקחין מהם ת"ח וכמ"ש הבינה לעתים אם בחוקותי תמאסו אף אני אעשה לכם שהקב"ה עשה זאת לכם שלא תוכלו לעשות חקותיו וזה מאמר ירמי' אין ענבים בגפן ואין תאנים בתאנה והעלה נבל היינו שאין ת"ח שנמשלו לענבים ואין צדיקים שנמשלו לתאנים מטעם שהעלה נבל והיינו המחזיקים אפסו פסו ואתן להם יעברום כלומר שהצדיקים שנתנו להם יעברום מעבירין אותם מן העולם ובזה פירשתי הכתוב איכה יועם זהב ישנה הכתם הטוב כלומר שנעשה כהה צדקתו של יאשיהו ואין הקב"ה כו' והיא הטעם משום דתשתפכנה אבני קודש שאמרו במדרש אלו ת"ח דמפקין לפרנסתיהן והיינו שאין מי שמחזיק בידם וע"ז אמר מיכה אללי לי כי הייתי כאוספי קיץ כעוללת בציר אין אשכול לאכול בכורה אותה נפשי מתאנן על העדר ת"ח והצדיקים כי ת"ח נמשלו לאשכול איש שהכל בו כי אף אם לא אלמן ישראל והבטיחנו השי"ת כי לא ימושו מפיך מ"מ אין אשכול לאכול דהיינו האשכולות איש שהכל בו בטלו וכן הצדיקים רק כתאני קיץ שלא נגמרו כל צורכן כי הצדיקים שבדורינו נלקחין קודם הזמן בחטאינו ונגד זה אמר בכורה אותה נפשי וכן

אמר ישעי' ונותרה בת ציון כעיר נצורה לולי ה' צבאות הותיר לנו שריד כמעט כסדום היינו ולעמורה דמינו שקשה שאצל כסדום אמר היינו ואצל עמורה אמר דמינו וגם הכפל קשה וגם קשה שאין זה ענין כלל לומר אם לא נשאר היינו כסדום שהוא כמ"ש אם לא הי' נשאר לעני זה מעט הכמות לא הי' נשאר לו כלל דפשיטא אם לא הי' נשאר לו לא הי' לו כלל לכן נראה בכוונתו ששריד היא כינוי לצדיקים כמ"ש לשרידים אשר ה' קורא ולזה אמר שבת ציון היתה נשארה כעיר נצורה לולי ה' כלומר שהיתה בת ציון נשאר כעיר נצורה שלא הי' נשאר בציון שום צדיק סועד ומגין לולי ה' צבאות ברחמיו הותיר צדיקים כי מחמת גודל עונותינו לא הי' ראוי שישאר אף אחד כמעט כסדום היינו נתייחס על סדום דכתיב בהרבה מקומות כחטאת סדום וכתיב חטאת סדום עני ואביון לא החזיקו וכן הי' חטאתינו כדכתיב ויגדל עון בת עמי מחטאת סדום זכו נזירי' משלג כלומר אותם שהיו צדיקים גדולים כשמשון אשר הי' נזיר אלקים מבטן צחו מחלב הבעלי תשובה גמורים כחלב שדם נעכר ונעשת חלב והם היו זכו מחלב אדמו עצם מפנינים השופטים שביניהם העושין דינים היו דומין לאודם פנינים ספיר גזרתם כאשר אמרו במדרש שאף שמכין אותן בברזל הברזל נבקע והוא אינו מתחבל כלומר שהי' ביניהם הרבה טובים וחשך משחור תארם לא נכרו בחוצות צפד עורם על עצמם יבש הי' כעץ וזה שאמר ישעי' לולי ה' צבאות הותיר לנו שריד כמעט כלומר אם ה' לא הי' משאיר צדיקים בודאי מחמת חטאים שלנו ודאי לא הי' נשאר אחד כי כסדום היינו שיד עני ואביון לא החזיקו יהוא ח"ו השחתה גדולה שהיינו דומין לעמורה שלא הי' נשאר אחד כי בסדום נשאר לוט רק השי"ת ברחמיו השאיר לנו צדיקים שלא הי' ההשחתה גדולה כ"כ ע"כ ראוי לעשות אבל יחיד על מיתת צדיק כי בזמן הזה ודאי אינו מניח תמורתו ובפרט ידוע כי הצדיק מת שלא יבא הרע לו ולפעמים מת שלא יראה הרע ואנן לא ידעינן א"כ בודאי מחויבים אנחנו להתעורר בתשובה כי אולי מת ח"ו כדי שלא יראה הרעה וממילא אנחנו בסכנה גדולה ולזה לדעתי פי' הכתוב מה שדוד הספיד את יונתן (שמואל ב' א') שאין לו פירוש ויקונן דוד את הקינה הזאת על שאול ועל יהונתן בנו ויאמר ללמד בני יהודה קשת הנה כתובה על ספר הישר הצבי ישראל על במותיך חלל איך נפלו גבורים וכל הכתוב תמי' מאוד דלמה לו למנקט הקשת שהוא כתובה בספר הישר שכתב רש"י שרמז בתורה דכתיב ידך בעורף אויביך שהיא מכת קשת וגם למה לו למינקט דוקא קשת וגם כתוב השני הצבי ישראל אין לו פירוש. כלל ולכן נראה לפרש שנתכוין לומר דהנה ידוע שמיתת הצדיק מכפר על עון הדור ולולי מיתת הצדיק הי' ח"ו כלי' על הדור כמ"ש האלשיך הסר משוכתו והי' לבער פרוץ גדרו והי' למרמס ע"ש

והנה התורה העידה שהקשת היא אות וסימן שהעולם חייבים כלי' כדור המבול רק מיתת הצדיקים הי' מכפר וידוע שצבי נאמר ג"כ על לשון חפץ ורצון כמו צבי ממלכת צבי תפארתו צבי היא לכל הארצות וזהו שקונן על מיתת שאול ויהונתן ואמר שמיתת צדיקים אלו מלמדם לבני יהודה אותו האות והסימן שהקשת מלמד והלימוד שהקשת מלמד כבר הוא כ' על ספר הישר שהיא התורה שהיינו שהעולם מחויבים כלי' וכמ"כ מלמד מיתת הצדיק הזה דהיינו הצבי ישראל כלומר שהרצון הי' ישראל על במותיך חלל דאל"כ איך נפלו גבורים ומה הי' לו להשי"ת להגבורים אלא ודאי שהישראל הי' חייבים כלי' רק מחמת השבועה שנשבע לאברהם על בניו הי' מוכרח לסלק הצדיק לכפר על עון הדור למען יתקיים הדור ויתקיים השבועה וזה ממש אות הקשת והא דנקיט בני יהודה היינו שלכאורה יש להם לבני יהודה לומר כי מחמת שהמלוכה ניתן להם כדכתיב לא יסור שבט מיהודה והגיע זמן מלכות של שבטו לכך הוכרח שאול ויהונתן ליהרג היותם משבט בנימין לזה אמר להם דוד שאל יטעו בדבר זה כי אדרבא הוא מלמד להם אות הקשת שנתחייבו כלי' אל תגידו בגת אל תבשרו בחוצות אשקלון פן תשמחנה בנות פלשתים פן תעלוזנה בנות הערלים והיא תמי' דהא הפלשתים ידעו ממיתת שאול ותקעו גוויתו בחומת בית שן ושלחו בכל ארץ פלשתים לבשר כדכתיב לכן נראה שהיא ע"ד שאמר בשירת האזינו פן ינכרו צרימו ויאמרו ידינו רמה ולזה אמר כאן אל תגידו בגת אל תבשרו בחוצות אשקלון כלומר אל תחזיקו זאת לבשורה להם וכענין שאמר אל תשמחי אויבתי כי נפלתי קמתי הרי בגלבוע אל טל ומטר עליכם על דרך מליצה כי כשהקב"ה משפיע טובה נאמר בכתוב אהי' כטל לישראל וכן נאמר והי' כגשם לנו ולזה אמר לפלשתים אל תחשבו כי התחיל הצלחתכם וכטל ומטר מזל שלכם אל תחשבו זאת כי אדרבא היא לרעה לכם ואין זה השפעה של טל ומטר לטובה אפילו לשדי תרומות אפילו כדי לעשות חלה קטנה כמו שפרש"י ותרגום יונתן כי שה נגעל מגן גבורים אל תשמחו בזה שהיא מטעם כי מגן שאול בלי משיח בשמן כמ"ש המפורשים כי הי' זה מחמת שלא נמשח בשמן המשחה רק בשמן אפרסמון ולכך לא הצליח למלוכה כמ"ש בש"ס על שירת חנה שאמרה רמה קרני ולא רמה פכי ואדרבא מיתת שאול ויהונתן הוא סימן רע לכם כי קשת יהונתן וחרב שאול (כי יהונתן נהרג על קשת ושאול על חרב) לא ישיב ריקם ובודאי תענשו בעונשין גדולים מדם חללים וחרב גבורים שאול ויהונתן הנאהבים והנעימים בחייהם ובמותם לא נפרדו כי המפורשים כ' שאליהו לא מת שגופו הי' מזדכך כ"כ עד שהי' יכול להגיע אל מקום הנשמה לזה אמר טעם ע"ז על מה שאמר למעלה שלא תשיב ריקם כי שאול ויהונתן מחמת שהי' נאהבי' לשמי' ונעים לבריות בחייהם

לכך גם במותם לא נפרדו גופם מנפשם כי מנשרים קלו לעשות מצות עשה ומאריות גברו לשמור עצמן ממצות ל"ת כיון שהרגתם צדיקים כאלה ודאי לא תהי' לכם כפרה ותענשו בעונשין ויסורים קשים ומרים בנות ישראל אל שאול בכינה המלבישכם שני עם עדנים המעלה עדי זהב על לבושכם איך נפלו גבורים בתוך המלחמה וקשה דאצל שאול לא נזכר רק איך נפלו גבורים בתוך המלחמה ואצל יהונתן אמר ויאבדו כלי מלחמה וגם אמרו נפלאת אהבתך לי מאהבת נשים תמי' כי הפסוק הזה אין לו מובן דכי לא הי' דוד יכול למשול האהבה רק לאהבת נשים ונראה דהנה ידוע מאמר החוקרים כי דרך גדר האהבה שמתיחד האוהב עם הנאהב עד שיאהב וישנא כל מה שאהוב ושנוא לאוהבו אך מצינו אהבה אחת היוצא מגדר הטבע והיא בשתי נשים לאיש אחד שהבעל אוהב את שתיהן וכל אחת מהן אוהבת את בעלה והן צרות זו לזו ושונאת אחת את חברתה אעפ"י שחברתה אהובה לבעלה והיא אוהבת את בעלה וגדר אהבה זו יוצא מדרך הטבע שבכל האהבות ואהבת דוד ויהונתן היתה עוד יותר גדולה ונפלאה מאהבה זו ויוצא יותר מדרך הטבע שהרי אהבת נשים הנ"ל אעפ"י ששתיהן אהובות מאוד לבעלן מ"מ בשעה שמתיחד עם אחת מהן ועוסק באהבתה ועוזב את השני' נתקה אהבת בעלה מלב השני' מחמת שהבעל עוזב אותה ועוסק באהבת צרתה השנואה לה אבל אהבת יהונתן ודוד היתה גדולה מזו שמעולם לא נתקה אהבת דוד מלבו אף שהי' אוהב תמיד לשאול אביו שהי' שונא את דוד מ"מ לא נתקה אהבת דוד מלבו וזה אומרו נפלאת אהבתך לי מאהבת נשים ולזה אמר נפלאת דווקא ולא בלשון אחר וגם אמר מאהבת נשים ולא אמר מאהבת אשה ובפשיטות יש לומר הכוונה דיהונתן דכתיב גבי' ונפש יהונתן נקשרה בנפש דוד וכאשר מת יהונתן דמי כאלו נפרד ממנו חלק נפש וזהו שאמר נפלאת אהבתך לי מאהבת נשים כי בזהר נאמר שנפש דכר ונוקבא נפקין כחדא ואי אזדמן לי' דילי' יש לו התקשרות נפש בנפש ומצינו ג"כ לפעמים שני נשמות משורש אחד ולזה אמר שנפש דוד ויהונתן היו קשורים וממילא כיון שנפרד ממנו נפש יהונתן והוי כאלו נפרד ממנו חלק נפש ולכך ירא שיאבד כלי מלחמה ויש עוד לפרש מה שאמר ובמותם לא נפרדו שלא נפרדו מהדור כענין רבי לר"א בר"ש ובזה פירשתי הא דאמר בכתובות דף כ"ג האי יומא דנח נפשי' דרבי אמרו כל מאן דיאמר נח נפשי' דרבי ידקר בחרב לסוף אמרו רבנן לבר קפרא זיל עיין אזיל אשכחי' דנח נפשי' קרעי' ללבושי' ואהדר קרעי' לאחורי' פתח ואמר אראלים ומצוקים אחזו בארון הקודש נצחו אראלים למצוקים ונשבה ארון הקודש אמרו לי' נח נפשי' אמר להו אתון קאמריתו אנא לא קאמינא והוא תמי' למה קללו מי שיאמר האמת שנח נפשי' ולמה אהדר קרעי' לאחורי' ולמה אמרו הם נח נפשי' אחר

שקללו מי שאומר כן לכן נראה דהנה הא דאומרים בצדיקים נח נפשי' אף שהצדיקים בעוה"ב אין להם מנוחה הוא מטעם שאמרו שהצדיקים ביומא דנח נפשי' מראין להם כל שכרו והן שבעים וישנים עד"ש מתוקה שנת העובד ובשעת מיתה רוכב בערבות שש ושמח לקראתו בבוא אליו נפש הצדיק ובכל דבר שיש לאדם הנאה מזה נקרא ניחא נפשי' כמ"ש בכמה דוכתי אי לאו דעביד לי' ניחא נפשי' לא יהיב לי' מתנה והיינו שנפשו מפוייס ונח מרצונו ותאותו ולכך נקרא מיתת הצדיקים נח נפשי' אך אין זה שוה בכל הצדיקי' כי אם הדור הוא טוב ואין צריך להצדיק שמת בודאי יש נחת רוח גדול להצדיק כשמת כמ"ש ר' מאיר והנה טוב מאוד. זה המות אך כשהדור צריכים הרבה להצדיק שמת מחמת שנולד קילקול להדור כשימות אז בודאי שאין להצדיק נייח נפשי' במיתתו כמ"ש במדרש במיתת משה בילקוט פ' וילך שביקש משה מאוד שיחי' ואמר אף שיחזור עליו פתח גיהנם וכבר פירשתי בעזהשי"ת דברי הילקוט אעפי"כ ראינו שביקש מאוד על החיים אף שאמר לו הקב"ה רב לך שהרבה שכר הצפון לך והיא מטעם שידע משה שיולד קילקול במיתתו כמ"ש בפ' וילך כי ידעתי אחרי מותי כי השחת תשחיתון וסרתם מן הדרך אשר צויתי אתכם וקראת אתכם הרעה באחרית הימים כי תעשו הרע בעיני ה' להכעיסו במעשה ידיכם והוא תמי' דהאיך הוחלט הדבר שבודאי יעשו הרע בעיני ה' הלא הבחירה חפשית ונראה בכוונתו כי בשעה שהי' משה חי הי' כל העונשין תיכף אחר החטא כדי שיחזרו תיכף בתשובה כמ"ש אצל שילוח הנחשים השרפים שבאו תיכף ואמרו חטאנו בה' ובך משא"כ בזה"ז דהעונשין כולן הן שמונעין דרכי התשובה ומוסיפין לחטוא כהא דחגיגה דף ד' ר"י כי מטי להאי קרא בכי והי' כי תמצאינה אותו רעות רבות וצרות אמר עבד שרבו ממציא לו רעות רבות וצרות כלום תקנה יש לו שהוא תמי' דעל התוכחה שבפ' כי תבא לא בכה ועל מקרא זה בכה לכן נראה דהנה רעות לא נאמר רק על העבירות שאדם עושה כדכתיב רע ומר עזבך את ה' אלקיך ולזה כפל ואמר צרות ורעות לומר שיבואו צרות עליך שתהי' מוכרח לעשות עונות ולזה לא בכה על התוכחה שהיסורים של התוכחה יכולין להיות שיחזירו למוטב משא"כ בקרא זה בכה ואמר עבד שרבו ממציא לו צרות ורעות שיעשה הרע בעיני השי"ת כלום תקנה יש לו וזהו זיבורא ועקרבא האמור בש"ס דלעולם צרות הגוף הן רפואה לעונות שעושה תשובה ומביאה לו רפואת הגוף משא"כ כשהקב"ה מביא לו צרות שמביאין אותו לעשות רעות שירבה עליו כעסו של הקב"ה כלום תקנה יש לו וזה שאמר משה כי ידעתי כי אחרי מותי כי השחת תשחיתון וכי משמש בלשון כאשר אז וקראת אתכם הרעה באחרית הימים כלומר שהעונש לא יהי' תיכף אחר החטא ומחמת זה אשר לא נעשה פתגם הרעה

מהרה ע"כ מילא לב בני אדם לעשות רע ולזה סיים כי תעשו הרע בעיני ה' להכעיסו כלומר שזה יגרום לכם ח"ו שמחמת שעבירה גוררת עבירה אפשרות הוא שתעשו הרע בעבירות גדולות עד שתהא להכעיסו ולזה הי' משה מצער מאוד במיתתו אף שאמר לו הקב"ה רב לך הרבה שכר מ"מ לא הי' השכר נחשב אצלו לכלום נגד הצער של קילקול הדור כי לעולם ביקש משה שיהי' הוא כפרת כל ישראל כמ"ש מחני נא מספרך אשר כתבת והי' צר לו המות מאוד נמצא שלא הי' לו נייח נפשי' במיתתו וכן הי' ראוי לומר ברבי שכל הדור היו צריכים לו מאוד כמו שאמר כל ימים שהי' רבי חי לא היתה אשה מפלת ולא הי' עלמא צריכין למיטרא ואמרו משמת רבי בטלה ענוה ויראת חטא ולזה רבי בודאי הי' לו צער גדול במיתתו אף שהראה לו כל שכרו כמו משה משא"כ שאר צדיקים שיש בדורן הרבה צדיקים כמותן ואין צריכין לו כ"כ אותו צדיק יש לו באמת נייח נפשי' ולזה אמרו האי יומא דנח נפשי' דרבי הקפידו על מי שיאמר נח נפשי' דרבי היינו שיש לרבי ביום זה נייח נפשי' גדולה שמראין לו כל שכרו כי בצדיקי' גדולי' יש לו נייח נפשי' ואף שעדיין לא מת כיון שרואה כל שכרו כמו שאמר ר' אבהו כשהראה לו תליסר נהרי דאפרסמון אמר כל אילן לאבהו ואני אמרתי לריק יגעתי ואין נייח נפשי' גדול מזה כשמראין לאיש שחושב שכל ימיו יגע לריק ורואה שכר נצחי, ותענוג הרוחני בלי שיעור ותכלית אך ברבי לא שייך זה שהי' גדול מכל בני דורו והי' לו צער במותו ולכך הקפידו על כל מי שיאמר נח נפשי' ביומא דנח נפשי' ומה שאמר ידקר בחרב הוא כי התורה נקראת חרב כמ"ש חז"ל על חרב פיפיות בידם וכן נאמר ששים גבורים מגבורי ישראל כול' אחוזי חרב וידוע שאמרו בש"ס על ושמתם את דברי אלה זכה נעשה לו סם חיים לא זכה נעשה לו סם המות ולכך נקרא התורה חרב פיפיות שיש לו שני חדים שאם זכה מבריח המזיקים ואם לא זכה החד השני שבחרב שבצידו ממיתו וזהו שאמרו. שמי שאמר כך ע"כ שאינו מרגיש בצער מיתתו וע"כ שהוא מתגאה לומר אף אני כמוהו או שחסר דעה ובודאי תורתו נעשה לו סמא דמיתה ולזה אמר שידקר בחרב כלומר בחרב עצמו ושלו ואח"כ כשרא' בר קפרא שמת רבי אהדר קרעי' לאחורי' הוא מטעם כי בדרך משל אם יהי' שני גדולי עולם בעיר אחת ואחד מהם ימות אין מדרך ארץ שיבא אדם אחד להשני לומר לו לא נשאר שוב גדול כמותו בעיר זו שנעשה עצמו למכריע מי מאיזה גדול מהשני לכך אהדר קרעי' לאחורי' לומר שמיתת רבי מזיק לדורות הבאים ולפי שהי' משמע מזה שנשאר עוד בדור הזה הרבה כרבי דהא רבי בעצמו אמר כמה גדולים מעשה חייא ואמר לי' ר"ש ברבי אפילו ממך ואמר לי' הן וכן הי' ראבר"ש ושאר תנאים ולזה אמרו לו לפי דבריך שנח נפשי' דרבי כיון שיש הרבה כמותו וממילא אין

דורו צריך לו ויש לו נייח נפשי' במיתתו אמר להן אתון קאמריתו אנא לא קאמינא כלומר שבאמת לכם שאתם חשובים בעיני כמו רבי ראוי באמת לומר לכם נח נפשי' דרבי ואנא לא קאמינא כלומר שבערכי ודאי לא אוכל לומר נח נפשי' אך בערככם לדעתי תוכלו לומר נח נפשי' לכך לא יכולתי לומר לנגדכם שאין לרבי נייח נפשי' ולזה שאמר אראלים ומצוקים אחזו בארון הק' אין הכוונה שהמלאכים בקשו את רבי כי אפילו למשה רצו לדחותו רק הכוונה שהנפש של רבי הי' אחוז בחבלים עם השכליים הנבדלים והי' קשור ג"כ בנפשות הדור ונצחו אראלים:

בירמי' איך תאמרו לא נטמאתי ואחרי הבעלים לא הלכתי ראה דרכיך בגיא כל המקרא זה תמי' דמה מוכיח אותם מפעור אשר כבר עבר הדור ההוא וגם שאר המקרא הוא תמי' ונראה דודאי אין השכל סובל שיהי' הדור ההיא כולם עובדים ע"ז והי' בהם הרבה נביאים ודורינו זה אין ראוי לנביאים ואין בו ע"ז לכן נראה דהנה כל הדברים מכונים ע"ש התכלית כאשר ביאר הרב בעל עקידה וכך דרכו של היצה"ר היום אומר לו עשה כך עד שיאמר לך עבוד ע"ז ולזה הוכיח אותם הכל בשם ע"ז וזה אומרו וכי תאמרו על שאני מוכיח אתכם בעון ע"ז אחרי הבעלים לא הלכתי לזה אומר לכם שצדקו דברי כי ראה דרכיך בגיא שעבדת ע"ז ומאין הי' לך זה כי בכרה קלה פי' כאשר נתבכר העבירה משרכת דרכי' וכיון שדרכך כן אני מוכיח אתכם בע"ז ואמר עוד פרא למוד מדבר באות נפשה כי ידוע כאשר ירצה ללמד פרא צריך להכניסו ליישוב בכדי שיהי' לבו נכנע כי כלבא בלא מתי' כו' וכן גבי סבי דבי אתונא כשלקחו עפר שלהן היו מעיזין ולכן צריך להכניסו לישוב ולזה אמר הבחינה שלכם היא כעין בחינת פרא למוד מדבר דהיינו שלומדין אותו במדבר במקום גידולו אשר באות נפשו שאפה רוח דהיינו כששואב האויר של מקום גידולו תאותה מי ישיבנה:

בש"ס ב"ק דף נ"ח: אמרינן האי מאן דקץ כופרא מאי משלם אמר לי' משלם דמי כופרא והא הוי תמרא אלא משלם דמי תמרא א"ל והא לאו תמרי שקיל מיני' אמר לי' אימר לן את א"ל בששים והיא תמי' א' מה קבעו לי' דוקא בכופרא דהיא דקל והא שאלה זו הי' יכול לשאול על כל האילנות שלא גדלו עדיין ב' דאמר לי' משלם דמי כופרא ואקשי לי' הא הוי תמרי מאי קשה לי' הא השומא היא כפי מה ששוה למוכרו והקונה כופרא ודאי יודע שיגדלו עלי' תמרים ומשלם לפי שווי' דהא כל השומות הן כמו שהיא עכשיו דהא כשהיזק בהמות ג"כ יש לומר שעתיד לגדל הרבה ולדות ג' כשחזר בו ואמר משלם דמי תמרי הקשה לו להיפך הא לאו תמרי שקיל מיני' מעיקרא מאי סבר ולבסוף מאי סבר ז' כשאמרו לו אמור לן את א"ל בששים פרש"י דשמין בין ששים אילנות כמה היא

שוה ואם חיסר אחת כמה הן שוין ואותו הסך הפחות משלם והתשלומין מעט מחמת זה א"כ במה יתרץ הקושי' שהקשו מעיקרא דהא מעיקרא כשאמר לו משלם דמי כופרא היינו הדקל בפני עצמו הקשה להו הא הוי תמרא דהיינו דמסתבר לי' שצריך לשלם יותר ואח"כ הפחית התשלומין יותר ובזה יתורץ לו הקושי' שהקשה אתמהה ונלפענ"ד דברי אגדתא אלו דברי מליצה הן דהנה ידוע שהצדיקים נמשלו לתמר כדכתיב צדיק כתמר יפרח וידוע שהצדיקים נתפשים בעון הדור ולזה שאלו לי' האי מאן דקץ כופרא היינו דקל נערה כלומר צדיק שהוא עדיין רך בשנים כשמת בעון הדור מאי משלם דהנה ודאי כשצדיקים נתפשים בעון הרשעים יש על הרשעים ג"כ עון על מיתת הצדיקים שנתפשו בעבורם לזה שאל לו מאי משלם כלומר איזה עונש מגיע עליהם א"ל משלם דמי כופרא כיון שעדיין לא סיגל הרבה תורה ומע"ט ועל זה הקשו לו הא הוי תמרי כלומר אלו לא הי' מת אפשר שהי' מסגל עוד תורה ומע"ט ולכך חזר בו ואמר דמי תמרי חזר ושאל לו הא לאו תמרי שקיל מיני' כלומר הא הבחירה חפשית ומי יודע מה שיהי' אח"כ ועל זה השיב לו בששים כלומר דהנה העונש המגיע לרשעים בשביל מיתת הצדיקים אינו בשביל שהפסיד הצדיק שאינו יכול לסגל עוד תורה ומצות דודאי אם הי' מחמת זה הי' משלם דמי תמרי היינו מה שהפסיד להצדיק במיתתו עפ"י ידיעת הבורא דהידוע היא אמת רק שהצדיק אין לו הפסד בזה כדכתיב מתוקה שנת העובד אם מעט אם הרבה עיין ברש"י שם רק העונש היא לרשעים דכל שיש יותר צדיקים בעולם יותר מתרבה השראת השכינה בישראל ומחמת הצדיקים נתמעט ומחמת זה יש עונש על הרשעים שממעטין השראת שכינה בישראל וזהו שהשיב לו בששים דהנה בשה"ש בקרא הנה מטתו שלשלמה ששים גבורים סביב לה פרש"י היינו ששים ריבוא מישראל והיינו דאין השכינה שורה פחות מששים ריבוא בישראל ובודאי דהרשעים אינם מן המנין וזה כוונתו מה שאמר בששים היינו מה שמיעוט השראת השכינה מן העולם מחמת ששים ריבוא צדיקים ועי"ז נתמעט ההשראה וכפי אותו המיעוט מגיע עליהם העונש דודאי גם בפחות מן ששים ריבוא יש ג"כ השראת השכינה כדאמרינן באבות מנין שאפילו אחד שיושב ועוסק בתורה אך דכשיש ששים ריבוא אז יש השראת שכינה בשלימות וכפי שממעט כפי זה בא עליהם העונש וכיון דהעונש לפי שעת המיעוט שנתמעטה בשעה זו שוב לא קשה קושי' הנ"ל ודו"ק:

הספד על מות איש אלקים הרב הגאון האמיתי מופת הדור מו"ה אברהם טיקטין זצלה"ה אבד"ק דק"ק ברעסלוי והמדינה:

ברכות דף י"ז: אמר ר"י כי הוי מסיים ר"מ ספרא דאיוב אמר הכי סוף אדם למות וסוף בהמה לשחיטה והכל למיתה הן עומדין אשרי אדם שגדל בתורה ועמלו בתורה ועושה נחת רוח ליוצרו וגדל בשם טוב ונפטר בש"ט מהעולם ועליו אמר שלמה בחכמתו טוב שם משמן טוב והיא תמי' א' מאי אירי' ספר איוב ב' מאי נ"מ במה שסוף בהמה לשחיטה ג' מאי הכל למיתה הן עומדין ויתר דקדוקים ומקודם נבאר מה טיבו של הספד שראינו שהקב"ה מקפיד על צדיק שלא ספדוהו כמ"ש יבמות דף ע"ט על הקרא על שאול ועל בית הדמים ואמר על שאול שלא נספד כהלכה ועל בית הדמים שהמית נוב עיר הכהנים שהספיקו מזון להגבעונים ומקשה הש"ס קא תבע אל שאול שלא נספד כהלכה וקא תבע על אשר המית הגבעונים ומשני אין דאמר ר"ל מאי דכתיב בקשו את ה' כל ענוי ארץ באשר משפטו פעלו באשר משפטו שם פעלו פרש"י במקום שדנין את האדם שם מזכירין צדקותיו ואמר דוד שאול נפקי להו תריסר ירחי שתא ולאו דרכי למספדא שהוא תמי' דמאי קשי' לי' דאטו משום ששאול חטא איזה חטא עד שאמרו שאול באחת שוב אינו ראוי להספידו א"כ לא משכחת תיח שיהי' ראוי להספידו דאין אדם צדיק בארץ וגם התירץ שמתרץ באשר משפטו תמי' דכיון שלא הי' ראוי להספידו מה חטא הוא זה וגם מ"ט אין דרך להספיד אחר י"ב ח' עכ"פ ראינו שמקפידין מאוד על הספד אדם צדיק וכן בשבת פ' האורג אמר ר"י א"ר כל המתעצל בהספידא של חכם ראוי לקוברו בחייו שנאמר ויקברו אותו בגבול נחלתו מצפון להר געש חזרנו על כל המקרא ולא מצינו הר ששמו געש מלמד שגעש עליהם ההר והורגן על שלא הספידו כראוי שקשה האיך אפשר ללמוד מיהושע הא אמרו בש"ס דאין ללמוד ממשה דכתיב ויבכו אותו שלשים יום שיהי' שיעור הבכי שלשים משום דשאני משה ה"נ נימא שאני יהושוע ולתרץ כ"ז נראה דבסנהדרין בעי הספידא יקרא דחיי או יקרא דשכבי למאי נ"מ דאמר לא תספדוהו להאי גברא א"נ נ"מ לאפוקי מיורשים ת"ש ויבא אברהם לספוד לשרה ולבכותה אי אמרת משום יקרא דחיי משום יקרא דאברהם משהי לי' לשרה שרה גופה ניחא לה דנתיקר אברהם שקשה הן אם נאמר יקרא דשכיבא ודאי שהמת שהוא בעלמא דקשוט אינו חושש לכבוד המדומה שמכבדין אותו בעיני העולם וגם אי יקרא דחיי הוא קשה שבשעה שמתו מוטל לפניו ולבו מרה עליו שיחוש לכבוד המדומה וגם קושית התו' שהוקשו דהאיך אפשר לומר יקרא דחיי הא החיים מוחלי יקרא והייתי רוצה לומר דהאיבעיא שבש"ס הוא על מה אנו בוכין ומספידים אם על יקרא דחיי פי' דכשיצא הצדיק מן העיר פנה הודה פנה זיוה ומספידין במיתת הצדיק על יקרא דחיי שניטל מאתנו וביקרא דשכיבא י"ל שאין כבוד אלא תורה וכשמת קודם זמנו מספידין

על המת שהי' יכול לסגל תורה ומצות וכשהי' מת בזמנו אחר שהשלים חלקו ודאי שהי' לו יקר גדול מפמליא של מעלה כדאמרינן בזוהר שמכריזין תנו יקרא לדיוקנא דמארי וכשלא השלים חלקו נוטל ממנו אותו היקר ובחטאינו מת קודם זמנו ומספידין ע"ז אך קשה לי על פי' זה דא"כ בין כך ובין כך ההפסד על חטאינו ולא לתועלת המת א"כ מה בכך אם המת מצוה שלא יספדוהו וגם מה"ת נפיק מהיורשים לכן נראה דיש מליצי יושר לפני הקב"ה וישראל יכולין לבקש רחמים על המתים ונותנים צדקה בעד המתים וכן המתים בעד החיים תדע שהולכין לבקש רחמים על קברי הצדיקים וידוע שהתחלת הדין הוא קודם הקבורה ולזה אין אומרים בפני המת אלא דברים של מת היינו שאומרים שבחים של מת ומזכירין תורתו ומע"ט שעשה בחייו וכמו שהדרך המליץ הטוב לומר בשעת הדין להזכיר זכותו ולגדל כבודו וידוע ג"כ שבמיתת הצדיק הדין שורה על העולם ומכ"ש כשמת בחטאינו וידוע שזכות המספיק את הצדיק גדול מאוד כדכתיב שמח זבולן בצאתיך וישכר באהליך וע"י נעשה שר וגדול בישראל ולזה בעי הספידא יקרא דחיי או דשכיבא כי עיקר הספידא לומר שבחי המת והמע"ט שעשה בחייו לכך בעי אם עיקר הזכרתינו שבחי המת להרים כבוד המת להגדיל כבודו שיהי' כמליץ טוב בעד המת שתהא נשמתו צרורה בצרור החיים ולזה גובין מהיורשים שכר ההספד כיון שהיא תועלת המת וכן כשמצוה שלא יספדוהו שומעין לו אי יקרא דחיי היינו מה שמזכירין שבחי המת וע"י הזכרה זו מגדילין כבוד ישראל שיספיקו אותו וע"י נתגדל ולזכיותנו אנחנו מזכירין שבחי המת להקל הדין מעלינו אף שחטאינו רבה ומת בחטאינו לכך מזכירין צדקותיו שנעשה בגרמתינו ופשוט דיקרא דשכיבי הוא הזכרה זכות והמע"ט של צדיק אינו מועיל רק להמת ולא להחי דלא מהני הזכרת של הצדיק להגין על העונש שמת על ידינו דכיון שחטאינו המיתו אותו ודמי לאחד שגידל את חבירו ואח"כ המיתו ולזה עיקר ההספד הוא קודם קבורה שאז היא התחלת הדין וזה שאמר רב לר"ש בר שילת אחים לי בהספידא דהתם קאימנא שידוע שכל אחד חושד עצמו אולי חטא ולזה כל הצדיקים והתנאים הקפידו על ההספד ורבי ציוה שיהי' ההספד בכרכים כדי שרבים יבקשו עליו רחמים בבכי ואנחה דהתם קאימנא כלומר שאהי' אוכל לעמוד בדין כי אולי חטאתי ואיני יכול לעמוד בדין ולפ"ז א"ש גם הא דיבמות שמקשה אל שאול ואל בית הדמים דהיינו דמקשה דלמא תבע לשאול שלא נספד כיון דלא נענשו ע"ז כדמוכח דכיון שתקנו חטא שאול בפיוס הגבעונים סר העונש וא"כ למה הזכיר חטא ישראל שלא הספידו אצל חטא שאול וא"ל שהזכיר אותו כדי להספידו דהא אחר יב"ח אין מספידין וא"כ איך שייך תביעת חטא ישראל אצל תביעת חטא שאול כיון שעונש הרעב לא הי' רק

על חטא שאול וע"ז משני שפיר ששייכין אלו השני תביעות זה לזה שבאשר משפטו שם מזכירין זכותו ובזה מקילין העונש ורימז להם שאלו הי' מספידין והי' מזכירין זכיותיו אולי הי' הוקל הדין הן משאול הן מהחיים ולזה א"ש אפילו אי יקרא דחיי דלא שייך בזה מחילה דכיון שלא הזכירו זכותן בשעת משפט ממילא הי' הדין ועונש גדול עליהן ומה שייך מחילה ע"ז ולפ"ז א"ש מה שאמר המתעצל בהספידו של חכם ראוי לקוברו בחייו שהמספיד ע"כ מאמין בעוה"ב ובשכר ועונש הרוחני דהכופר בהשארת הנפש ובשכר ועונש הרוחני אין לו על מה לבקש רחמים ולפ"ז המתעצל בהספדו ע"כ שאינו מאמין בהשארת הנפש ובשכר ועונש הרוחני והרי זה נמשל כבהמות נדמו וממילא לא נשאר נפשו בו וראוי לקוברו בחייו ולפ"ז א"ש ג"כ מה שלמד מיהושע על כל אדם דהא קיי"ל דהספדא יקרא דשכיבי והיינו לבקש רחמים על המת ולהנצל מן הדין והרי הדברים ק"ו מה יהושע הי' צריך לבקש רחמים שהי' ירא מן הדין וכמ"ש בשמואל שאמר הרגזתני לעלות שהי' ירא מן הדין וכ"ש לכל ת"ח ושאר צדיקים לכך אמרו חז"ל שאין אומרים בפני המת אלא דברים של מת דהיינו שבחים אולי ע"י הזכותים שמזכירין עליו תהא נשמתו צרורה בצרור החיים אמנם אף שעיקר ההספד היא משום יקרא דשכיבי להזכיר דברים של מת לספר שבחיו תורתו ומע"ט שעשה אעפ"כ מצינו שאמרו על ההספד דברים המעוררים תשובה כמ"ש בר"א דאמר האי ספדנא אם בארזים נפלה שלהבת מה יעשו אזובי קיר אם לויתן העלה בחכה מה יעשו דגי רקק הרי שאמרו דברים שאינן שבחים של מת רק לעורר בתשובה וכן גם אנחנו נאמר דברים המעוררים בתשובה כתיב בעמוס ט' ראיתי את ה' ניצב על המזבח ויאמר הך הכפתור וירעשו הסיפים ובצעם בראש כולם ואחריתם בחרב אהרג אמר למשל כי אם האחד יבנה בית יפה דרך להעמיד בראש הגג דבר המיפה את הבית כגון ציור של איזה חי' של זהב ונקרא הבית על שם זה כמו צבי מזהב וכשרוצה אחד לעשות סימן על הבית קורא אותו בשם זה צבי של זהב ואם רוצה לעקור דירה ממקום זה למקום אחר אף שגוף הבית אינו יכול ליקח עמו אבל זה היפוי נוטל עמו ולזה אם רואין שהמלך נוטל היפיו מן הבית הוא סימן מובהק שרוצה לעקור דירתו מהבית וסופו להחריבו וידוע דישראל נקראו בית כדכתיב בית ישראל וכן אמרו במדרש יעקב הי' יחיד ויוסף בית וזה שאמר אברהם קראו הר יעקב קראו בית יצחק קראו שדה והיינו קודם שנולד יעקב לא הי' השי"ת אתנו בתמידות להיות שוכן בקביעות רק במדרגת הרואה שהעומד למעלה רואה למטה והעומד למטה אינו יכול לראות למעלה וז"ש הכתוב ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה' יראה אשר יאמר היום בהר ה' יראה כלומר שאברהם לא קראו רק ה' יראה כלומר הוא הרואה

אבל אנו אין יכולין לראותו ואמר בעל הספר אשר יאמר היום בהר ה' יראה ודרשו בש"ס כשם שבא לראות כך בא ליראות ואנחנו רואין אותו כשם שהוא רואה אותנו ויצחק קראו שדה כלומר שההפרש שבין בית לשדה כי הבית דירת קבע היא שיושב שם תמיד משא"כ שדה שאין בו בקבע רק לפעמים יוצא ורואה בשדה וכן הי' בזכות יצחק לא הי' השכינה אתנו בקביעות משא"כ בזכות יעקב שכבר נשלם כל השלשה זכיות של השלשה אבות עשאו הק"בה לבית לקבוע דירתו אתנו כדכתיב השוכן אתם בתוך טמאותם ומכונים ישראל בשם בית ויש צדיקים מפורסמים שמייפין כל ישראל ויש צדיקים שהם יסודי עולם ואינם מפרסמין עצמן והם נקראים עמודי הבית ולא יפוי הבית כיון שאינם מפורסמים וזה שאמר הנה ה' ניצב על המזבח כי עשר מסעות נסעה שכינה מכרוב למפתן וממפתן למזבח שרצה לעקור שכינתו מהמשכן ואומר הך הכפתור הן אותן המפורסמים שמייפין את הבית וירעשו הסיפין הן הצדיקים שהם עמודי הבית היינו שיחרדו כי מחמת שאינם מפורסמים אינם מוכיחים את העם ובצעם בראש כולם כי הפורעניות מתחיל מן הצדיקים כמבואר בב"ק דף כ' אין פורעניות בא לעולם אלא בזמן שרשעים בעולם ואין מתחלת אלא מן הצדיקים שנאמר כי תצא אש ומצאה קוצים אימתי אש יוצא בזמן שקוצים מצוין ואין מתחלת אלא מן הצדיקים שנאמר ונאכל גדיש שיאכל כבר ואחריתם בחרב אהרגם פי' כיון שנוטל ומקלקל היפוי נראה בבירור שרוצה לעקור דירתו לשם וממילא רואים הדבר בבירור שרוצה להחריב הבית ח"ו. רבותי הרבה יש לבכות ולהתאונן על הצדיק המפורסים המנוח מו"ה אברהם אב"דק' ברעסלוי שהי' מפורסים בתורה וביראה וצדקת ה' עשה והי' עומד בפרץ גדר נגד המינים כשהי' רוצה אפיקורס אחד לדרוש בבי"הכ"נ עמד בפרץ וביטלו ועתה יש להרבות בבכי כפול א' כי מה תהוי עלן מהמינים הלא יעשו מה שלבם חפץ לעשות חוקי עכ"ום אפילו בבתי הכנסיות המוקדשין לשמים ויעשו ביהכ"נס שוה לבית תפלתם ודוד הע"ה אמר פלגי מים ירדו עיני על לא שמרו תורתיך ב' כיון שאנחנו רואים שניטל ממנו הצדיק הזה המפורסים שהי' פאר הדור ויפוי הבית וכבר אמרתי שכשנוטלין היפוי יש חשש ח"ו לחירוב הבית ובפרט בעו"הר שרואין שנתפשטו האפיקורסין וזה ח"ו סימן ומופת גדול על צרות רעות כי כן דרך היצ"הר להסית לעשות רע וכן הי' קודם גירות שפאניען וגירית צורפת וספרד וכן במצרים כתיב וירעו אותנו המצרים ויענונו והמקונן אמר עיני עוללה לנפשי מכל בנות עירי שקשה הלשון דמה עוללין עיניו דאם כוונתו על הבכי כבר כתיב עיני נגרה מאין הפוגות עד ישקיף וירא ה' ועוד היכי אמר מכל בנות עירי ודאי שהם בכו יותר שבהם נעשו הצרות והוא רק ראה הצרות לכן נראה הכוונה דפרק הספינה

אמרינן דאותו היום שנפטר אברהם מהעולם עמדו כל גדולי הדור ואמרו אוי לו לעולם שאבד מנהיגו ואוי לה לספינה שאבד קברניטה והדברים נאמרים בכפל ולייישב נראה כי הספינה שאין לה מנהיג אף שקשה לבא אל מחוז חפצה בלי מנהיג חכם מ"מ כל שיש להספינה משוט מבטחו שלא יהי' נטבע משא"כ ספינה שאין לה משוטים אינו מובטח מהטביעה וידוע שכל דור אחרון אין לו ערך בראשון ואם הראשונים כמלאכים וכו' ובש"ס אמרו אכשר דרי בתמי' ומרגלא בפומי לפרש מאמר חז"ל בעירובין אם הראשונים כמלאכים אנו כבני אדם ואם הראשונים כבני אדם אנו כחמורים והנה אינו מובן שחכמי הש"ס מסתפקים במעלות הראשונים אבל כוונתם בזה דאם אנו משיגים ומבינים מעלות הראשונים שהם כמלאכים אזי אנו כבני אדם אבל אם נדמה בנפשותינו מעלות הראשונים כבני אדם אזי אנו כחמורים וזה שאמר בכפל כי הדור הראשון אשר הכירו המנהיג הטוב והנהיג כבר אותן בהנהגה טובה ומושרש בלבם הנהגתו הטובה קצת העולם עדיין עומד רק שנשאר בלא מנהיג אבל הדור הבא אחר זה זמן רב אשר כבר יצא דרך הטוב שהנהיג המנהיג הטוב מלבם והי' דומין לספינה שאבד קברניטה שאינם מובטחים ואפשר שיגיעו לשטף מים שיעברו על ראשם שיטבעו במינות ואפיקורסת וזה שאמר עיני עוללה לנפשי שהי' רואה ברו"הק שמחמת הסתלקות השכינה יתקלקלו הדורות קלקול רב וזהו שאמר עיני כלומר מה שעיני רואות הקלקול שיהי' לעתיד עוללה לנפשי יותר ממה שאני רואה הצרות שנעשו בבנות עירי הקלקול העתיד מזיק וכואב לי יותר מכל הצרות שאני רואה רבותי הרבה יש לבכות ולהתאנן על פטירת צדיק זה וכמ"ש תמרים הניעו ראש על צדיק כתמר ומה שמכנה הצדיק כתמר שבש"ס אמרו תמר אין גזעו מחליף וה"נ אמרו צדיק שמת אין לו תמורה וגם אמרו נשום לילות כימים על משים לילות כימים שהי' עוסק בתירה ועבודה יומם ולילה והי' עניו גדול והי' עומד בפרץ נגד המינים העיקר מה שאנו צריכין לבכות במיעוט הת"ח על סילוק הקדושה והתגברות כח הטומאה כמ"ש באשת פנחס כי שמעה אל הלקח את ארון אלקים ומת חמי' ואישה ותקרא לנער היולד אי כבוד לאמור גלה כבוד מישראל כו' כוונת הדברים שבשעה שקראה לנער אי כבוד הי' בוש' לאמר לאחרים שכוונתה שגלה כבוד מישראל משום כולם משום ארון אלקים ואל מות חמי' ואישה ותאמר שנטילת הכבוד מישראל הוא רק על הלקח ארון אלקים כמ"כ יש להתאונן העיקר במיעוט הלומדים כי נלקח ארון אלקים בד"א כי כל משפטיו צדק ואוי לנו שהחיינו לדור הזה אשר נתמעטו הלומדים והצדיקים ממאה נשאר אחד זכרו נא סך הלומדים שהי' זה נ' או ס' שנים וכמה יש עכשיו מה נאמר ומה נדבר לן יאות למספד בכל מילי דמרירה ולהוריד כנחל דמעה על

הדור הזה אשר נתבזה בעיניהם כל חכמי ישראל והוטב בעיניהם כל דרכי הגוים וע"יז נתקיים בנו הנני לוקח את מחמד עיניך במגיפה שלוקחין מאתנו כל מחמד עין הת"ח כדכתיב והי' אם בחוקותי תמאסו ואת משפטי תגעל נפשכם ופר"שי שונאי חכמים וכתיב אף אני אעשה זאת לכם אעשה כרצונכם ואטול מכם הת"ח אוי בעוה"ר גלה כבוד מישראל וכבוד התורה וידוע מאמר הכתוב שמואל ב' ג' כי שר וגדול נפל מישראל ולכאורה קשה מה שאמר שר וגדול שה"לל שר גדול אך אמר שהי' בו שני ענינים א' שהי' גדול באיכות ב' שהי"ת נתן חנו בעיני כל העולם שהי' כולם נכנעין מפניו וקבלו אותו לשר עליהם והי' שומעין לקולו כמ"כ הראוי לומר על צדיק זה שהי' הכל שומעין לקולו אפילו שרי האומות בזמן שהי' האפיקורס רצה לדרוש מונעו ע"י שרי המלך ועתה מה תהוי לן ממינים ואפיקורסים וראוי לומר ע"ז כמ"ש על ר' אבהו שפעי כל עמודי דקיסרי מיא ובודאי לא עשה רחמנא ניסא למגנא רק היא ע"ד מליצה כי על שלשה עמודים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמ"ח שעבודה זו תפילה וכשרוצה לומר שהסמיכה שסמכו עליו נתקלקל נאמר וכל ברכיהם תלכנה מים היינו שנמס והי' למים ור"א הי' חשוב בקיסרא והי' עמוד גדול לסמוך עליו וכשמת נתבטלו כל הסמיכות ולא נשאר עמוד לסמוך עליו וכ"כ אנחנו כשהתחילו האפיקורסים לעשות תפלה אין עמוד לסמוך עליו ואמרו בש"ס נשי דשכנציב אמרו מותא כי מותא מרעא חבולי' אמרו זה על מי שנלקח קודם זמנו דלהצדיק אין מספיד כמ"ש במדרש. על הקרא מתוקה שנת העובד אם מעט ואם הרבה יאכל יגע ר' בון בכ"ה שנה מה שאחר יגע בשבעים שנה וכמ"כ אמר אצל הצדיק מותא כי מותא כלומר אין הפרש במה שמת עכשיו או אח"כ ואדרבא הרמב"ם כתב לבנו אשרי מי שתתמה ימיו במהרה ומרעא חבולי' לשון חבול מלשון משכון כלומר אם חבול תחבול אמרו שאין רע רק לממשכנין כי הצדיק היא כשנתמשכן מן בעד ישראל עוד אמרו בש"ס נשי דשכנציב אמרו ווי לאזלא ווי לחבולא והיינו כשנלקח הצדיק שלא השלים חלקו ווי לאזלא היינו להמת ווי לחבולא היינו להממשכנין וירמי' אמר בשם ה' מי יתן ראשי מים ואבכה את חללי בת עמי י"ל דחללי היינו הצדיקים כדכתיב כי לבי חלל בקרבי כי הצדיקים יש להם להתאונן יותר ויותר כי יש להם דאגה על עצמן שלא יתקלקלו כדכתיב הן בקדושיו לא יאמין כי יש עוד מין אבלות מחמת קלקול הדור אחר מותו כענין שאמרו במדרש כשמת משה הי' יהושע בוכה ומתאבל ימים רבים ואמר אבי אבי רבי רבי אבי שגדלתני רבי שלימדתני עד שאמר לו הקב"ה עד מתי אתה בוכה ומתאבל וכי לך לבדך משה מת הלא אין מת אלא לי שמיום שמת אבל גדול לפני כענין שנאמר ויקרא ה' צבאות ביום ההוא לבכי

ולמספד שהוא תמי' כי האי קרא על חורבן בהמ"ק נאמר ולא על מיתת משה וגם מה תנחומין הוא זה שאבל גדול אף לפני הקב"ה והפי' היא כך שיהושע כשהי' מתאבל לא הי' מתאבל רק על צרת נפשו ומחמת צרת נפשי' ממילא לא הי' יכול להנהיג העם וע"ז אמר הקב"ה הלא אבלות של משה הוא לו שאלו לא הי' מת לא הי' ישראל חוטאין ומיתת משה גורמת חורבן ביהמ"ק א"כ אין ראוי לך להתאבל על צרותיך רק על האבל המגיע להקב"ה וצריך אתה לראות להנהיג את העם למנוע האבל מהשכינה וכן במ"ק כשמתו בניו של ר' ישמעאל נכנסו ארבעה זקינים לנחמו אר"י עונותינו תכפוהו אבלותיו פתח ר"ט ואמר וכל בני ישראל יבכו את השריפה אשר שרף ה' ומה בני אהרן שלא נמצא בהם רק דבר אחד טוב כתיב וכל ב"י יבכו את השריפה בניו של רבי עאכו"כ שקשה הלא צדיקים גמורים הי' ומפורשים שמחמת שר"י אמר שמשום שרבו עונותינו מתו ואמרו הם שזה הספד לכל ישראל שהרי בני אהרן לא היו ישראל צריכים להם רק לדבר אחד כי הי' להם משה ואהרן וזקנים בכו כל ישראל בניו של ר' שהוא הפסד לכל ישראל והאי לאו משום עונותיו של רבי מתו א"כ מכ"ש אנחנו הרבה יש לנו להתאונן ולבכות על מיתת צדיקים הללו כי יותר שהצדיקים מתמעטין יותר כח הטומאה מתגברת וזה כוונת הכתוב הצדיק אבד ואין איש שם על לב ואנשי חסד נאספו באין מבין כי מפני הרעה נאסף הצדיק מ"ש הצדיק אבד ולא נאבד כי מצינו ברב אשי שהקפיד על מה שאמר הספדן בכי לאבלים ולא לאבידה כי אין אבידה שייך בצדיקים רק הצדיק כשמת בזמנו אחר שהשלים חוקו היא שמחה לפניו שהשלים חוקו לפני הקב"ה כמ"ש הקב"ה שמח בבוא אליו נפש צדיק אבל כשנוטלו קודם זמנו שעדיין לא השלים חוקו הוא קשה לו שאפשר שיצטרך להתגלגל וגם קשה להקב"ה כמ"ש קשה מיתתן של צדיקים לפני הק"בה וזהו חשוב כאבידה לפני הצדיק וזהו שאמר הצדיק אבד לומר שמת קודם זמנו ואבד מה שהי' יכול לסגל תורה ומצות ואין איש שם על לב ואנשי חסד נאספו פי' כי מחמת זה שהצדיקים נאבדו מן העולם כח הטומאה מתגבר וממילא נתבטל מהעולם עשיית חסד כי כשישראל עושין רצונו של מקום כתיב ונתן לך רחמים וכשאין עושין רש"מ כתיב ואספתי ממך את החסד ואת הרחמים והיינו שיאסוף מישראל שלא יהי' עושין חסד וידוע שאברהם מת קודם זמנו שנגרע מחייו חמשה שנים שלא יראה עשו בן בנו יוצא לתרבות רעה שאין הצדיק יכול לראות ברע כמ"ש דוד פלגי מים ירדה עיני על לא שמרו תורתך וזה מ"ש שלא יראה רעה הכוונה שלא יראה ברע שיעשו העם וז"ש ואנשי חסד נאספו היינו שכלו אנשי חסד ובאין מבין כי מה שנאסף הצדיק הוא מפני שהק"בה יודע שעתידין ישראל להרשיע ולקלקל מעשיהם ובכדי שלא יראה ברעתם

שיעשו גורע משנותיהם וישראל אף שרואין שבודאי יהי' קלקול הדורות מעת מיתת הצדיקים אין שום אדם מבין שבזה הדבר תלוי כי כשהצדיקים בעולם נותן הק"בה רחמים לישראל ובאם ח"ו אין צדיקים בעולם נוטל הק"בה רחמים מבני אדם שלא ירחמו אחד על חבירו וע"ז אמר קהלת ראיתי את העשוקים והנה דמעת העשוקים ושבח אני את המתים שכבר מתו מן החיים אשר המה חיים עודינה כמו שפירשתי בפירושי לקהלת כי עינינו הרואים הצדקה והחסד שיצא בפה ק"ק ליסא בזמן שהי' הרבה ת"ח בעיר והצדקה והחסד שיוצא עכשיו כשנתמעטו הת"ח ועם כל זה אין שום אדם מבין ונותן אל לבו מה ענין השתנות הזה שזה ימים לא כבירים הי' לכל אדם לב ליתן הרבה צדקות ועכשיו נתמעטו הלבבות ולזה ראוי לכל אדם שיאחזנו רעדה כידוע שאין חסד ורחמים יורד מלמעלה עד שיש רחמים מלמטה כדכתיב ונתן לך רחמים ורחמיך ועכשיו בעו"הר נסתלק הרחמנות מן העולם כשהולכין בשביל איזה צדקה הכרחית מאספין מכל. העיר לכל היות ג' ר"ט הרי שניטל מאתנו החסד והרחמים מלבינו וזה התחלה ח"ו לסילוק החסד והרחמים מלמעלה וגם השפעת קדושה בעו"הר נסתלק מלמעלה עד שנתרבו עזי פנים בדור ולא די להם שמבזין הת"ח שבדורינו אלא אף החכמים שבתורה שבע"פ ואף בתורת משה שלחו יד וכל תאותם ימ"ש הוא רק למעט התורה ואמרו לא חרבה ירושלים עד שהי' מלעיבין במלאכי אלקים ורואין דברי האפיקורסים ולכך בעו"הר אשר התורה והמצות הן למשא היפך מאבותינו ולכך העונש היא שעול מסים והארנונות גברו עלינו עד מאוד כפלי כפלים מאבותינו והצטרכות הן כפלי כפלים מלאבותינו והפרנסה נתמעטה עד בלתי תכלית כמ"ש חז"ל כל הפורק ממנו עול תורה נותנין עליו עול מלכות ועול דרך ארץ ולזה אני אומר בכוונת הכתוב ישעי' כ"ח כי צו לצו קו לקו זעיר שם זעיר שם כי בלעגי שפה ובלשון אחרת ידבר אל העם הזה והי' להם דבר ה' צו לצו קו לקו זעיר שם זעיר שם למען ילכו ויכשלו אחור ונוקשו ונלכדו והכוונה כי הם מחזיקים התורה שבע"פ למשא כבד ולעול מחמת המשמרת למשמרת שעשו חז"ל ולכך אומרים שהתורה זו היא על מצוה א' ציווים הרבה וראוי למדוד התורה בקו המשקולת בל יוסיפו ובל יגרעו והיינו קו לקו כלומר שימדדו התורה בקו המשקולת ואז זעיר שם זעיר שם כלומר בכל יום מודדין בקו המשקולת ואז זעיר שם זעיר שם כלומר בכל יום מודדין בקו המשקולת עדיין אנחנו עושין יותר מהציוי ובכל יום ממעטין מעט מהמצוה וממעטין אותה עד שלא נשאר מהתורה ומהמצות רק מעט מזעיר וזהו שאמר זעיר שם זעיר שם ולזה אמר והי' דבר ה' ודיבר לשון קשה הוא כלומר שהדיבור הקשה מהשי"ת יהי' ג"כ כך שעד שכלה הפקידה הראשונה השני' ממהרת לבוא לזה אמר שיהי' צו

לצו והנה בשעה שהעולם הי' מוותרים בממונם לתורה ומע"ט הי' הק"בה ג"כ מוותר והי' לכ"א פרנסה בריוח משא"כ עכשיו שאין מוציאין ממונם לתורה ולמצות הק"בה מוריד להם ג"כ פרנסותיהן בקו המשקולת וממעט בכל יום ואומר שעדיין הוא יותר מהראוי להן ובכל יום ויום ממעט שלא נשאר להם רק מעט מזעיר וזהו שאמר זעיר שם רבותי אל ישיאו אתכם האפיקורסים בחלקלקות דבריהם כי זה ממשיך רק הרע ולכו בדרכי אבותיכם (איכה ג') מי זה אמר ותהי ה' לא ציוה מאתו לא תצא הרעות והטוב מה יתאונן אדם חי גבר על חטאיו נחפשה דרכינו ונחקורה והפירוש שהי' ביניהם נביאי שקר כדכתיב נביאיך חזו לך משאות שוא ותפל והי' מתנבאים טוב על ישראל וירמי' הי' מתקוטט עמהם והי' מתנבא לרע וידוע דאמירה לשון רכה ודיבר לשון קשה ולזה אמר לישראל מי זה אמר ותהי כלומר מי הוא זה שאמר טוב ומתקיים דבריו וזה ראי' כי ה' לא ציוה להם להתנבאות כי מפי עליון לא תצא הרעות והטוב כלומר שלא תצא מפי עליון ליתן טוב בעד אלו הרעות שעושין אותם רק מה יתאונן אדם חי כלומר מה יש לצדיק כי הצדיק נקרא חי כמ"ש בן איש חי להתאונן כשנלקה גבר על חטאיו כי זה הוא סיבה שנחפשה דרכינו ונחקורה נשא לבבינו אל כפים כדכתיב תשב אנוש עד דכא ותאמר שובו בני אדם אמנם נחנו פשענו ומרינו את פיך היינו שמרינו את דבריך ואמרנו שאין ממש בדבריך לכך לא סלחת ולכך יש לומר בדורינו זה שרואים אנחנו מיום שהתחלנו לשנות מדרכי אבותינו רק רע בעולם לכן נחפשה דרכינו ונחקורה ונשובה אל ה' כי מיתת הצדיקים אין מכפרת רק עם תשובה דאל"כ אין סברא לומר שמיתת הצדיק שמת בחטאינו יהי' כפרה על החטא ובזה ניישב המאמר שהתחלנו דאיכא מחלוקת דאמר ר' אמי אין מיתה בלא חטא ואין יסורים בלא עון אין מיתה בלא חטא דכתיב הנפש החוטאת היא תמות אין יסורים בלא עון דכתיב ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם ומקשה מהא דתניא ד' מתו בעטיו של נחש ומסיק דיש מיתה בלא חטא ויש יסורין בלא עון וקשה להתו' דהאיך נלמוד דיש יסורים בלא עון ואב"ז המהרש"א הקשה דהאיך שייך לומר דמיתה שהיא העונש היותר חמור על החטא ויסורים יהי' על עון וליישב כל זה נאמר דהנה יש מיתה טבעיות ששיעור ימי חייו של אדם הוא משורש עפי' הלידה כשיעור הליחות השרשיות ויש מיתה עונשיות על חטאו וכיון שאמר אין מיתה בלא חטא מוכח דאפילו מיתה טבעיות אינה בלא חטא שאם לא הי' חוטא הי' כאלי' הנביא שעלה חיים לשמים ודרש פשטי' דקרא דהנפש החוטאת היא תמות היינו מיתה טבעיות דאפילו במיתה טבעיות אינו מת רק החוטא ומקשה מד' שמתו בעטיו של נחש ומוכח שיש מיתה בלא חטא וע"כ צריכין לפרש הקרא דנפש החוטאת היא

תמות מיתה עונשיות דהיינו לפעמים מגיע אפילו מיתה בעד חטא וכיון שמוכח דיש מיתה אפילו על חטא דהא כתיב נפש החוטאת תמות מכ"ש דיש יסורין בלא עון דאפילו על חטא יש לפעמים יסורים כיון דאפילו מיתה יש לפעמים על חטא וזה שאמר ר"מ כי הוי מסיים ספרא דאיוב שהכתוב מעיד עליו שהי' תם וישר והי' לו יסורים קשה ממיתה מוכח דיש יסורין בלא עון וממילא יש מיתה בלא עון וע"כ סוף כל אדם למות וכיון שהתורה העידה וירא ה' את כל אשר עשה והנה טוב מאוד וכיון שהסוף כל אדם הוא רק למות ע"כ גם המיתה טוב מאוד וכאשר אמר ר"מ בעצמו והנה טוב מאוד זה המות שכאשר נתבטל החומר יכול הנפש והנשמה להתדבק בהש"ית והמיתה היא תיקונו של הנשמה וכן תיקונו של הבהמה הטהורה שהתירה רחמנא לאכילה וע"כ משום שיש נצוצות קדושות ונתקנו במצות השחיטה והברכה והכל למיתה הן עומדין כלומר כל שאר הדברים למיתה עומדים להיות כלין ואובדין כי לא נבראו רק לצורך האדם וכיון שמיתתו הוא תיקונו ראוי לאדם להיות גדול בתורה:

במדרש פרשת ויחי:

ויתמו ימי בכי אבל משה ויב"נ מלא רוח חכמה וביעקב כתיב ויעברו ימי בכיתו וידבר יוסף אל בית פרעה אבי השביעני אלא יעקב שהי' לו בוכים כתיב ויעברו משה שלא הי' לו בוכים כתיב ויתמו והו' תמי' וכל התירוצים הנאמרים בזה לא ראיתי לאחד מהם שיהי' שייך מחמת זה בזה הלשון ויעברו ובזה הלשון ויתמו לכן נראה לפע"נד בדרך מרווח כי הנה ימי המשתה וימי אבילות נקראים מצד שני בחינות א' כשיש בכי ואבל בפועל נקראים ימי בכי ואבל וכן כשהן ימי המשתה בפועל וכמות הימים שהן בפועל יהי' שלש או עשור כל אותן הימים נקראים ימי המשתה או ימי הבכי בחינה ב' ימי בכי ואבל או ימי משתה שקבעו חז"ל ואותן הם נקראים רק על השיעור שקבעו חז"ל שבעת ימי המשתה או שבעת ימי אבל ואף שאין בהם אבל או שמחה אפילו יום אחד מ"מ נקראים ימי אבל או ז' ימי משתה ע"ש השיעור שקבעו חז"ל והרמ"בם במ"נ בשותף שם עבר כתב דשם עבר הונח ראשון על מי שעבר ממקום למקום ואח"כ הושאל לכל מי שעושה דבר יותר מהגבול נקרא עבר כמ"ש כגבר עברו יין ולזה מפרש ושכותי כפי עליך עד עברי לאשר שהוא יותר מהגבול השגת אדם וכאשר עבר הגבול הוצרך להגנה שלא יזוק עיי"ש וזה כוונת המדרש דהנה ביעקב שרצה הכתוב לספר המעשה ולהגביל הזמן אימת שדיבר עם בית פרעה שהי' המעשה ההוא אחר שעברו ימי בכיתו של יעקב ובהיות שימי הבכי של יעקב הי' שבעים יום כמבואר בכתוב והם הרבה יותר מהגבול לכך נאמר ויעברו שמורה על העברת הגבול משא"כ אם נאמר על דבר שכלה בשלימות

לא פחות ולא יותר כענין שנאמר וכל הדבר שנשלם תם ונשלם וכן נאמר תם הכסף ולזה במשה שהקבלת הזמן מסיפור המעשה שרוצה לספר אימת שהי' דובר הק"בה לי"בנ שהי' אחר קביעת הזמן שנקבע לבכי ואבל ואחר שכלה הזמן הקבוע לבכי ולאבל הי' אז דיבורו של הק"בה וכיון שזמן הזה נשלם בשלימות לא פחות ולא יותר לכך כתיב ויתמו וזה כוונת המדרש יעקב שהי' לו בוכים כלומר שהשיעור הכתוב בתורה הי' לו בוכים ממש כי השיעור ששיערה רחמנא להמעשה של הדיבור לבית פרעה הי' לו בוכים ממש ואותן הבכי' שעברו הוא בכי' יותר מהגבול לכך כתיב ויעברו משא"כ משה שלא הי' לו בוכים כלומר שהשיעור הנאמר בכתוב להגביל הזמן אימת הי' דיבורו של הק"בה ליהושע לא הי' לו בוכים ממש כי השיעור לא נאמר על הבוכים רק להגבול של בכי ואבל שגבלו חז"ל ואותו הזמן נשלם בשלימות לכך נאמר ויתמו ויותר יתכן בזה עפ"י הידוע שאסור לבכות על המת יותר מדאי רק השיעור שקבעו חז"ל כמ"ש המתקשה על המת יותר מדאי על מת אחר הוא בוכה והמצרים שהי' בוכין על מיתת יעקב שבעים יום כדכתיב ויבכו אותו מצרים שבעים יום והמצרים עברו באמת הגבול שגבלו חכמים ג' לבכי ולזה אמר יעקב שהי' לו בוכים עד אותו השיעור והיא הי' יותר מהגבול לכך נאמר ויעברו וכמ"ש לעיל משה שלא הי' לו בוכים כלומר שלא הי' לו בוכים אחרים רק שבכו ויתאבלו כל ישראל על מיתת משה ועל המת אסור לבכות ולהתאבל יותר מהשיעור של שלשים ולכך תיכף כשכלו ימי בכיתו על מיתתו שאסור לבכות יותר על המת ויסיחו דעתם מהאבילות הי' השראת הק"בה על יהושע:

מסכת קידושין פרק האשה נקנית:

יודוך ה' כל מלכי ארץ. בשעה ששמעו אנכי ולא יהיה לך אמרו לכבוד עצמו הוא דורש כיון ששמעו כבד את אביך ואת אמך חזרו והודו לדברות הראשונות נלע"ד לפרש דהנה כל המצות הם לטוב לנו דאם יצדק מה יתן לו וכן מפורש בתורה דכתיב ויצונו ד' לעשות את כל החוקים האלה לטוב לנו לחיותנו וגו' וזהו מאמרם ז"ל בשעה ששמעו אנכי אמרו לכבוד עצמו היא דורש פירוש שהמצות אינן אלא לכבוד עצמו שרוצה שיתפרסם אלהותו בעולם ולא היה כלל בשביל טובותינו וכאשר שמעו מצות כבד ראו שרוצה שיהא טוב הסידור בנינו ומשגיח על טובותינו יסיים ג"כ למען יאריכון ימיך ראו בעצמם שרוצ' במאוד לטובותינו והודו שכולם הי' בשביל טובותינו כנ"ל ואפילו הפירסום אלהותו היה גם כן בשביל טובותינו וזה היה הכוונה באומרם ז"ל שמסוף דבריך ניכר ראש דברך אמת. ירצה כי אמת נאמר על דבר שאינו מצפה לתשלום גמול וזה אמרו אה"ע מתחלה סברו כי הוא רוצה גם לטובתו לפרסם גודל מלכותו וזה אינו

אמת לאמיתתו כיון שמכוין בזה טובתו אמנם כאשר שמעו סוף דבריו שכוונתו אינו רק לטובת זולתו לשמור מצותיו ולטוב לנו דמזה הבינו כי גם דברות הראשונות היו רק לטובותינו וזה אמת כי אינו לגמולו רק לגמול את בריותיו:

מסכת סוטה פרק אלו נאמרין:

ואמר ריב"ל אין נותנין כוס של ברכה לברך אלא לטוב עין שנאמר טוב עין הוא יבורך אל תקרי יבורך אלא יברך והוא תמוה א' דמה הוה קשה לו על הפשוט כדכתיב יבורך ב' והא קיימא לן אורח מברך ונראה לי הכוונה דהנה אף שהאומר סלע זו לצדקה בשביל שיחיו בני הרי זה צדיק גמור מכל מקום לא מקרי טוב עין אלא מי שהוא נותן בשביל שמרחם על העני זה הנקרא טוב עין והיה קשה להם מאי דכתיב טוב עין הוא יבורך הא אפילו אם אינו נותן צדקה רק בשביל עצמו נתברך. אמנם כשהוא טוב עין ומשפיע לאחרים שלא בשביל עצמו מעורר גם כן צינור המשפיע על אחרים וזה כוונת הש"ס אל תקרי יבורך אלא יברך דהיינו שמשפיע לאחרים בזכותו וזה אי אפשר רק על ידי מי שהוא טוב עין. וזהו כוונתן גם כן במה שאמרו אין נותנין כוס של ברכה אלא לטוב עין דהנה הרמב"ם במ"נ ח"א כתב דהא דאמר בש"ס שנותנין כוס של ברכה לדוד בעת הגאולה דהיינו שכוס של ברכה נקרא שפע שמשפיע על ידו. וזהו כוונתן כאן אין נותנין כוס של ברכה לברך פירוש אין ממשיכין השפע רק על ידי מי שהוא טוב עין:

בפרק עגלה ערופה:

משמת רבי בטלה ענוה ויראת חטא אמר ליה רב יוסף לא תיתני ענוה דאיכא אנא אמר ליה רב נחמן לא תיתני יראת חטא דאיכא אנא והוא תמוה היכן ענותנותן כיון שמשבחין עצמם בזה. והנראה בכוונתן דהנה בלאו הכי קשה אהא דתני משמת רבי בטלה ענוה והלא היה תנאים הרבה וכי לא היה בהם ענו רק רבי ולזה נראה בכוונת התנא ונמשיל לזה משל שפעם אחת נסע אחד לקבץ מעות וקרא שמו מוכיח מעיר גדולה בראד ועמד לדרוש ואמר שאינו יודע כלל ואינו בן תורה מ"מ לא שקר מיליו שהוא מוכיח מבראד בהיות שהיה עשיר וגביר גדול בעיר זו וירד מנכסיו עד שאין לו לחם ושמלה וכל הרואה רואה שאין העושר קנין עצמי ואין מוכיח גדול מזה ומרבי גם כן יכולין ללמוד שאין במה להתגאות כי ברבי היה תורה וגדולה במקום אחד עד שאמרו בבבא מציעא דף פ"ה אהורייריה דבי רבי הוי עתיר משבור מלכא והיה נשיא בישראל והיה בעל יסורין גדול מאוד ובשעה שהיה יוצא לנקביו אזיל קלא בתלתא מילא ואין אדם מתפעל אלא מראיית עין וכל מי שראה גדולת רבי ויסורין שלו נשבר לבו בקרבו והיה רואה שאין לו במה להתגאות לא בעושר ולא בגדולה כי מה בצע בעושר וגדולה מי שיש לו יסורין כאלה

וכל אדם מעותד לזה ויקר פדיון נפשו וחדל לעולם נמצא יסורין של רבי היה מעורר ענווה בלב כל אדם ולזה אמר רב יוסף לא תיתני ענוה דאיכא אנא כלומר כי ממני גם כן יכולין ללמוד כל העולם שאין להם במה להתגאות שהיה לו גם כן תורה וגדולה במקום אחד שהיה נשיא כמ"ש משמת רבה מלך רב יוסף ונעשה בעל יסורין גדול ונעשה סגי נהור וסומא חשיב כמת ועוד שחלה ושכח תלמודי ובכל פעם הזכיר לו אביי ואמר ליה רבי לא כך שנית ואין לך צער ושפלות גדול מזה:

ולזה שממנו ג"כ יש ליקח ראייה להיות עניו שאין לאדם במה להתגאות לא ששיבח עצמו חס ושלום בעניו וכן הוא הפירוש של יראת חטא דכל יסורין של רבי היה על חטא קל שעשה וממילא היה לכל העולם יראת חטא ולזה אמר רב נחמן לא תיתני יראת חטא דאיכא אנא שהיה יודע בעצמו שגם כן נענש על חטא קל. ובזמן הזה ודאי דיכולין ללמוד שרואין כמה עשירים שנפלו לשאול תחתיות ואין לך דבר שמחזיר למוטב רק כשהן מעונין ומדוכין ביסורין ורוב טובה הוא דבר המחטיא את ישראל שהרי מרוב זהב עשו את העגל וכל המידות הרעות באות מזה מהשפעת רוב הטובה בגאות ורכילות ולשון הרע באמרם מי אדון לנו כי העניים מחמת שלבם נכנע יש יראת אלקים בלבם ועשיית הרע הוא המביא הרע לעולם:

מסכת בבא קמא פרק ארבעה אבות:

וכבוד עשו לו במותו וכו' אלא שהניחו ספר, תורה על מיטתו ואמרו קיים זה מה שכתוב בזה וכו' אמר לו אפילו קיים אמרינן לימד לא אמרינן והאמר מר גדול תלמוד תורה שהלימוד מביא לידי מעשה לא קשה הא למיגמר הא לאגמורי. תוספות וקשה לרבינו תם ואדרבה בסוף פרק קמא דקדושין דייק מהכא דתלמוד עדיף וכו' ונלע"ד לתרץ כי בודאי כשמשבחין דבר אחד מחמת שמביא לידי דבר אחר ודאי דהדבר אחר הוא חשוב יותר כמו שחשיב זריזות מביא לידי זהירות וחשיב עד רוח הקודש ובודאי דרוח הקודש הוא חשוב יותר מכולם וכן אם יאמר אדם מאה זהובים חשובים מאוד דיכול לקנות בעדן אבן טוב מורה הלשון דאבן טוב חשוב יותר דהא מכח זה מחשיב המנה. אמנם אם יאמר מאה מנה חשובים מאוד דיכול לקנות בעדן מאה אבנים טובות נהי דמורה הלשון דמאה אבנים טובות חשובים יותר מכל מקום מורה גם כן שמאה מנה חשובים יותר מאבן טוב אחד ולפי זה אתי שפיר דהנה בכאן לכאורה קשה דלפי הס"ד דקיים אמרינן לימד לא אמרינן דהיינו לימוד של עצמו כדמוכח מדברי התוספות ולכאורה תמוה מאוד דהא תלמוד תורה הוא אחת ממצות עשה וכיון דאמרינן קיים זה כל מה שכתוב בזה על כרחך קיים גם כן מצות עשה של תורה שנאמר בה והגית בה יומם ולילה ולמה לו

להקשות מהא דתלמוד מביא לידי מעשה וע"כ צריך לומר דלומר למד כל מה שכתוב בזה דהיינו שלמד כל התורה כולה הוא שבח יותר גדול מקיום כל התורה לפי הס"ד ושפיר אמר דלמד כל מה שכתוב לא אמרינן רק לחזק ועל זה מקשה שפיר דהא קיום כל התורה עדיף מלמד כל התורה דהא אמרינן גדול תלמוד תורה שמביא לידי מעשה אלמא שמעשה הקיום של כל התורה עדיף מלימוד כל התורה משא"כ בקידושין שנחלקו אם תלמוד גדול או מעשה גדול ע"כ אי אפשר לומר דפליגי לענין נתינת שכר של הקב"ה דזה דמי לתא דמקשה בכל מקום הילכתא למשיחא וכן אי אפשר לומר דפליגי איזה גדול דמביא לידי מעשה וכיון דמעשה הוא רק מעשה פרטי וידוע שתלמוד דף אחד בלול מכמה הלכות מעשים ובודאי דעדיף ממעשה פרטי שהרי לימוד זה מביא להרבה מעשים כן נראה לפענ"ד. ליישב:

פרק שור שנגח את הפרה:

שאל ר' חנינא בן עגיל את ר' חייא בר אבא מפני מה בדברות הראשונות לא נאמר בהן כי טוב ובדברות אחרונות נאמר בהן כי טוב ופירש"י גבי כיבוד אב דכתיב למען יאריכון ימיך ולמען ייטב לך אמר ליה עד שאתה שואלני למה נאמר בהן טוב שאלני אם נאמר בהן טוב אם לאו שא"י אם נאמר בהם טוב כלך אצל ר' תנחום בר חנילאי שהי' רגיל אצל ר' יהושע בן לוי שהיה בקי בהגדה אזיל לגביה א"ל ממנו לא שמעתי אלא כך שמעתי א"ל שמואל בר נחום הואיל וסופן להשתבר מאי הוי אמר רב אשי חס ושלום פסקה טובה מישראל. והוא תמוה הרבה א' דגברא רבא כר' חייא בר אבא לא ידע מאי מקרא כתוב ב' דא"כ ח"ו פסק האריכות ימים מישראל ג' מפני מה לא אמר בלשון המקרא לא נאמר למען ייטב לך גם תמוה כל השינוים שבדברות הראשונות לאחרונות ולהבין מה שאמר שמואל שמור וזכור בדיבור אחד נאמרו והאבן עזרא בפרשת שמות הרגיש כבר בזה ליישב בדוחק עיין שם: וליישב זה נראה דמה ששאל לו מפני מה בדברות הראשונות לא נאמר בהן טוב ולא אמר שמקשה מפני מה לא נאמר למען ייטב לך כלשון הכתוב. לזה נראה דהנה ידוע המחלוקת דחכמים אמרו שכל העושה מצוה אחת מטיבין לו ומאריכין לו ימיו שמפרש למען ייטב לך בעוה"ז ור' יעקב פליג וסובר דלמען ייטב לך ליום שכולו טוב ולעולם שכולו ארוך והיינו לעולם הבא שעולם הבא נקרא טוב. ולזה הקשה לו שהסוברים כר"י מפני מה בדברות הראשונות לא נאמר טוב כלומר מפני מה בדברות השניות קורא עולם הבא עולם טוב ובדברות הראשונות אינו קורא בלשון טוב. וזה תמיה גדולה והשיב לו שא"י אם נאמר טוב שא"י אם הפירוש למען ייטב לך נאמר על עולם הטוב ואפשר דהלכה כרבנן דייטב לך כפשוטו ואז לא

יקשה כמו שאבאר והלך אצל ריב"ח וא"ל שסופן להשתבר דהנה אם נפרש כפשוטו למען ייטב בעולם הזה לא קשה דבע"ז דף ד' אמרו דבקרא (דברים ה') למען ייטב להם ולבניהם עד עולם טובה הוא דהוי הא מיתה איכא והיינו שבשכר קבלת התורה הובטח להם טובה בעולם הזה וזה שאמר אני אמרתי אלקים אתם מ"ט אכן כאדם תמותון היינו שבעשיית העגל פסק הטובה שהובטח להם ולפי זה בדברות הראשונות שנכתבו קודם שעשו את העגל שכבר הובטח להם טובה בשכר קבלת התורה ואם כן למה יש להבטיח טובה על מצוה פרטיות של כיבוד אב ולא קשה רק על דברות האחרונות שהרי התורה כולה היה כתובה לפניו במרום ומפני מה כתובה בדברות האחרונות למען ייטב כיון שכך היתה כתובה לפניו במרום קודם שעשו את העגל ועל זה השיב לו מפני שסופן להשתבר כלומר שהידיעה והבחירה אמת וכיון שידוע שסופן להשתבר וחס ושלום פסקה טובה מישראל שכבר אבדו הבטחה שהובטח למען ייטב להם ולבניהם. ולכך הוצרך להבטיח בדברות האחרונות טובה על מצות פרטיות ואריכות ימים הוצרך גם כן להיות בדברות הראשונות שהרי מיתה היה אף קודם שעשו העגל. ובתירוץ זה אתי שפיר כל השינוים שמצינו בין דברות הראשונות לאחרונות שקודם שעשו את העגל בקבלת הראשונות ישראל שעמדו על הר סיני פסקה זוהמתן עד שאמר אני אמרתי אלקים אתם ובטל יצה"ר מהם וכשעשו העגל חזר זוהמתן ואלו הן השינוים שבין דברות הראשונות לדברות האחרונות ממצות שבת מתחיל השינוים דבראשונות כתיב זכור ובשניות כתיב שמור בראשונות כתיב הטעם משום כי ששת ימים ובשניות כתיב הטעם כי עבד היית במצרים. בראשנות כתיב כבד את אביך ואת אמך ולא כתיב כאשר צוך ובשניות כתיב כאשר צוך בראשונות לא כתיב למען ייטב ובשניות כתיב למען ייטב בראשונות כתיב לא תענה עד שקר ובשניות כתיב עד שוא בראשונות כתיב לא תחמוד בית רעיך ואח"כ לא תחמוד אשת רעיך ובשניות כתיב קודם לא תחמוד אשת רעיך ואח"כ לא תחמוד בית בראשונות כתיב אצל בית ועבדו לא תחמוד ובשניות כתיב לא תתאוה:

ולפי הנזכר לעיל מתורץ הכל שבראשונות נתבטל היצר הרע משא"כ בשניות אחר שעשו העגל שחזר זוהמתן. והוצרך להזהירם באיומים ולכך באחרונים הוצרך ליראם כעבדים שהיו עבדים וכשלא ישמרו את השבת יחזור ויגלם בין האומות לעבדים וגם הוצרך להזהירם במצות לא תעשה כי שמור פן ואל הוא לא תעשה מה שאין כן בראשונות שכבר ניתן להם חירות ממלכיות נפסק היצר הרע מהם ואין מהצורך ליראם במלכיות רק להיות כמצווים ועושים כל מה שהיה אפשר להזהירם במצות עשה הזהירם במצות עשה וזהו שאמר זכור ושמור בדיבור אחד נאמרו שלא תאמר מחמת השינוים להכחיש.

הידיעה מהם ח"ו ולומר שמקודם בחשבם שיקבלו התורה ויתבטל היצר הרע הזהירם בזה הלשון ולזה (שאמר) שח"ו אל יעלה על דעתכם כך רק בשעה שאמר זה אמר זה כי הידיעה אמת ועם כל זה נאמר בכפל בשינוים פי הבחירה ג"כ אמת מה שאין האוזן יכול לשמוע היינו אין להשיג דבר זה כלל בשכל ב"א ולכך לא כ' בראשונות כאשר צוך כי לא נצטוו רק מפני שהיה כמצווין (ועושין) ובודאי לא יעשו רק מפני המצוה שהרי אין להם יצר הרע ותאוות עולם הזה כלל אבל בשניות שיש להם יצר הרע הוצרך לכתוב כאשר צוך שלא לחשוב בשעת עשיה בשביל קבלת תועלת להבא או לשעבר ולזה הזהיר שלא יעשו רק בשביל כאשר צוך ד'. בראשונות כתב עד שקר הוצרך להזהיר כשפסק היצר הרע רק על שקר המועט בראשונות שהצווי לא היה רק בשביל שיהי' רק כמצווה ועושה ולכך בראשונות אמר קודם אשה שהוא רק כמצווה ועושה דאמרינן בש"ס שמקודם יבנה בית ואחר כך ישא אשה ולכך הזהיר מקודם שבשעת עשיית הבית יהי' כמצווין בלא תחמוד בית ואחר כך בשעת לקיחת אשה הזהיר בלא תחמוד אשה. והרמב"ם כתב כי לא תתאוה נאמר על חמדת הלב ולא תחמוד נאמר על מי שעושה תחבולות וסיבות ליקח של חבירו ולזה בראשונות לא הוצרך להזהיר על תאוות הלבויית רק על מעשה שנעשה בפועל להיות כמצווין ועושין ולא הוצרך להזהיר רק על החמדה בפועל ולכך נאמר מקודם לא תחמוד ואחר כך לא תתאוה ולזה נאמר (ירמיה לא) כי הנה ימים באים וכרתי בריתי את ישראל ברית חדשה לא כברית אשר כרתי אתכם בהוציאו אותם ממצרים אשר הפרו את בריתי ואנכי בעלתי בכם כי זאת הברית אשר אכרות את בית ישראל אחרי הימים ההם אל ד' נתתי תורתי בקרבם ועל לבם אכתבנה וגומר הכוונה שלא יהי' התורה אצלם באזהרה כדרך שהיה בדברות השניות רק מצד עצמם ירצו לעשות המצוה והתורה יקבלו רק לענין שיהיו כמצווין ועושין:

מסכת בבא מציעא פרק השוכר את הפועלים:

אמר רב מה דכתיב מי כהחכם ויבן את זאת על מה אבדה הארץ דבר זה אמרו חכמים ולא פרשוהו וכו' עד שהקב"ה פרשו שנאמר על עזבם את תורתי ואמר ר"י אמר רב על שלא ברכו בתורה תחלה והוא תמוה למה לא פרשוהו חכמים והנביאים הא לא חרבה ירושלים עד שעבדו ז' בתי דינין ע"ז וגם הי' בה גילוי עריות ושפיכות דמים כמבואר כמה פעמים בנביאים והגמרא מלאה מזה. לכן נראה דהקושיא דעל מה אבדה הארץ היינו היאך באו לידי עבירות גדולות עד שיתחייבו אבידת הארץ ועל זה השיב הקדוש ברוך הוא על שלא ברכו בתורה תחלה. פי' דברכו הוא מלשון חשיבות והיינו שמתחלה לא נחשב לימוד התורה ביניהם והיינו שלא ברכו בתורה כלומר שלא נתפארו והחשיבו

התורה ביניהם ומחמת זה שעזבו את תורתי היינו לימוד התורה ממילא באו אח"כ לידי עבירות גדולות כאלה: שם ורחצו רגליכם אמר ר' ינאי ב"ר ישמעאל אמרו לו וכי בערביים חשדתנו שהם משתחווים לאבק רגליהם כבר יצא ממך ישמעאל. לכאורה אין ענין לומר שיש אומה שמאמינים שהאבק שמתדבק בכף רגליהם מעשה אלקים ב' קשה אטו בבית אברהם לא היה אבק על הקרקע והנראה לפרש בזה דהנה הרמב"ם כתב דהרגל הוא שם הנשאל על הסיבה שהסיבה נקרא רגל כמו ויברך אותך לרגלי שהפירוש כמו בסיבתי וזהו כוונתם כאן שיש אומה שמאמינים ואומרים שהסיבה שמסבבין מחכמתן הוא הנותן להם מחי' ובאמת זה שבא על ידי סיבותיהן נמשל לאבק פורח וזהו אמרו שמאמינים לאבק שברגליהם דהיינו לזה שבא מסיבותיהן ולזה אמר להן אברהם ורחצו רגליכם פירוש הטהרו עצמיכם מסיבותיכם והאמינו שאין ממש בסיבותיכם בלי עזר הקדוש ברוך הוא. והשענו תחת העץ פירוש הצדיק מכונה בשם עץ כמו שפירש רש"י בקרא דהיש בה עץ בפרשת שלח ואמר להם שישענו בצל הצדיקים שיגינו עליהם: שם עד אברהם לא הוי זקנה מאן דבעי משתעי בהדי אברהם משתעי בהדי יצחק בעי רחמי והוי זקנה שנאמר ואברהם זקן בא בימים והוא תמוה. א' היאך שייך לומר דעד אברהם לא הוי זקנה הא ודאי החומר כשנזדקן נחלש וכי היה מעשה ניסים קודם אברהם שלא יזדקן החומר. ב' קושית המהרש"א למה לא מביא הכתובים דמקודם ואני זקנתי ואדוני זקן. ג' קשה וכי הוא צריך להביא ראייה שעכשיו הוא זקן הלא החוש ועיקר הראייה צריך שמקודם לא הוי זקנה אם כן מאי ראייה מייתי מהנך קראי. ד' למה היה לו למבעי רחמי ע"ז וכי ליכא טביעת עין ע"ז. והנראה לי בזה ומקודם נקדים מה שפירשתי בקהלת (ב' ט"ז) בפסוק אמרתי אני בלבי כמקרה הכסיל גם אני יקרני ולמה חכמתי אני אז יותר ודברתי בלבי שגם זה הבל כי אין זכרון לחכם עם הכסיל לעולם בשכבר הימים הבאים הכל נשכח ואיך ימות החכם עם הכסיל והוא תמוה ויתבארו מתוך הביאור לכן נראה דבכאן מתחיל לחקור אם יש השארה לנפש ועיין בקהלת שהארכתי וכאן אין מקום לקבל ארוך. דהנה הפילוסופים מכחישים השארת הנפש ומוכחין זה דעל כרחך אם הנפש נצחי ודאי הוא חלק אלקי ממעל ויש כביכול עול בחיקו יתברך שיתן לזה נשמה יותר גדולה מלזה והיה ראוי להיות נשמה שוה לכל אחד ועל כרחך הנשמה הוא רק כח הבנה המורכב בחומר כמו חוש הראות וראוי שיאבד באיבוד החומר כמו שאר חושים והב"ע סתר דבריהם ואמר שכח השכל שבאדם אף שבתחלת הלידה הוא רק כח הכנה לקבל זריחה מלמעלה כשאר חושים מכל מקום הוא כח לקבל התעצמות שעל ידי מעשים טובים ועיון מושכלת יכול להעשות ממנו עצם נבדל ולפי דעת המקובלים

אחר לימוד תורה ומעשים טובים ניתן לו נפש מלמעלה חלק אלקי ממעל וזה מאמר שלמה שמביא בתחלה הוכחת הפילוסופים ואמר אמרתי אני כמקרה הכסיל גם אני יקרני כי לחומר קרא כסיל והנשמה הוא עיקר האדם דהיינו שחשב בדעתו שהנפש יקרהו ההעדר כמו החומר וראייה לזה כי למה חכמתי אני אז יותר דאי לא תימא הכי רק שהנפש הוא חלק אלקי ממעל אם כן תיקשי למה חכמתי אני אז יותר כנ"ל ואחר כך סתר זה דהנה יש להביא ראייה להשארת הנפש דכל החושים נחלשים המה לעת זקנה כמבואר בש"ס דעיניהם של זקנים כהות ואזניהם כבידות אבל השכל מתגבר לימי הזקנה כמאמרם ז"ל זקני ת"ח כל זמן שמזקינין דעתן מתיישבת עליהן ואם השכל יהי' כח המורכב בחומר כשאר חושים היה ראוי להיות נחלש לעת זקנה אלא ודאי דהשכל הוא חלק אלקי ממעל רק שהחומר מגרע כוחו לכן כל שהחומר יותר נחלש השכל יותר מתגבר וזהו שאמר שלמה על דברי הפילוסופים הנ"ל שגם זה הבל ומביא ראייה הנ"ל על זה ואמר כי אין זכרון לחכם וגומר כלומר שעינינו הרואות שהשכל והחומר אין להם זכרון בשוה. דהא בשכבר הימים הבאים הכל נשכח. כלומר דכשהימים מתחילין לשקוע לעת זקנה הכל נשכח שכל החושים נחלשין משא"כ השכל יותר מתגבר ומכאן ראייה איך ימות החכם עם הכסיל. כלומר היאך שייך לומר שהשכל יהיה אבוד באיבוד החומר כיון שהם חלוקין זה מזה דזה נחלש וזה מתגבר. וזהו כוונת המאמר עד אברהם לא הוי זקנה. דהנה הא בהא תליא דאם נאמר שיש השארה לנפש יש מעלה וחשיבות גם כן לזקנה דכיון שהוא חלק אלקי ממעל נתחזק יותר בהחלש החומר אבל אם נאמר חס ושלום שאין השארה לנפש והוא רק כח המורכב בחומר ממילא אין מעלה וחשיבות לזקנה דלעת הזקנה נחלש כמו שאר חושים המורכבים בחומר. והנה עד אברהם לא היו מאמינים בהשארת הנפש כי כל האמונות האמיתית הביא אברהם אבינו לעולם. וזהו שאמר עד אברהם לא הי' זקנה כלומר לא היה שום חשיבות לזקנה מאן דבעי משתעי בהדי אברהם משתעי בהדי יצחק פי' דהנה ידוע כי אברהם מנהיגו של כל העולם כלו. כמאמרם ז"ל בב"ב שאמרו במיתת אברהם ויי לעולם שאבדה מנהיגה ויי לספינתא דאזלא קברניטה ובודאי כל מי שהיה רוצה ליטול עצה נטל מאברהם ואחר כך כשנולד יצחק והיה חכם כאברהם וכיון שלא היו מאמינים בהשארת הנפש והיו חושבין להזקנה חסרון להשכל. לא היה משתעי רק בהדי יצחק כשהי' צריך להשיאו עצה בהדי יצחק משתעי בהדי אברהם. פירוש אחר שנטל עצה מיצחק חזר אצל אברהם מחמת שהיה זקן וראה הרבה מעשים לפניו כן הוא הדרך לישאל לזקנים אולי נזדמן לפניו מעשה כזה וראה בחוש וכיון שדבר זה תלוי באמונת השארת הנפש ובחסרון אמונה זו נטפל אמונת

שכר ועונש שלעולם הבא ולכך בעי רחמי שיכנסו דבריו באזניהם שיאמינו בהשארת הנפש. והוי זקנה היינו שנתחשב הזקנה. ולזה אתי שפיר קושית המהרש"א דלא היה יכול להביא ראייה מן ואדוני זקן ומן ואני זקנתי דשם מיירי בעניני לידה ובודאי בדברים הטבעים התלוים בחומר הוי זקנה ולכך מביא ראייה מואברהם זקן בא בימים שמשם ראייה שהשכל נתחזק בזקנה מחמת שיש השארה לנפש. מדכתיב ואברהם זקן בא בימים דלכאורה הוא שפת יתר דמה בא להשמיענו דכיון שהוא זקן ודאי שבא בימים אלא להורות זה דהנה הרבה פעמים בתורה נקראין החכמים בשם זקנים כמו ועלתה יבמתו השערה אל הזקנים שפרשו אל החכמים וכן אמרו בש"ס זקן זה קנה חכמה. ולזה אמרו זקן בא בימים להורות כי החכמה שלו שכל שנתרבה הימים נתרבה השכל יותר ומה שלא הביא ראייה מואברהם ושרה זקנים באים בימים דשם נכתב אצל דברים הטבעים מעניני הטבעים ובודאי דלשון זקן מורה שבעל זקנה טבעיות היינו שבאו בימים כאלו עד אשר חדל להיות לשרה אורח כנשים כו' מה שאין כן הכא דמיירי בעניני נשואי יצחק שצריך להיות לזה עצה וחכמה מפרש זקן לשון חכמה ובזה יתרצו כל הקושיות למעיין בעזרת השם יתברך:

שם עד יעקב לא הוי חולשא בעי רחמי והוי חולשא דכתיב ויאמר ליוסף הנה אביך חולה. ויש לדקדק א' דמהיכי תיתי לא היה החולשא לחומר וכי מעשה ניסים היה. ב' והלא ישמעאל היה חולה מקודם. ג' קושית התוספת בבבא בתרא על הא דאמר מרגליות טובה היה תלוי בצוארו של אברהם אבינו שכל חולה הרואה אותו מיד מתרפא תראנו משם. ד' הא אין צריך להביא ראייה רק על שמקודם לא הוי חולשא כי על מה שהוא עכשיו החוש מעיד ומה מביא ראייה מקרא זה הא מכאן אין ראייה רק על מה שהוא עכשיו חולה. לכן נראה דהנה ידוע שיש יסורין של אהבה כדכתיב כי את אשר יאהב ד' יוכיח וכתיב וד' חפץ דכאו החלי כמבואר בברכות. ועוד אמרו שהשכינה למעלה מראשותיו של חולה. אבל האפיקורסין מכחישין בכל זה כמאמר טורנסרופוס הרשע בבא בתרא פרק ראשון שאמר אם אלקיכם אוהב עניים למה אינו מפרנסן. וזה אמרם עד יעקב לא הוי חולשא פירוש לא היו מאמינים שיש מעלה לחולשא לומר שמי שמתייסר הוא מאהובים של הקדוש ברוך הוא וכשבא יעקב היו רואין שיש מעלה לחולשא מדכתיב ויאמר ליוסף הנה אביך חולה ויקח שני בניו לברכם אף שבודאי כבר ברכם יעקב כמה פעמים בתוך אותן י"ז שנים שהיה במצרים א"ו משום שהיה חולה והשכינה מראשותיו ויש אז מעלה להברכה יותר ועינינו רואות דיש מעלה לחולשה:

שם עד חזקיהו לא הוי חולה דאתפח. והוא תמוה דהא ישמעאל חלה ואיתפח וגם הוא נגד הטבע, ונראה דזה גם כן מענינים האלו דהנה ידוע שלפעמים הקדוש ברוך הוא מייסר את האדם כדי לעוררו בתשובה כי לא יחפוץ במות המת כי אם בשובו מדרכיו כי זה חסד הבורא ולא היו מאמינים בזה עד שראו בחזקיהו שהיה חלה אח חליו אשר ימות בו ועשה תשובה ונתוספו ימים על ימיו אז האמינו גם בזה:

מסכת בבא בתרא פרק השותפין:

והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד כזוהר הרקיע זה דיין שדן דין אמת לאמיתו וגבאי צדקה ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד אלו מלמדי תינוקת וכתבו התוספות וז"ל אור"י דצריך לומר דרקיע מזהיר טפי מכוכבים דהא בסוף פרק אלו עוברין משמע דגבאי צדקה עדיפי ממלמדי תינוקת. והוא דחוק דהא ע"כ עיני רואות שהכוכבים מאירים והרקיע אינו מזהיר. ועוד מה שייכות דגבאי צדקה לדיין שדן דין אמת איזה יותר יש ביניהם ומה ענין לדמותם לזוהר הרקיע וכן מה ענין מלמדי תינוקת לכוכבים לכן נראה דלשון זוהר נאמר על דבר שאין לו שום גוון כמו הזכוכית שקוראין אותו המחקרים היולי לקבל כל הצורות שעומדים לנגדו אם שחור מראים שחור אם ירוק ירוק מה שאין כן דבר שיש לו איזה גוון שוב לא יכול לקבל איזה גוון אחר ולזה מדמה הדיינים וגבאי צדקה לזוהר הרקיע כי הדיין מלבד שצריך לדקדק שלא יהיה נגד הד"ת צריך גם כן לדקדק שלא יהיה דין מרומה ולכך צריך לחקור אחר כל דיבור הבע"ד להכיר מדבריו אם שקר אמר או אמת ולזה צריך שלא יהא בדמיונו שום גוון לנטות על איזה צד שאז יכול להכיר תוכו של כל אחד ואחד וכן הגבאי צריך לדקדק על החלוקה למי צריך ליתן יותר בלי שום נטיה. וכיון שאין שים גוון בשכלו מדמה אותו לזהר הרקיע וקורא אותן משכילים שצריכין להשכיל מה שבלב חבירו ומצדיקי הרבים ככוכבים וכו' קורא למלמדי תינוקת וממשיל אותן לכוכבים שהן מאירים לאחרים ובזה מיושב הכל ושוב לא קשה קושית התוספות גם כן ודו"ק:

שם זכה הלא פרוס לרעב לחמך לא זכה וענים מרודים תביא בית כו' אמר מר עוקבא אף על פי כן נחשב לצדקה דכתיב ונוגשיך צדקה. לכאורה תימה דהא לקמן אמרינן שביקש ירמיה אפילו כשמבקשים לעשות צדקה הכשילם בבני אדם שאינם מהוגנים. ונראה הכוונה דעיקר הצדקה היינו כיון שהמס שמטיל המלך על כולם מקילין על העניים ונוטלין העול של העניים על העשירים אף שמדינא גם כן הוא כך מכל מקום נחשב הוא לצדקה:

שם וילבש צדקה כשריון מה שריון זה כל קליפה וקליפה מצטרפת לחשבון גדול וכו' ר"ח אמר מהכא כבגד עידים כל צדקותינו מה בגד זה כל נימא ונימא מצטרפת לחשבון גדול וכו'. נראה דכוונת השני משלים אלו דהנותן צדקה לשמה מדמה אותו לשריון שכמו שהשריון הוא דבר המגין כמו כן צדקה כזו מגין מן היסורין כדכתיב וצדקה תציל ממות ואמרינן לקמן שצריך דוקא נותנה ואינו יודע למי נותנה נוטלה ואינו יודע ממי נוטלה. אבל הנותן צדקה שלא כדינא שאינה מצלת כדמשמע התם מדמה אותה לבגד עידים דכמו שבגד עידים מכל מקום מלבוש הוא הכא נמי צדקה כזו חשוב על כל פנים כבגד עידים וכשאין עושה כלל נחשב מערטילאי ממצות צדקה: שם כל המעלים עיניו מן הצדקה כאילו עובד עבודה זרה. נראה הטעם דאלו היה מאמין שהכל בא מהקדוש ברוך הוא ודאי שהיה נותן כדאמרינן תן לו משלו שאתה ושלך שלו ועל כרחך שחישב כוחי ועוצם ידי עשה את כל החיל הזה ולכך חשיב כאילו עובד עבודה זרה:

שם רבי יוחנן רמי כתיב לא יועיל הין ביום עברה וצדקה תציל ממות וכתיב לא יועילו אוצרות רשע וצדקה תציל ממות שתי צדקות הללו למה אחת שמצילתו ממיתה משונה ואחת שמצילתו מדינה של גיהנם ואיזהו שמצילתו מדינה של גיהנם האי דכתיב ביה עברה דכתיב יום עברה היום ההוא ואיזהו שמצלת ממיתה משונה נותנה ואיני יודע למי נותנה נוטלה ואיני יודע ממי נוטלה וכו'. שיש בזה הרבה תמיהות א' דאמר ר"י רמי דמשמע שהכתובים סותרין זה את זה ולבסוף לא מקשה רק שני צדקות הללו למה דמשמע דלא מקשה רק שהוא מיותר ולא סתירה ב' כיון שמוכיח איזהו מצילתו מדינה של גיהנם ממילא מוכח דהכתוב השני הוא מצילתו מדינה של מיתה משונה ג' דמעיקרא דמקשה איזהו שמצילתו מגיהנם מקשה איזה קרא מיירי מזה כדמוכח מהא דמשני האי דכתיב ביה עברה וכי מקשה איזהו שמצילתו ממיתה משונה ומשני נותנה ואינו יודע למי נותנה כו' משמע דהקושיא היה איזה צדקה מצילתו ממיתה משונה ד' הא הצדקה שמצילתו מגיהנם ודאי דצריכה להיות חשובה ביותר מהצדקה שמצילתו ממיתה משונה והצדקה שנותנה ואינו יודע למי נותנה היא החשובה ביותר מכל הצדקות::

ולתרץ כל זה נראה דהנה יש שלשה מיני צדקות א' חיובית. דהיינו לעשר מכל הריוח שיהיה לו כדדריש בסיפרי הובא בתוספת. ב' צדקה שאינה חיובית רק שיש מצוה אם נותנה. ג' צדקה אסורה דהיינו יותר מחומש כמו שאמרו חז"ל המבזבז אל יבזבז יותר מחומש [אמנם לפעמים יש חיוב יותר מחומש כמו שיתבאר לקמן]. ולפי זה אתי שפיר הכל דר"י הקשה שני קושיות א' שהכתובים סותרים זה את זה דכתוב אחד אומר לא

יועילו אוצרות רשע דמשמע דאוצרות שאינן אוצרות רשע רק שאצר בצדק מועילין והכתוב השני אומר לא יועיל הון ביום עברה דמשמע כל הון אפילו שאספו בצדק וביושר אינו מועיל ב' הקשה שני צדקות הללו למה וע"ז משני אחת שמצילתו ממיתה משונה ואחת שמצילתו מדינה של גהינם והיינו שיש שני מיני צדקות אחד שהיא חיובית דהיינו מעשר דכתיב עשר תעשר והשניה דהיינו עד חומש שאיני חייב רק נדבת לבו וביותר מחומש איכא איסורא והנה הצדקה שהוא חיובית אין בה כח רק להצילו אם נתחייב באיזה עון מיתה משונה הצדקה מצילו דאין הפרש בין צדקה חיובית שהוא מצות עשה לשאר מצות עשה דאמרו חז"ל דאין מצוה מכבה עבירה והצדקה שנותן יותר מחיוב דהיינו עד חומש מצילו אפילו מדינה של גהינם ועל זה אמר איזהו שמצילתו מדינה של גיהנם ומשני זה שכתוב בה עברה והיינו הכתוב דלא יועיל הון ביום עברה והון נאמר גם כן על תורה ומצות כמו שדרשו חז"ל והובא ברש"י על הכתוב ורועה זונות יאבד הון זה הונה של תורה וזהו שאמר לא יועיל הון ביום עברה כלומר כי תורה ומצות אין מצילין מדינה של גהינם אם עבר עבירה שחייב בה גהינם כי אין מצוה מכבה עבירה רק צדקה יש לה כח יותר להציל אותו מדינה של גיהינם וע"כ צדקה שאינה חיובית דהיינו הצדקה שיתן עד חומש דהצדקה שהוא חיובית לא עדיפא משאר מצות שאינן מצילין מיום עברה אבל הכתוב השני דאמר לא יועילו אוצרות רשע וע"כ האי אוצרות רשע דקאמר לאו היינו מה שאוצר בגניבה וגזילה דע"ז לא שייך לומר לא יועיל דהם מזיקין ואת נפש בעליו יקח כמבואר במשלי א' אלא ע"כ האי אוצרות רשע דקאמר היינו שמבקש טצדקי לפטור עצמו ממעשר כמו שאמרו חז"ל (ברכות דף ל"ה) עכשיו מכניסין דרך גגות וחצירות לפטרו ממעשר וזה גם כן נקרא רשע וכן אמרו בפיאה פרק ז' משנה ג' המניח את הכלכלה תחת הגפן בשעה שהוא בוצר הרי הוא גוזל את העניים ולכך אמר לא יועילו אוצרות רשע דהיינו מה שבקש טצדקי לפטור עצמו ממעשר לא יועילו ועל זה אמר צדקה תציל ממות היינו כשנותן צדקה החיובית מצילו ממות והיינו ממיתה משונה דממיתה טבעיית כל אדם לא ינצל ועל זה אמר איזה צדקה המצלת כלומר באיזה אופן צריכה להיות נתינת הצדקה ועל זה אמר דכל צדקה אפילו הוא חיובית מחויב להיות שלא ירגיש את העני. והנה מה שכתבנו למעלה דיותר מחומש הוא עבירה. נראה לענ"ד דבמקום שיש סכנת נפשות מחויבות הוא דמבואר בבא מציעא בפרק איזה נשך גבי שנים שהיו מהלכין בדרך והיה ביד אחד קיתון של מים איכא למאן דאמר שישתו שניהם וימותו ואפילו ר' עקיבא דדריש חייך קודמין היינו כשיש גם כן סכנת נפשות לו אבל כשאין סכנה רק לחבירו ואצלו ליכא רק ביזבוז ממון מחויב ליתן לו כדי להציל

אותו ועל זה נאמר הלאווין שבתורה לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ידך אבל סתם נראה לפענ"ד דליכא רק מצות עשה תדע דהא אמרו גבי פרוטה דר"י העוסק במצוה פטור ממצוה ואם היה בצדקה גם כן לאווין לא שייך לומר גביה פטור ממצוה דהעוסק במצוה אינו דוחה לא תעשה שבתורה:

שם משה כתב ספרו ופרשת בלעם. והוא תמוה דהא פרשת בלעם מגוף התורה הוא וכל התורה כולה משה כתבה לכן נראה הכוונה דהנה מה שאמר בלעם לבלק ודאי לא בלשון הכתוב בתורה אמרה דאם כן לא היה משיג בלק מה שאומר בלעם דמנין היה יודע בלק לדבר בלשון הקודש ובלשון סתום אך משה כתב כוונת התורה שהשיג בלעם בלשון זה שכתוב בתורה שיש על כל קוץ וקוץ תילי של רמזי סודות:

שם גדול הנאמר באיוב יותר ממה שנאמר באברהם דאילו באברהם נאמר עתה ידעתי כי ירא אלקים אתה ובאיוב נאמר, איש תם וישר ירא אלקים וסור מרע. וזה תימה שנאמר חם ושלום שאיוב היה גדול מאברהם והכתוב אומר כי אחד קראתיו ובכל יום הזכרת זכות אברהם בפינו ובאיוב אמרו שביקש להפוך קערה על פיה. ולזה נראה דכללא הוא בתורתינו הקדושה כי כל המוסיף גורע ולזה אמרו והנה טוב מאוד זה המות שאין לו פירוש כלל ולזה נראה כי נחזי אנן שכשהכתוב רוצה להפליא בטוב אמר טוב מאוד ועל ארץ ישראל נאמר טובה הארץ מאוד מאוד ובהשם יתברך אשר הוא עיקר הטוב לא נאמר רק טוב לבד כמ"ש טוב ד' לכל ולא טוב מאוד וע"כ כי על מי שהוא טוב בשלימות נאמר בו רק טוב ועל שאינו טוב בשלימות נאמר בו כי טוב מאוד לומר שהוא טוב הרבה וממילא נשמע שיש בו קצת רעה רק שיש בו הרבה טוב ולזה כאשר נאמר שראה השי"ת המציאות כי הוא טוב מאוד מורה על זה שיש בו גם כן קצת הרעה וחסרון ולזה אמרו בש"ס כי הוא המות כמאמר בחינת עולם ולא מצאתי בו חסרון רק המות והוא ההעדר הכרוך בעקב כל חי. וזהו כוונת גם כן כאן בהא דגדול מה שנאמר באיוב כי הבעל עקידה כתב דכל הדברים יש לתאר ע"ש התכלית ולזה סתירת זקינים בנין ע"ש התכלית ומפרש הא דכתיב ועתה בתתך אתנן לכן זונה יקרא שמך כי יש זונה האוהבת עצם הזנות ויש אשר אינה עושה הזנות רק בשביל האתנן ולזאת לא יקרא זונה רק נבלה ולזה אמר הכתוב ועתה בתתך אתנן לכן נקרא זונה שמך עכ"ל והנה אברהם אבינו ע"ה הי' ביטול המציאות וכל מעשיו לא היה עושה רק בשביל יראת השם כי ודאי שיש אדם שהוא ישרן גדול בטבע ושונא גזל ואפילו מבין העכו"ם ימצא כך אבל אברהם לא היה עושה רק מיראת השם כי תמיד היה יראת ד' על פניו וכמ"ש הכתבי האר"י ז"ל בהא דעתה ידעתי כי ירא אלקים אתה ולא חשכת וכו' כי אפילו הפרשה משחיטת בנו

שהוא דבר טבעי לא עשה רק מיראה וכיון שכל הדברים נקראין על שם התכלית ע"כ לא היה נקרא רק ירא ד' מה שאין כן איוב היה תם וישר בטבע ולא מחמת יראת השם רק דברים שטבען הי' להיפוך פירש עצמו מיראת ד' ואם כן היה לאיוב הרבה דברים שתכליתן לא הי' יראת ד' ולזה אמרו בש"ס אף שנאמר באיוב ירא ד' כמו באברהם אל תשוה אותן ביחד כי גדול מ"ש באיוב וכל המוסיף גורע כי היה באיוב הרבה דברים שלא היה תכליתם יראת ד' לכן קראוהו בהרבה דברים מה שאין כן באברהם כי אחד קראתיו כי כל דבריו היה תכלית יראת השם:

מסכת סנהדרין בפרק אחד דיני ממונות:

אמר ליה האי מינא לר' אבהו אלהכון גחכן הוא דא"ל ליחזקאל שכב על צדך השמאלי וכתיב שכבת על צדך הימני אדהכי והכי אתי האי תלמודא א"ל מאי טעמא דשביעתא א"ל השתא אמינא לכו מלתא דשוויא לתרווייהו אמר הקדוש ברוך היא לישראל זרעו שש והשמיטו שבע כדי שתדעו שהארץ שלי והם לא עשו כן אלא חטאו וגלי וכולי אם רחמן מלא רחום הוא מייסר את הגדולים אף הקדוש ברוך הוא מייסר את יחזקאל. והקשה המהרש"א דמאי קאמר להו דשויא לתרווייהו דמה שהשיב למין במנהגו של עולם במה תלה הדבר בשמיטה שהשיב לתלמיד. ועוד הא מפורש בקרא אשר תשכב עליו תשא את עוונם ונשאת עון בית ישראל ומה הוסיף לו ר"א במשל מנהגו של עולם. ונראה לפרש דקושית המין היה כיון דכתיב יחזקאל ד' תשא את עונם ואני נתתי ך שני עונם למספר ימים שלש מאות ותשעים יום ונשאת עון בית ישראל וגומר ושכבת על צדך הימנית ונשאת עון בית יהודה ארבעים יום יום לשנה נתתי לך. ועיין רש"י שחושב כל השנים שהיו בארץ ישראל מספר אותן השנים היה יחזקאל שוכב ימים. וזה לכאורה תמוה מאוד כיון דהם לא גלו רק בעין שמיטות והשאר שני השמיטה אין כאן חטא ושנת השמיטה לא הי' רק שבעים וכנגדן היה גלות בבל ואם כן גם יחזקאל לא היה צריך לסבול רק שבעים יום ועל אותן הימים היתירין על שבעים אמר אלהכון גחכן הוא כמו שפירש רש"י ששוחק בנביאים שאמר לי יום לשנה וצוה לו לסבול נגד כל השנים שהיו בא"י ולפי זה שפיר קאמר להו ר"א אימא לכו מלתא דשוויא לתרווייהו דהתלמיד שאל מ"ט דשביעתא ועל זה השיב אמר הקדוש ברוך הוא לישראל זרעו שש והשמיטו שבע. דלכאורה נראה דהאי זרעו שש שפת יתר היא דזריעה אינו בכלל מצוה. אך באמת הדבר פשוט דזרעו שש ג"כ בכלל המצוה כדכתיב שש שנים תזרע שדך והוא דכיון דטעמא דשביעתא כדי שתדעו שהארץ שלי ובמה שמוברין שדה אחת ואין זורעין בו ליכא היכרא דהארץ היא של הקב"ה דהא אדרבה דרך אנשים להוביר אפילו פחות מז'

שנים. ומ"ה אמר רחמנא זרעו שש והשמיטו שבע כיון שדרך בני אדם לזרוע שנה להוביר שנה כמ"ש בבבא בתרא באתרא דמוברי באגא ואם אינן מוברין מפסידין הארץ מכל וכל. אמנם זה הוא בח"ל שהעולם נוהג עפ"י דרך הטבע אבל בא"י שהכתיב אמר עליה עיני ד' אלקיך בה מראשית השנה וגומר ואין הארץ מתנהגת בדרך הטבע רק בהשגחת הקב"ה ואם יזכו ישראל הארץ תתן יבולה ועץ השדה יתן פריו ואם חם ושלום יחטאו כתיב והאדמה לא תתן את יבולה וזהו שצוה הקדוש ברוך הוא שש שנים תזרע שדך ולא תבור שנה אחר שנה כמנהג העולם רק השמיטו בשביעי מפני שהוא קודש דכל שביעי קודש הוא כמו שבת בראשית והקדוש ברוך הוא הוא המוציא פירות בארץ ישראל ולא הטבע והכתיב מנוחה לעצמו בשביעית כמו שבת בראשית. ובזריעת שש רצופים ובהשמטות שבע יבורר לישראל שהארץ של הקב"ה ועל זה מסיים והם לא עשי כך אלא חטאו וגלו פירוש שלא האמינו בהשגחת השי"ת והובירו שנה אחר שנה וכשהיה מגיע זמן זריעה בשביעית זרעו כי לא האמינו כי רק ארץ ישראל תחת השגחת הקדוש ברוך הוא ובודאי לא הובירו כולם בשנה אחת רק בשנה שזה זרע זה הוביר והעולם נידון אחר רובו נמצא שחטאו ישראל כל השנים שהיו בארץ ישראל מה שהובירו שנה אחר שנה מחמת חוסר האמונה שהיה בהם. ולכך הוצרך יחזקאל לסבול מספר ימים נגד כל השנים שהיו בארץ ישראל כיון שהיה בכל שנה חטא חוסר אמונה בארץ ישראל. אמנם מה שחטאו בזריעה בשביעית זה חטא יותר גדול שחיללו את הקודש דחילול שביעית כמו חילול שבת לכך היה גלות לכל ישראל שבעים שנה וחטא של חוסר אמונה שהיה בכל שנה סבל יחזקאל יום לשנה ובזה מיושב הכל ודו"ק: שם ויעבור הרנה במחנה וכו' באבוד רשעים רנה ומי איכא חדי קמיה קדוש ברוך הוא במפלתן של רשעים והכתיב בצאת לפני החלוץ אומר הודו לד' כל"ח ואמר ר"י מפני מה לא נאמר כי טוב בהודאה זו לפי שאין הקב"ה שמח וכו'. מאי דכתיב ולא קרב זה אל זה כל הלילה באותו שעה בקשו מלאכי השרת לומר שירה לפני הקב"ה א"ל מעשי ידי טובעין בים וכו' שקשה והלא ישראל באמת אמרו שירה אחר שנטבעו המצרים וגם באחאב אחר מיתתו ועוד מה צרה יש באבידת אפיקורסין הגרועין יותר ש מבהמות לכן נראה כי הנה מבואר הוא דכשהקדוש ברוך הוא עושה משפט ברשעים שמו מתגדל ומתקדש כדכתיב נודע ד' משפט עשה וכן פירש רש"י בכמה מקומות ובודאי הקב"ה חדי בזה. אמנם זה דוקא כשהוא משפט צדק ולזה כל הלילה שקיטרגו המקטריגים הללו עובדי ע"ז יהללו עובדי ע"ז ולשבועת האבות הוכרח להציל את ישראל ולהטביע את מצריים למען יצאו ברכוש גדול וכיון שהללו עובדי ע"ז והללו עובדי ע"ז היה נראה לפני המקטרגים כביכול כעול

בחיקו יתברך ולכך לא שמח במפלתן משא"כ אחר שירדו בים והיתה יהודה לקדשו והאמינו בד' וזכו ישראל ונעשה המשפט של המצרים משפט צדק ראוי לומר שירה על שנתגדל שמו של הקב"ה וכן ביהושפט דכתיב שם ועוד העם לא הכינו לבם וגו' לכך לא שמח וכן באחאב אשר בשבילו נגף ישראל כדכתיב ראיתי את העם נפוצים כי בהדי הוצא לקי כרבא ונענשו שלא במשפט לכך ליכא שמחה לפניו:

בפרק חלק:

שאלו רומיים את ר' יהושע בן חנניא מנין שהקדוש ברוך הוא מחיה מתים ויודע מה שעתיד להיות אמר להו תרווייהו מן המקרא הזה, הנך שוכב עם אבותיך וקם העם הזה וזנה א"ל דלמא וקם העם הזה וזכה אמר להו נקוט מיהת פלגא בידך שיודע מה שעתיד להיות:

והוא תמוה דהיאך אמר תחלה תרווייהו מן המקרא הזה ואחר כך חזר ואמר רק פלגא ב' קשה מה שייך לשאול אם הקב"ה יודע עתידות כיון שהוא עושה הכל כרצונו ג' מה שייכות אלו השני קושיות להדדי. וליישב כל זה נראה דהנה ודאי שהיו הרומיים יודעין הרבה פסוקים שנאמר בהן תחיית המתים כמו שנאמר ורבים מישיני עפר יקיצו אלה לחיי עולם רק שחשבו כיון שהבטחה עשויה להשתנות על ידי גרמת החטא דהא יעקב אף שהובטח היה ירא שמא יגרום החטא ונחם ד' על הטוב. ולזה שאלו לו שפיר אם יודע מה שעתיד להיות פירוש אף בדבר שתלוי בבחירה כי כבר ידוע מה שכתב הרמב"ם שהידיעה והבחירה אי אפשר לאדם להשיג כלל ואם אמת הוא שהידיעה אמת אף בדבר שתלוי בבחירה אם כן על כרחך הקדוש ברוך הוא יקיים דכיון שיודע ודאי אינו מבטיח בשקר וע"כ יתקיים כמ"ש במקום אחר ואין כאן מקום להאריך מה שאין כן אם נאמר שאין לו ידיעה בדבר התלוי בבחירה יש לומר שמא יגרום החטא ויתבטל ההבטחה ולזה אף שאמר לי דלמא וקם העם הזה וזנה אמר ליה נקוט מיהת פלגא בידך פירוש כיון שעל כל פנים יודע אתה שהקדוש ברוך הוא יודע מה שעתיד להיות אף בדבר שתלוי בבחירה ממילא כיון שמוזכר בקרא תחיית המתים שגם הרומיים יודעין מהרבה פסוקים המבטיחים תחיית המתים שוב אין לו לירא שמא יגרום החטא דכיון שהקדוש ברוך הוא יודע עתידות ואם היה יודע שיגרום החטא לא היה מבטיח וכיון שהבטיח יתקיים והא דיעקב היה ירא מבואר אצלי בחידושי לתורה. עיין שם:

שם אחר הדבר הזה מאי אחר אמר רבא אחר שתפס הקב"ה לירבעם בבגדו ואמר ליה חזור בך ואני ואתה ובן ישי נטייל בגן עדן אמר ליה מי בראש אמר ליה בן ישי בראש אמר ליה אי הכי לא בעינא. והוא תמוה מאוד א' דגוף הדבר תמוה שיתפוס הקב"ה

לירבעם בבגדו מפני מה לא תפס לכל החוטאים כמו לאחאב ולמנשה ב' כיון שאמר לו אני ואתה ובן ישי נטייל בגן עדן ממילא משתמע שירבעם בראש שהקדים אתה לבן ישי ואחר כך חזר בו ואמר לו בן ישי בראש ג' דעל כרחך הטיול בגן עדן עם בן ישי הוא אחרי מותו שמחיים אי אפשר לו לילך לג"ע ואם כן קשה טובא דמשום שבן ישי ילך בראש לא רצה לחזור בו הא בודאי אם לא יחזור יירש גיהנם וכי לא עדיף לילך אחר בן ישי מלירש גיהנם ד' שהקדוש ברוך הוא אמר בן ישי ולא אמר דוד הא בתהלים ד' על הכתוב עד מה כבודי לכלימה פירש רש"י שקורין אותי בן ישי וכי אין לי שם ולמה לו להקדוש ברוך לעשות כבודו של דוד לכלימה לקרא אותו בן ישי ולא קרא אותו בשמו. ולייישב כל זה נראה דהנה כבר כתבתי כמה פעמים שדרך לקרות הסיבה בשם המסבב כגון אם ראובן יסבב סיבות שיהרג שמעון על ידי אחר דרך לומר שראובן הרגו לשמעון אף שראובן לא הרגו. וכיון שהקב"ה הוא סיבת כל הסיבות כשנולד התעוררת תשובה באדם על ידי היצר טוב או ע"י התורה. יכולין אנו לקרא להקב"ה שהוא היה המעוררו לתשובה. לזה אמר שבא פעם אחת לירבעם התעוררת תשובה גדולה על ידי היצר טוב או על ידי התורה קורא התעוררת החזקה הזה לחשוב כאילו תפסו בבגדו ואמר ליה חזור בך וארורים הרשעים שאפילו בשעה שמעוררין לתשובה אין תשובתן שלימה והיה חושב במחשבתו שהוא יותר גדול מדוד ולזה חשב בשכלו שאם יחזור בתשובה יהיה חשוב יותר מדוד ולכך אמר בשם הקב"ה שהקב"ה ואחריו הוא ואחריו דוד יטיילו בגן עדן ולכך קרא אותו בן ישי ולא דוד שהוא מאמר ירבעם בשם הקדוש ברוך הוא ואמר אחר כך מי בראש כלומר אתיישב בדעתי כשאחזור בתשובה אצטרך לעלות לרגל לירושלים והמלוכה לדוד ולזה אמר בן ישי בראש כלומר כשאחזור בתשובה על כרחך צריך לעשות לבן ישי בראש ולכך אמר אי הכי לא בעינא. והורה לנו בזה המאמר איך שהקנאה מוציא את האדם מן העולם:

שם רב אשי אוקים אג' מלכים אמר למחר נפתח בחברין אתא מנשה אתחזי ליה בחלמא אמר חברך וחברי דאביך קרית לן מהיכא בעית למישרי המוציא אמר לית לא ידענא אמר ליה מהיכא דבעית למישרי אמוציא לא גמירת וחברך קרית לן אמר ליה אגמרי' לי ולמחר דרשינן ליה משמך בפרקא אמר ליה מהיכא דקדים בישולא אמר ליה מאחר דחכמיתו וכו'. והוא תמוה א' למה הקשה לו דוקא מברכת המוציא מהיכן ידע מנשה שרב אשי לא ידע דין זה ב' קשה אמאי לא סידר אותן רבי במשנה כיון שמנשה היה קודם והיה מקובל אצלו דין זה ג' הלשון קשה דאמר מהיכא בעית למישרי המוציא לא היה לו לומר אלא מהיכא קשרי המוציא או מהיכא קשרית המוציא ד' דקאמר אי חכימת איזה

חכמה הוא הא לא הוי אלא דבר מקובל מרבו ה' הלא בלאו הכי ידוע שמנשה היה גדול בתורה כדאמרינן שהיה דורש פ"ה פנים לתורה. וליישב כל זה נראה דרימז לו דרך חכמה דהנה בהלשון שתקנו חכמינו ז"ל בברכת המוציא תמוה מאוד דבכל הברכות תיקנו לשון בורא כגון בורא פרי האדמה. בורא פרי העץ בורא פרי הגפן דלשון בריאה נאמר על בריאת יש מאין מה שאין כן בלשון המוציא דמשמעתו יש מיש כמו המוציא מחבירו והא הלחם גם כן נברא יש מאין כמו שאר ברואים והיה להם לתקן על הלחם גם כן לשון בורא. וזהו שהקשה מנשה לרב אשי דרב אשי היה מסדר הש"ס על המשניות וביאר על כל משנה ומשנה ביאור רחב לתרץ כל מה שקשה על כל דיבור ודיבור סל המשנה וזה ששאל לו מהיכא בעית למישרא המוציא. כלומר מהיכן נתרצית על מה שמתחיל ברכת הלחם בהמוציא שמשמעו יש מיש ולא בבורא כמו שאר ברכות ולזה מתרץ לו. ונקדים לזה דהנה עוד קשה דאמאי בברכת הגפן מברכינן בורא פרי הגפן ולא מברכינן בורא יין והטעם שהיין מעשה בני אדם הוא אם כן הלחם נמי מעשה בני אדם ונברך בורא פרי הלחם. אמנם באמת לא קשה מידי דהא אנן כדמעיקרא מברכינן כמבואר בברכות. ובסוף כתובות איתא עתידה ארץ ישראל שתוציא גלוסקאות וכלי מילת ואם שכן יהיה אחר התיקון מכל שכן שתי' קודם הקילקול שקילקל אדם. ותדע לך שכן הוא דהא בקללה כתיב בזעת אפך תאכל לחם וכמה יגיעות יגע אדם הראשון מכלל דקודם חטא לא היה לו שום יגיעה והיה הכל מוכן לפניו. והנה גלוסקא הוא רק דרך משל והיינו שיהיה כל צרכו מוכן בלא יגיעה ולזה שפיר מברכינן המוציא לחם דבתחלת הבריאה היה מוציא גלוסקאות שהם מוכנים כמו לחם. והנה בחידושי לתורה בפרשת בהעלותך בחטא המתאוננים על הכתוב זכרנו את הדגה וכולי עיין שם שהארכתי מאוד וכאן אין מקום לקבל אריכות ולכן אקצר באמרים. כי כל מזון מחויב להיות מת' מתייחס אל הנזון ולזה כל מין ומין יש לו מאכל אחר ולזה ישראל שפסקה זוהמתן בשעת נתינת התורה היו קרובים לרוחני יותר מן הגשמי ולזה היה מאכלם מן ואמרינן בש"ס שהוא מאכל שמלאכי השרת אוכלין אותו. ולזה הערב רב שלא היה מוכנים שיהיו יכולין לאכול מאכל כזה. וכן הרבה ישראל שבדור הזה לא היו מוכנים התאוו תאווה לאכול מאכל עב דהיינו בשר גשמי ולכך אף שהית להם שליו מכל מקום היה מתאווין לבשר גשמי מפני שהשליו הראשון היה קרוב אצל הרוחני כמו המן וכן אף שהיה להם מקנה רב מכל מקום שכיון שנזדככו במקצת באמצעות הצדיקים שבהם לא היה יכולים לאכול הבשר גשמי ולכך התאוו תאווה שיהיו יכולים לאכול הבשר גשמי עיין שם שהארכתי הרבה מאוד. היוצא לנו מזה שמאכל ישראל היה דבר הקרוב אצל הרוחני ולא היו יכולים

לסבול מאכלים הגשמים ולפי זה אדם הראשין קודם הקילקול ודאי שהיה גם כן מאכל רואני מאכלו. ולפי זה שפיר מברכינן המוציא לחם דהנה מלבד שברא מאכל האדם יש מאין יותר הפליא לעשות שאף שיצא מהארץ הגשמי הוציאו מן הארציות ועשאו ריחני ובדבר הזה יש בהפלאה יותר מכל הברואים שהוציא מן הארץ הגשמי רוחני ובודאי ראוי לברך על הנס היותר מפליא ולכך מברכינן המוציא לחם מן הארץ. כלומר דמברכינן על ההפלאה גדולה שהוציא מאכל אדם מן הארציות ועשאו ריחני להיות ראוי למאכלו ואנן כדמעיקרא מברכינן וזה שהשיב מנשה לרב אשי מהיכא דקדים בישולא. כלומר אנן מברכינן על דמעיקרא מהיכא דקדים בישולא שהמאכל היה תיכף ראוי לאדם וממילא ידעינן שאז היה קרוב לרוחני והיה צריך להוציא מן הארציות ולזה מברכינן המוציא ולא בורא ובזה אתי שפיר מה שהקשה הטורי זהב. אהא דאמרינן התם בשלמא אי אמרינן המוציא אשמעינן טעמא ואשמעינן הלכתא והקשה הטורי זהב דהא גבי ברכו את ד' המבורך אמרינן שיוציא עצמו מפלוגתא וגם קשה הלשון דאשמעינן טעמא ולפי הנזכר לעיל אתי שפיר דלכאורה קשה דאף דעיקר ברכה על העבר מכל מקום בעינן שנהנה עדיין מהבריאה כמו ברכת בורא מאורי האש מה שאין כן בברכת המוציא שאיננו כלל עכשיו. ולתרץ זה כאמר שהמוציא נאמר על שמוכן להוציא כמו המוציא מחבירו וכיון שלעתיד יוחזר להיות כך ואמרינן היום אם בקולו תשמעו והיכן כל יום ויום להיות כך לכך מברכינן יותר המוציא ולכך מברכינן על דקדים בישולא לעשות פועל דמיון שהישראל תיכף שהתחילו לשוב כגמרין על ידי השם יתברך והישראל אין צריך רק לעשות התחלה כמאמרם ז"ל אם אתם פותחים נקב כמחט סדקית וכולי ודין זה חידש מנשה והוכשר בעיני רב אשי וקבעו לדינא:

שם ביקש דוד לעבוד עבודה זרה שנאמר ודוד בא עד הראש והנה חושי הארכי לקראתו וא"ל מלך שכמותך יעבוד עבודה זרה אמר ליה מלך שכמותי יהרגני בני א"ל מ"ט נסבת יפת תאר. והוא תמוה מאוד דבשביל שבנו רוצה להרגו יעבוד עבודה זרה. ונראה לפענ"ד ליישב על נכון דהנה שם ע"ז לא נאמר דוקא על עובדי כוכבים ומזלות כמבואר בבבא בתרא דף ק"י שאמר יהונתן בן גרשום כך מקובלני מבית אבי אבא לעולם ישכיר אדם את עצמו לעבודה זרה ולא יצטרך לבריות והוא אינו יודע מאי ע"ז עבודה שהוא זרה ממנו עיין שם. אלא אפילו אם מאמין על שאר איזה סיבה לומר שעל ידי סיבה זו ימצא פרנסתו ולומר כוחי ועוצם ידי עשה לי את החיל וגומר נקראת עבודה זו עבודה זרה כמו שאמר איוב ל"א אם אשמח כי רב חילי וגומר אם אראה אור כי יהל [כלומר שיש לו טובה רבה עד שיאירו עיניו] ויפת בסתר לבו ותשק ידי למו פי [כלומר שיאמר כוחי

ועוצם ידי נתן לי כל הטוב] לפי שגם הוא עון פלילי כי כחשתי לאל ממעל ועיין מה שכתבתי במקום אחר לפרש מה שאמרו חז"ל שיש אומה שמאמינים לאבק שברגליהם ואף בשירות שמשרת אי עובד עבודה שאינה לפי כבודו יש לקרות לעבודה זו עבודה זרה כלומר שזר מעשיו בעבודה זו ולפי זה לכל אחד יש לו עבודה זרה אחרת. ונמשיל לזה כי לאיש עני שיכול לפרנס עצמו במלאכת חייט שהוא אומנות נקייה ועושה מלאכת בורסי לזה יש לייחס ולומר. עליו שזר מעשהו כי מלאכה כזו אף לאיש כזה אינו כבודו ולאיש עשיר אף מלאכת חייטין אינו כבודו כי יכול לפרנס עצמו במלאכה של בוסם ולבן מלך אף מלאכת בוסם אינו כבודו כי אין צריך לשום עבודה כי המלך יכול להספיק לו פרנסתו וכלום חסר. והנה הבעל עקידה בפרשת שופטים כתב בקרא דאל תראו ואל תחפזו שאמרו חז"ל שזה הכהן מדבר ומשמיע. ומי האיש אשר נטע כרם כהן מדבר ושוטר משמיע. והאיש אשר הוא ירא ורך לבב שוטר מדבר ושוטר משמיע שיש שלשה כיתות בני אדם יש אשר. הקדוש ברוך. הוא לבד משגיח עליהן ונותן להם כל צרכן כמו ר' שמעון בן יוחאי וחבריו ומאוכלי שלחן המלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא הם ויש בינונים שצריכין לסיבות. אמנם אשרי למי שאומנתו בוסם ואוי לו למי שאומנתו בורסי. ויש אשר המלך רודף אחריו וכל הסיבות לא יועילו לו עיין שם. ולפי זה נראה דאצל מי שהוא כר' שמעון וחביריו שרואה שפרנסתו מזומנת לו על פי ניסים מהשם יתברך ויעסוק אפילו במלאכת בוסם וימעט בעבודת השי"ת נקראת עבודה זו עבודה זרה שזר מעשהו כיון שמשלחן גבוה קא זכו מה שאין כן לשאר בני תורה שהן צריכין לסיבות אמצעיות מכל מקום אם יעסקו במלאכה נמבזה המבטלו מתורה ועבודה מלאכה זו נקראת עבודה זרה שזר מעשהו ועל זה נאמר ומשנאי אהבי מות ולפי זה נראה דדוד המלך אשר עליו נאמר ודוד ברבבותיו וכל מלחמותיו היה על פי השגחה ונסים שאינן בדרך הטבע כמו בגלית והכה על שמנה מאות חלל ומעולם לא היה צריך דוד לחרב וחנית וכאשר היה רוצה במלחמת אבישלום לבקש סיבות אמצעיות ודבר זה מכנין איתו בשם עבודה זרה כי הוא עבודה. זרה לו לדוד וכן כתב המהרש"א בדור אנוש שעבודה זרה:

שלהם היתה שאמרו מגדולת עבד ניכר גדולת רבו כתב ז"ל מאחר שאין אמצעי ביניהו ובין הקדוש ברוך הוא וכן הנביא מוכיח את ישראל במה שהשענו על מצרים ושאר מלכים ומכנה אותו בשם עבודה זרה וזהו שאמר מלך שכמותך אשר כל מלחמותיו היה שלא בדרך הטבע רק בדרך נס. השיב לו מלך שכמותי יהרגנו בנו כלומר הרי אני רואה שד' סר השגחתו מעלי שהסית בני בי להרגני ולכך אני צריך לאמצעיות. והשיב לו חושי

הארכי מאי טעמא נסיבת יפת תאר והיה לך לדרוש סמוכין פירוש הנך רואה שהעונש הוא מדה כנגד מדה והנך רואה שהקדוש ברוך הוא משגיח עליך וכמו שאמר הכתוב כדרכיך אשפוט וידעת כי ד' הוא המכה וכיון שידעת כי מד' הוא אדרבה הנך רואה שלא סר השגחתך ממך ואת אשר יאהב יוכיח:

מסכת עבודה זרה בפרק לפני אידיהן:

אלא כך אומרים האומות לפני הקב"ה ישראל שקבלו היכן קיימו אמר הקב"ה אני מעיד בהם שקיימו את. התורה אמרו לפניו רבונו של עולם כלום יש אב מעיד על בנו דכתיב בני בכורי ישראל אמר להם יבואו שמים וארץ ויעידו בישראל שקיימו כל התורה כולה אמרו לפניו רבונו של עולם אף שמים וארץ נוגעין בעדותן דכתיב אם לא בריתי יומם ולילה חקות שונים וארץ לא שמתי וכולי אמר להם יבואו מכם ויעידו בישראל שקיימו כל התורה כולה יבא נמרוד ויעיד באברהם שלא עבד עבודת אלילים יבא לבן ויעיד ביעקב שלא נחשד על הגזל יבא אשת פוטי פוטיפרע ותעיד ביוסף שלא נחשד על העריות, יבא נבוכדנצר ויעיד בחנניה מישאל ועזריה שלא השתחוו לצלם יבא דריוש ויעיד בדניאל שלא ביטל את התפלה יבא בלדד השוחי וצופר הנעמתי ואליפז התימני ויעידו בישראל שקיימו כל התורה כולה שנאמר יתנו עדיהן ויצדקו. דברים הללו צריכין ביאור היטב א' דהיאך שייך שהקדוש ברוך הוא שהוא העד הוא הדיין לפלפל עצמו עם האומות וכי יתראה להם בנבואה או בחלום ידבר בהם ב' תמוה היאך שייך לומר שיפסלו הקדוש ברוך הוא לעדות ג' דאמר שיבא נמרוד לאברהם ולבן ליעקב וכי יקומו לבן ונמרוד בתחיית המתים להעיד בהם ד' וכי האומות אומרים שאברהם ויעקב לא קיימו את התורה הלא הם לא אמרו רק על הישראל שבדור הזה שלא קיימו את התורה ה' קושית המהרש"א אמאי לא חשיב בלעם שהיה גם כן נביא עכו"ם ו' תמיה גדולה בעיני דאטו בלדד השוחי ואליפז התמני וצופר הנעמתי היו אצל כל אחד מישראל שיעידו שקיימו את התורה אם לא על פי נבואה הא נבואה אינו רק שיודע מפי הקדוש בריך הוא שהגיד להם וכיון שכבר פסלו להקב"ה שאמרו כלום יש אב מעיד על בנו היאך יאמינו בנבואה שמעיד בשמו. ובביאור הדברים נראה דמקודם נקדים מה שכתבתי זה כמה פעמים דכל היכי שהש"ס רוצה ליישב שלא תקשה על משפטי השי"ת מיישב אותו דרך פילפול כאילו מפלפל עמהם. והנה לכאורה תמוה גדולה על משפט השי"ת לעתיד לבא דלעתיד לבא כתיב בקרא העיר היוצאת אלף תשאר מאה והיוצאת מאה תשאר עשרה. וזה יהיה על ידי בזוזי ובזוזי דבזוזי כמבואר בכתובות. ולמה במצרים כשרצה להמית הרשעים שבדור היה חושב בכדי שלא יראו המצרים במפלתן של רשעים ולעתיד

לבא יהיה להיפך. וליישב זה נראה דהנה הקב"ה יש בו מידת צדיק שהוא מוצדק מכל בריותיו שאפי' רשעים שבגיהנם מצדיקין עליהן את הדין ולכך לעתיד לבא כשירצה להגביה קרן ישראל במעלה שאין למעלה הימנו וכל הרשעה כולה כעשן תכלה ואותך לא אעשה כלה וכיון שהאומות יודעין שיש הרבה רשעי ישראל לא יצדיקו עליהן את הדין ולכן מוכרח הוא לכלות כל רשעי ישראל בפרהסיא ולא ישארו רק צדיקים עד שבעצמם יכירו שראוין הישראל להנשא במעלה הגדולה כזו ויצדיקו עליהן את הדין כמו הרשעים שבגיהנם ויאמרו יפה זכית יפה חייבת כמבואר בשיר השירים ה' בקרא דמה דודך מדוד שככה השבעתנו ופירש רש"י שם שכך שואלין האומות לישראל מה אלקיכם שכך אתם נצלבין עליו כמו חנניא מישאל ועזריה. ולזה כשיבא לגאלם ולנשאם יעידו האומות שכן ראוי להם שהרי הן נהרגין ונצלבין עליו כמו חנניא מישאל ועזריה. ולפי זה אתי שפיר כל הסוגיא בסייעתא דשמיא שמקודם אמר הקב"ה אני מעיד בהם. הכוונה לתרץ מה שלא עשה זה לכלות הרשעים בצנעה ועל זה אמר בלשון מליצה אני מעיד בהם. כלומר אם יעשה בצינעה לכלות הרשעים ולהשאיר הצדיקים שהקדוש ברוך הוא יעיד עליהם. ועל זה אמר שלא יהיה צידוק הדין שהאומות לא יצדיקו את הדין עליהם כי הם ידעו שהיה ביניהם הרבה רשעים ולא ידעו אם יכלו או לאו. וזהו כוונת אמרם כלום אב מעיד על בנו. כלומר כמו שאין האב מעיד על בנו כמו כן אין מה שהשם יתברך יודע אין בזה עדות להיות צידוק הדין נגד האומות שאין יודעין. וחזר ואמר יבואו שמים וארץ ויעידו פירוש כי כשהישראל בשלוותן ויושבין על ארצותם היו פירותיהן משונה מדרך הטבע כי שפעת השמים והמזלות היה גדולה מאוד כמו שמצינו שאשכול אחד היה משקלו ק"כ אבנים מה שאין כן כשארץ ישראל ביד האומות נתמעטו לאין ערך ובודאי כשיחזיר לישראל בעת הגאולה ודאי שיהיה פירותיה כבראשונה וממילא ניכר מזה צדקת ישראל. ועל זה אמר שונים וארץ נוגעין בעדותן כלומר אין בזה צידוק הדין כי יאמרו האומות ששפע השינים והארץ תלוי בתורה והאומות אומרים תנה לנו מראש ונעשנה ואם כן אין בזה צידוק הדין ולזה אמר יבואו מהן ויעידו. פירוש לכך צריך דבר מפורסם שיראו צדקת הנשארים לעין כל כי יסבלו יסורים קשין ומרים ולא יסוגו אחור מאמונתם וכמו שאמר מה דודך מדוד עיין שם. ויעידו בעצמם כמו שהעיד נמרוד על אברהם ונבוכדנצר על חנניא מישאל ועזריה יבזה יהיה צידוק הדין גדול וממילא יזכו גם כן למתנות רבות כמו שאמרו שלשה מתנות טובות נתן הקב"ה לישראל וכולן על ידי יסורין משא"כ במצרים לא היה צריך צידוק הדין כי לא נענשו המצרים רק בדבר אשר זדו עליהם. ומה שאמר יבא בלדד השוחי וכולו. פירוש כי הם יעידו על איוב כי

איוב שהיה מחסידי עכו"ם וכשבאו עליו יסורין התריס כלפי מעלה וביקש להפוך קערה על פיה מה שאין כן ישראל נהרגין ונצלבין ונשרפין על קדושת שמו יתברך ועומדין באמונתם ובזה יראו ההפרש שבין צדיקי ישראל לצדיקי עכו"ם ויהיה צידוק הדין גדול: שם אומרים לפניו רבונו של עולם תנה לנו מראש ונעשנה וכולי. אלא אף על פי כן מצוה אחת יש לי וסוכה שמה לכו ועשו אותה מיד כל אחד ואחד הולך ועושה סוכתו בראש גגו והקב"ה מקדיר עליהם חונה כתקופת תמוז ומיד כל אחד ואחד מבעט בסוכתו ויוצא. ובביאור הדברים נראה כי הטעם של סוכה שהוא ב' דפנות וג' אפילו טפח כי ד' מסכים יש רעש אש ערפל נוגה ומשה לא היה נגש רק עד הערפל כדכתיב ומשה נגש עד הערפל כמבואר באלשיך חבקוק ג' ולא היה למשה רק הגשה בשלישית. וסוכה רמז לענני כבוד כידוע ולכך עושין שני שלימות והשלישי רק משהו לרמז כי אי אפשר להגיע רק משהו לשלישית אפילו למשה ולזה כיון הש"ס כי ישראל בעת שהקדוש ברוך הוא משפיע עליהן ההשגחה מסתירין פניהם כדכתיב במשה ויסתר משה פניו וכמו שהאריך בזה הרמב"ם במ"נ אמר שהב"ה מוציא חמה מנרתיקה. פירוש שישפיע ההשגחה הגדולה וישראל כשבאין להשיג עושין מסכים גדולים כי יראין לצאת חוץ מגדרם כמו שאמרו חז"ל משה מחיצה לעצמו אהרן מחיצה לעצמו ישראל מחיצה לעצמן:

שם חלילה לך מהמית צדיק עם רשע חולין הוא לך. ולא והכתיב וכרתי ממך צדיק ורשע הא בצדיק גמור הא בצדיק שאינו גמור. והקשה המהרש"א דמה ענין קושיא זו להא דאמר חולין הוא לך. ונלע"ד לתרץ דהנה רש"י בפ' משפטים בקרא דנקי וצדיק אל תהרוג דיכול יצא מב"ד זכאי וראו חוב שיחזירו אותו ת"ל צדיק אל תהרוג וזה כבר צדיק יצא מפי בית דין כי לא אצדיק רשע דהרבה שלוחי' למקו' עיי"ש בשינוי לשון. היוצא לנו מזה שמצינו צדיק לפעמי' כשהוא צדיק בעיני הבריות. ולפי זה אתי שפיר דבלאו הא דחולין הוא לך לא הוי קשיא קראי אהדדי דיש לומר דקרא והכרתי ממך צדיק ורשע היינו צדיק בעיני הבריות אף שהוא חייב בדין השם יתברך אבל השתא דמפרש חלילה חולין הוא לך קשה שפיר דלשון חלילה משמע שעול הוא נגדו יתברך וזהו בצדיק בדין השם יתברך אבל בצדיק בעיני הבריות וחייב בדין השם יתברך שאז איננו עול בחיקו יתברך כיון שהוא חייב בדינו ולא שייך לומר חלילה לך מעשות זה דמהיכא תיתי לא יעשה כך אך מכל מקום כיון שהוא צדיק בעיני הבריות יש חילול כבודו כי יאמרו כצדיק כרשע ואך תם ורשע הוא מכלה וכמו שאמר איוב וזהו שמפרש חולין הוא לך דהיינו שיש חילול כבוד ומשמע דאפי' אינו צדיק בעיני הש"י רק בעיני העולם מ"מ אין לעשות כך אף שאינו עול בחיקו ונ"מ אין לעשות זה מפני חילול השם ומקשה שפיר

קראי אהדדי דא"כ היאך משכחת לה האי דכתיב והכרתי ממך צדיק ורשע ועל זה משני הא בצדיק גמור כלומר כשהוא צדיק גמור בעיני העולם אז יש חילול כבוד להשי"ת אף שחייב בדין השם יתברך מה שאין כן בצדיק שאינו גמור בעיני הבריות דאיכא למחשדיה קצת ליכא שוב חילול כבוד. ובזה יש לפרש הכתוב כי היא תמוה שמתחלה אמר האף תספה צדיק עם רשע ואחר כך אמר אולי יש חמשים צדיקים ונשאת לכל המקום כיון שמקודם לא אמר רק טענה ששייך להציל הצדיק ואחר כך טען על כל המקום שאין זה ענין להא דהאף תספה ואחר כך חזר ואמר חלילה לך להמית צדיק עם רשע והיה כצדיק כרשע דזה גם כן אינו טענה רק נגד הצדיק ואחר כך חזר ואמר חלילה לך השופט כל הארץ לא יעשה משפט שהוא מיותר. ולכן נראה דהנה הא שהצדיק מגין על הדור הוא רק כשהעונש הוא כללי שמזיק גם לצדיק כגון ועצר את השמים. אז הצדיק גמור מציל. אך העונש כשהוא פרטי שיכול לחול על הרשעים לבד כגון מיתה וכיוצא אז נראה דאם הוא צדיק גמור בעיני השם יתברך ובעיני העולם מבדיל הצדיק מן הרשע והצדיקים נכתבין לחיים והרשעים למיתה. אך אם הוא חייב בדין השם יתברך כרשעים האחרים והוא צדיק בעיני העולם אז אי אפשר לו להקדוש ברוך הוא להעניש כולם אף שכולן הן חייבין בעיניו ובדינו מטעם חילול כבודו שישוה בעיני העולם הצדיק והרשע וגם לא לזכות את הצדיק בעיני העולם ולחייב את הרשע בעיני העולם דזהו עול בחיק השופט משפט אמת וזהו שאמר אברהם האף תספה צדיק עם רשע. ובמדרש אמרו דצדיקי סדום היו צדיקי דרופתקי ובודאי היה חייבין בדת השם יתברך כהרשעים דשלא יעשה עול לא היה צריך לבקש מהשם יתברך דאל אמונה ואין עול הוא. רק שהיו צדיקים בעיני העולם וזה אמר אברהם האף תספה מי שהוא צדיק בעיני העולם עם רשע ולזה כשיש חמישים צדיקים ונשאת לכל המקום. כלומר צריך אתה לישא לכל המקום דאם תמית כולם חלילה לך יהיה חילול לך. והיה כצדיק כרשע. כלומר דבעיני העולם יהיה הצדיק והרשע שווים אם תמית הצדיק והרשע בשוה ואמרו מה בצע כי נעבדנו ואם תדין הצדיק של סדום כצדיק גמור ורשע דהיינו להחיות הצדיק בעיני העולם כאילו היה צדיק גמור ולהמית הרשע יש חילול כבוד בפני המקטריגים כי השופט כל הארץ לא יעשה משפט:

שם עוד אחת יש ברומי אחת לשבעים שנה מביאין אדם שלם ומרכיבין אותו על אדם חיגר ומלבישין אותו בגדי אדם הראשון ומניחין לו קרקפלו של רבי ישמעאל בראשו ותלו לו בצואריה מתקל זוזי פיזא ומחפין את השווקיא באינך ומכריזין וקורין לפניו סך קירי פלסתר אחוה דמרי זייפנא דחמא חמי דלא חמא לא חמי מאי אהניא ליה לרמאה ברמאותא ולזייפנא בזייפנותא ומסיימי בה הכי ייי לדין כד יקים דין דברים הללו צריכין

ביאור הא דאמר שמניחין לו קרקופלא דרבי ישמעאל היאך אפשר שיתקיים עור של אדם מת כל כך שני ועוד היאך שייך בעור הנפשט מן האדם המת יופי וגם הענין הוא תמוה מאוד:

ולכן נראה דבא לרמז דהנה בכל דור באין נשמות חדשות כמו שאמרו כמה פעמי' בש"ס אכשר דרי ודור נקרא שבעי' שנה וזהו שאמר עוד אחרת יש ברומי פירוש ברומו של עולם היינו למעלה מביאין אדם שלם ומרכיבים אותו על אדם חיגר הכוונה כי הנשמה הנתונה כשהוא למעלה הוא שלימה בתכלית השלימות לכן מכנה אותו בשם אדם שלם והגוף מכנה אותי בשם אדם חיגר שאינו יכול ללך בעצמו ומלבישין אותו בגדי אדם הראשון פירוש כי קודם שיצא לאויר העולם לומדין אותו כל התורה כילה כאשר היה תכלית בריאת האדם בתחלה ולזה מכנה אותו בבגדי אדם הראשון ומניחין לו קרקפלו של רבי ישמעאל בראשו פירוש כי מראין לו למעלה שירידתו בגוף לארץ להיות בגוף אפשר לו לסבול יסורים גדולים ואם הוא צדיק יכול לסבול כמו רבי ישמעאל כהן גדול שסבל היסורין הגדולים בהפשטת עור פניו כי אין לך יסורים גדולים מזה כענין שאמרו הלל מחייב את העניים כן מראין לו קרקופלי של רבי ישמעאל כהן גדול כלמר הנך רואה שנתנה הבחירה לאדם לסבול אף יסורי הגדולה שבגדולות ואם לא תסבול רבי ישמעאל יחייב אותך ותלו ליה בצואריה מתקל זוזא פיזא פירוש דאדם רשע יש לו תאווה של עולם הזה וכל הון דעלמא לא יספיק לו ואיתא בגיטין דף נ"ח הובא בתוספות כאן תרי איסתרא פיזא נחית לעלמא חדא ברומי וחדא על כל העולם כולו. נמצא לא נחית לכל העולם כולו. כי אם זוזא פוזא מיהו זה רק לשון מליצה לומר שיש ברומי עשירות כנגד כל העולם כלו. ולזה אמר כאן שתולין לו מתקל זוזא פיזא בצוארו כלומר שיש בבחירתך לבחור בתאוות עולם הזה עד שלא תספיק לך כל כסף וזהב שבעולם ותשא על צוארך רק טורח המשא של אסיפת הזהב היינו זוזא פיזא. ומחפין את השווקים באינך. פירוש שמראין לו כל תענוגי עולם הזה הן רבים כאילו כל השווקים מלאים מזה. וקורין לפניו סך קירי פלסתר פירוש רש"י קירי קצין אחוה דמרא זייפנא. פירוש שאומרים לו שהסך שיש להקצין כשהוא אחיו של בעל זייפן כלומר שמאסף ממון שלא בדין הוא פלסתר. פירוש אינו שוה כלום. דחמא חמי דלא חמי לא חמי. פירוש מי שרואה זה כל זאת בשכלו יפה רואה וטוב לו כי נותן אל לבו והולך בדרך הישר ודלא חמי פירוש שאינו נותן לב לזה, לא חמי אינו רואה ונכשל מאי אהני ליה לרמאה ברמאותיה ולזייפנא בזייפנותא. כלומר ההולך אחרי שרירות לבו הרע ומאסף ממון שלא בדין אינו מהני לו כלום. ומסיימין ביה הכי ווי לדין כד יקום דין. כלומר ווי לרשעים כשיהיה תקומה

לצדיקים למה דחשיב אותו בין אידיהן הוא כענין שאמר לקמן דף ח' שאדם הראשון קבע ימים טובים לשם שמים והם קבעו לעבודה זרה הכא נמי דרך האדם לעשות סעודה ביום שהשלים שבעים שנה והחזיק עצמי בדרך טוב וישר וראוי באותו פעם לרמז לדבר זה. ולברך את השם על שסייעו לשוב על לבו כל זה והם קבעוהו לעבודה זרה ששמחין בכל דבר שעולין בימיהם לגדולה ואומרין להיפך סך קירי פלסתר וכמו שפירש רש"י ומכנין אותו לעשו וליעקב ואומרים שמדתם היא המדה של עשו הוא הטוב וישראל עם נבל ויעקב אחוה דמרנא זייפנא אבל באמת ווי לדין כד יקום דין:

בפרק שבועות שתים:

אמר ריש לקיש מה נשתנה שעיר של ראש חודש שנאמר בו לה' אמר הקדוש ברוך הוא שעיר זה יהא כפרה עלי על שמיעטתי את הירח. והוא תמוה ונראה הכוונה דהנה בברכות ל"ב אמר ר' יהושע בן חנניא אלמלא שלשה מקראות הללו נתמוטטו רגליהן של שונאי ישראל חד דכתיב ואשר הרעותי ופרש"י אני גרמתי להם שבראתי יצר הרע. ומבואר במקובלים שעל ידי מיעוט הירח נולד הרע בעולם, וזהו כוונתן כאן שבראש חודש יש בו מיעוט הירח. ולזה אמר הקדוש ברוך הוא הביאו כפרה על עוונות ואז אטיל כל העוונות עלי כלומר שאני גרמתי להם שעשו עוונות שבראתי יצר הרע על ידי מיעוט הירח כמו שכתוב ואשר הרעותי:

בכורות:

אימא לן מילי דכדיבא אמר להו כודניתא ילדה וכולי הנה מלבד שהדבר הזה הוא תמוה בעצמותו כי למה להם לבקש ממנו שיאמר איזה דבר כזב וכי דבר קשה היא להוציא מלבו דבר כזב. ואף גם הלשון קשה במה שאמר אימא לן שהוי להו למימר אימא מילי דכדיבא. לכן נראה בכוונתם שאמרו לי הלא אתה צריך לברר לן שאנחנו המדברים כזב. וזהו שאמרו אימא לן מילי דכדיבא. כלומר ברר לנו איזה דבר כזב בדברינו. ולכך אמר להם משל נמרץ. שעל כרחך יצטרכו להודות שכזב הם בכל דבריהם כי כמו במשל הזה בכודניתא אתם מודים ששקר הוא וכמשל הזה כן הדבר הזה שאתם אומרים שאתם תירשו את הארץ ותקבלו ברית החדשה לעתיד כי ידוע שאף שבדורינו אינו ראוי לזה רק מחמת הברית שכרת לאברהם שאמר לזרעך אתן הארץ בבטחון זה אנחנו באים לירש. וידוע שמקודם אמר לאברהם כי ביצחק יקרא לך זרע ולא כל יצחק ולא נקרא זרע רק יעקב וישמעאל ועשו לא היו נקראין זרע לאבות ומכל שכן שאינן ראוי להיקרא בנים וגם אין להם חוב ירושת הארץ על הקב"ה והייתם דומים לפרדה עקרה. והא דתפס לשון פרידה הוא מטעם שכתב המהרש"א שהוא על שם הקרא אשר מצא הימים במדבר

ופירש רש"י שהוא היה פסול והביא פסולים לעולם שהרביע חמור על סוס ויצאה ממנה פרידה ואם כן איך יעלה על הדעת שקודם שחטאנו הייתם כפרדה עקרה שאינו ראוי להוליד ועכשיו שחטאנו אנחנו נתן לכם הקדוש ב"ה שתעשו אתם מולידים בנים ותירשו החוב בירושת הארץ ודומה ממש לפרידה עקרה שילדה והיה לה שטר חוב על אביה ושאלו אותו אחר כך וכודנייתא מי ילדה. והוא על שם הכתוב מי ילד את אלה שכל העולה לגדולה הוי כנולד מחדש. וזהו שאומרים לו כיין שאתם מדמים אותנו לעקרה אם כן למה עלינו לגדולה הלא עקרה אינה יולדת והשיב להם הי ניהו מילי דכדיבי. כי שקר וכזב הם ב' דברים כמו שאמרו המפורשים שקר נאמר על דבר שהוא שהוא שקר גמור. וכזב נאמר על מי שאינו משקר בדברי' רק שעתיד שיופסק ואינו חזק המציאות כמו מים לא אכזב. וזהו שנא' לא איש אל ויכזב וב"א ויתנחם כי לפעמים אם א' מבטיח לחבירו ואינו עושה הוא בסיבת שני דברי' א' שנפסק כוחו כגון שהבטיח להלוות לו ואח"כ ירד מנכסיו השני שחוזר ממחשבתו והנה במלאך אף שאין שייך בו התנחמות מ"מ שייך ביה פסיקת כח כמו בשעת חורבן שהחליפו שר של אש לשל מים ושל מים לשל אש ובאדם שייך ג"כ התנחמות. וזהו שאמר לא איש אל ויכזב שהוא ג"כ נא' על המלאך ויכזב שיהיה שייך בו ח"ו פסיקת כח. ולא ב"א ויתנחם שיהי' שייך בו ח"ו התנחמות. וזהו שאמר ר' יהושע לסבי דבי אתונא הי ניהו מילי דכדיבא. כלומר עתיד הוא שיופסק: